

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงบรรหารราชากร

(ทองอยู่ กนกากร)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

อาทิตย์ที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๐

สารบาญเรื่อง

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงบรรหารราชากร

(ทองอยู่ กนกากร)

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

อาทิตย์ที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๑๐

เจ้าภาพขอขอบพระคุณอย่างสูง แด่ทุกท่านที่ได้ให้เกียรติมาในงานพระราชทานเพลิงศพ

หลวงบรรหารราชากร

หากมีสิ่งใดบกพร่องหรือไม่เรียบร้อยประการใด ขอได้โปรดอภัยด้วย.

๒๘ พ.ค. ๒๕๑๖

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงบรรหารราชากร ที่เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม คณะเจ้าภาพผู้เป็นภรรยาและบุตรธิดา มีกุศลเจตนาปรารถนาจะให้มีหนังสือเรื่องธรรมปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เพื่อแจกเป็นที่ระลึกในงาน และเพื่อเป็นธรรมวิชาทานอุทิศส่วนกุศลแด่ท่านผู้เป็นสามีและบิดาของตน ผู้ล่วงลับไปแล้ว ด้วยความเคารพนับถือและความกตัญญูกตเวทีตามวิสัยของสัตบุรุษ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงได้มาขอเรื่องที่ต้องการจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้ให้ผู้แทนคณะเจ้าภาพเลือกเรื่องธรรมที่มีอยู่มากด้วยกันเอาตามพอใจ ได้ ๓ เรื่อง คือ

๑. คติธรรม
๒. ความเป็นผู้กตัญญู
๓. สิ่งที่ไม่รู้จักตาย

ซึ่งพิมพ์รวมอยู่ในเล่มนี้แล้ว

เรื่องทั้ง ๓ นี้ เป็นเรื่องที่สังคมต้องรู้และต้องปฏิบัติ เพื่อให้สังคมมีสันติสุข และมีความเชื่อถือไว้วางใจในกันและกัน บันดาลให้เกิดสามัคคี คือความปรองดองร่วมใจและร่วมกำลังกันจรรโลงโลก คือมวลมนุษย์ที่อยู่รวมกันเป็นสังคมไว้ มิให้ประสบทุกข์ยาก มีแต่สันติสุขสม่ำเสมอ จึงขออนุโมทนาแก่คณะเจ้าภาพ ในการที่ได้ช่วยพิมพ์เรื่องธรรมปฏิบัติเหล่านี้ เผยแผ่ให้แพร่หลาย อำนวยหิตสุขแก่เพื่อนมนุษย์ผู้รับไว้ปฏิบัติตามสามารถ

ขอกุศลที่เกิดแต่ธรรมวิชาทานนี้ จงเป็นอุปถัมภกะปัจจัยอำนวยอิฏฐวิบากสมบัติมนุญผลอันเป็นที่เจริญใจ แด่คุณหลวงบรรหารราชากร โดยควรแก่ฐานะ ในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

วัดมกุฏกษัตริยาราม
๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๐

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
พระสังฆราช

คำไว้อาลัย

แด่หลวงบรรหารราชากร (ทองอยู่ กนกากร)

ทายาทของคุณหลวงบรรหารราชากร ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัย ในฐานะที่เคยรู้จักคุ้นเคยมาเป็นเวลานาน ข้าพเจ้ามีความยินดีที่จะสนองความประสงค์ ข้าพเจ้ามีโอกาสรู้จักคุณหลวงบรรหาร ฯ มากว่า ๓๐ ปี ได้ติดต่อกันตลอดมา เพราะเป็นคนที่มีจิตใจสูง คิดแต่ทำความดี มีจิตใจก้าวหน้า มีความชื่นบาน ร่าเริง ยินดีคบค้าสมาคมกับคนทั่วไป เห็นความทุกข์ยากของคน ยินดีช่วยเหลือตามกำลังและโอกาส จึงได้รับความเจริญในทางราชการ เพราะเป็นคนที่มีความสามารถ ทำงานมาตั้งแต่ชั้นผู้น้อย ทำงานไปเรียนไปก็รู้ดีได้ ได้เคยรับตำแหน่งเป็นรองอธิบดีกรมสรรพสามิต นอกจากจะทำชื่อเสียงให้เป็นที่ระลึกแก่บุตรหลาน คุณหลวงยังได้พยายามตั้งเนื้อตั้งตัวด้วยความลำบากเลี้ยงบุตร ภรรยา ได้เป็นอย่างดี บุตรได้มีโอกาสเล่าเรียนดีกว่าคุณหลวงทุกคน มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการทั้งชายและหญิง

ข้าพเจ้าได้มีโอกาสเดินเล่นเป็นการออกกำลังกายกับคุณหลวงบรรหารเป็นเวลาหลายปี ใกล้ชิดกันมาก ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอันมากที่ได้ทราบว่า คุณหลวงถึงแก่กรรม

คุณหลวงบรรหารราชากรได้จากไปแล้ว ไม่มีผู้ใดสามารถจะเหนี่ยวรั้งไว้ได้ ฉะนั้น ในโอกาสที่จะพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนกุศลจงดลบันดาลให้วิญญาณอันผ่องใสของคุณหลวงบรรหาร ฯ จงไปสู่สุคติวิสัยในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

(พระยามานวราชเสวี)

๑๘/๔/๒๕๑๐

บ้านปลอดภัย
ถนนสาธร พระนคร

หลวงบรรหารราชากร

(ทองอยู่ กนกากร)

ชาตะ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๒๘

มตะ ๓๑ มีนาคม ๒๕๑๐

ประวัติสังเขป

หลวงบรรหารราชากร (ทองอยู่ กนกากร) เกิดเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ ๒๔๒๘ ที่บ้านตรอกศาลเจ้าใหม่ ตำบลสำเพ็ง จังหวัดพระนคร บิดาเป็นจีนชื่อนายยีบฮ้องหว่าน มารดาเป็นไทยชื่อนางจีน ชาวพิษณุโลก เมื่อเยาว์วัยได้เรียนหนังสือทั้งภาษาไทยและจีน การศึกษาขั้นสุดท้ายได้เข้าเรียนในโรงเรียนสวนกุหลาบ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดมหาธาตุ จนสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยคประถมเมื่อ พ.ศ ๒๔๔๕ และได้เริ่มเข้าฝึกหัดราชการที่ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี กับพระยาอุเทนเทพโกสินทร์ ฯ ซึ่งขณะนั้นเป็นหลวงวิสูตรบริหาร ข้าหลวงรักษาราชการเมืองนนทบุรี ขณะเมื่ออายุย่างเข้า ๑๘ ปี เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้ลาอุปสมบท ณ วัดจักรวรรดิ์ราชาวาส ๑ พรรษา แล้วกลับเข้ารับราชการใหม่ต่อไป

ลำดับตำแหน่งราชการและเงินเดือน

๑๒ พฤษภาคม	๒๔๔๖	เสมียนจัตวา แผนกมหาดไทยนนทบุรี เงินเดือน ๑๕ บาท
๑ มกราคม	๒๔๔๖	เสมียนตรี เงินเดือน ๒๐ บาท
๑ กุมภาพันธ์	๒๔๔๗	เสมียนตรี เงินเดือน ๒๒ บาท
๑๔ กรกฎาคม – ๑๗ พฤศจิกายน	๒๔๔๘	ลาอุปสมบท
๑๘ พฤศจิกายน	๒๔๔๘	เสมียนตรี เงินเดือน ๒๐ บาท
๑๔. กันยายน	๒๔๔๙	เสมียนโท เงินเดือน ๓๕ บาท
๑ ตุลาคม	๒๔๕๐	เสมียนโท เงินเดือน ๓๘ บาท
๑ ตุลาคม	๒๔๕๑	เสมียนโท เงินเดือน ๔๑ บาท
๑ ธันวาคม	๒๔๕๒	เสมียนชั้น ๑ เปลี่ยนอัตตรา เงินเดือน ๔๐ บาท
๑ กันยายน	๒๔๕๓	ปลัดอำเภอ กิ่งอำเภอตลาดขวัญ นนทบุรี เงินเดือน ๕๐ บาท
๑ กันยายน	๒๔๕๖	ปลัดอำเภอที่ ๑ เงินเดือน ๖๐ บาท
๒๓ ธันวาคม	๒๔๕๗	สรรพากรจังหวัดนนทบุรี เงินเดือน ๘๐ บาท
๑ มีนาคม	๒๔๕๙	สรรพากรจังหวัดนนทบุรี เงินเดือน ๑๐๐ บาท
๑ พฤษภาคม	๒๔๖๐	สรรพากรจังหวัดสุราษฎร์ธานี เงินเดือน ๑๐๐ บาท

๑ เมษายน	๒๔๖๓	สรรพากรจังหวัดสุราษฎร์ธานี	เงินเดือน ๑๕๐ บาท
๓๐ พฤศจิกายน	๒๔๖๓	สรรพากรจังหวัดเชียงราย	เงินเดือน ๑๕๐ บาท เบี้ยกันดารอีก ๓๐ บาท
๕ สิงหาคม	๒๔๖๘	สรรพากรจังหวัดพระประแดง	เงินเดือน ๑๕๐ บาท
๑ มิถุนายน	๒๔๖๙	สรรพากรจังหวัดพระประแดง	เงินเดือน ๒๐๐ บาท
๒ สิงหาคม	๒๔๗๑	สรรพากรจังหวัดพระนคร	เงินเดือน ๒๐๐ บาท
๒๑ พฤษภาคม	๒๔๗๓	ช่วยราชการกรมสุรา	เงินเดือน ๒๐๐ บาท
๑ กรกฎาคม	๒๔๗๓	,, ,,	เงินเดือน ๒๕๐ บาท
๑ ตุลาคม	๒๔๗๓	ปลัดกรมสุรา	เงินเดือน ๒๕๐ บาท
๑ กุมภาพันธ์	๒๔๗๓	ปลัดกรมสุรา	เงินเดือน ๓๔๐ บาท
๑ เมษายน	๒๔๗๗	ปลัดกรมสรรพสามิต	เงินเดือน ๓๘๐ บาท
๑ ธันวาคม	๒๔๗๗	หัวหน้ากองภาษีสุรา กรมสรรพสามิต	เงินเดือน ๓๘๐ บาท
๑ เมษายน	๒๔๗๙	,, ,, ,,	เงินเดือน ๔๐๐ บาท
๑๕ ธันวาคม	๒๔๘๐	ผู้ช่วยอธิบดีกรมสรรพสามิต	เงินเดือน ๔๕๐ บาท
๑ เมษายน	๒๔๘๑	,, ,,	เงินเดือน ๕๐๐ บาท
๑ เมษายน	๒๔๘๒	,, ,,	เงินเดือน ๖๐๐ บาท
๒๔ พฤษภาคม	๒๔๘๓	รองอธิบดีกรมสรรพสามิตชั้นพิเศษ	เงินเดือน ๖๐๐ บาท
๑ เมษายน	๒๔๘๔	ออกจากราชการโดยครบเกษียณอายุ	

รวมเวลารับราชการ ๓๗ ปี ๖ เดือน ๓ วัน

บรรดาศักดิ์

๒๘ พฤศจิกายน	๒๔๕๙	ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนบรรหารราชากร
๑๐ ธันวาคม	๒๔๖๔	ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวง ในราชทินนามเดิม

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

๑ มกราคม	๒๔๖๖	เบญจมาภรณ์มงกุฎสยาม
๗ พฤศจิกายน	๒๔๗๒	เบญจมาภรณ์ช้างเผือก
๑๐ ธันวาคม	๒๔๗๔	จัตุรถาภรณ์มงกุฎสยาม

๒๐ กันยายน ๒๔๘๐	ตริตาภรณ์มงกุฎสยาม
๗ กันยายน ๒๔๘๓	ตริตาภรณ์ช้างเผือก

เหรียญ

๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๑	เหรียญบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ ๖
๑๒ พฤษภาคม ๒๔๖๘	เหรียญบรมราชาภิเษก รัชการที่ ๗
๒๑ พฤศจิกายน ๒๔๗๒	เหรียญจักรพรรดิมาลา
๖ เมษายน ๒๔๗๕	เหรียญฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี

ราชการพิเศษ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ มีมติคณะรัฐมนตรี แต่งตั้งให้เป็นกรรมการอำนวยการจัดซื้อและจำหน่ายสิ่งของให้แก่ข้าราชการและประชาชน เรียกชื่อย่อว่า อ.จ.ส. ได้รับเบี้ยประชุมเดือนละ ๖๐๐ บาท

หลวงบรรหารราชากรได้ทำการสมรสกับนางสาว แวว ปทีปะปาณี ณ บ้านคลองบางซื่อ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๐ มีบุตรด้วยกัน ๖ คน คือ

๑. นายพยนต์ กนกากร
๒. นายโพยม กนกากร
๓. นางสาวพยุงขวัญ กนกากร
๔. นางยุพยง บุญญวัฒน์
๕. นางสาวภัทรา กนกากร
๖. นางเวียงวิภา จารุตามระ

หลวงบรรหารราชากร เป็นต้นสกุล "กนกากร" ซึ่งได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นผู้มีความอุตสาหะพากเพียร มีมานะบากบั่นขวนขวายหาความรู้ประกอบหน้าที่ราชการ เพื่อสร้างความเจริญให้แก่ตนเองและครอบครัวเป็นลำดับมาโดยอาศัยความซื่อสัตย์สุจริต และกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้ง จนบรรลุความเป็นปึกแผ่น และมีชีวิตอยู่อย่างสงบและสะดวกสบายตามสมควรในบั้นปลายของชีวิต

ในด้านการกุศล หลวงบรรหารราชากร เป็นผู้มีศรัทธายึดมั่นในพระบวรพุทธศาสนา ได้อุปสมบทแล้ว ๑ พรรษา ได้ชักชวนลูกหลานทำบุญทอดกฐินวัดตกค้าง และทำการอุปสมบทให้แก่สามเณรผู้มีอายุครบบวช แต่ขาดผู้อุปการะ วันสงกรานต์ของทุกปีได้ทำบุญเลี้ยงพระอุทิศส่วนกุศลแก่บิดามารดา และผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้วเป็นประจำ ภายหลังที่ครบเกษียณอายุแล้ว ท่านได้มีเวลาว่างไปทำบุญและฟังพระธรรมเทศนาที่วัดต่าง ๆ ทุกวันธรรมสวนะ และเป็นโอกาสได้พบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูงวัยเดียวกันตลอดมา นอกจากนั้นยังได้บริจาคเงินตั้งเป็นทุน "บรรหารราชากร" ไว้ที่โรงพยาบาลสงฆ์ เพื่อเก็บดอกผลใช้จ่ายสำหรับพระภิกษุสงฆ์อาพาธด้วย

หลวงบรรหารราชากรเป็นผู้มีนิสสัยมัธยัสถ์ ละเอียดถี่ถ้วน ไม่นิยมความโอ่อ่าฟุ่มเฟือย ในวันคล้ายวันเกิดตามปกติ จะมีการทำบุญใส่บาตรตามอายุ และนำเงินจำนวนหนึ่งไปบริจาคบำรุงการกุศลตามสถานที่ต่าง ๆ หมุนเวียนกันไปทุกปี แม้เมื่ออายุครบ ๘๐ ปี ลูก ๆ ปรึกษากันจะจัดงานทำบุญและฉลองอายุให้ท่าน แต่ท่านไม่เห็นด้วย เพราะเกรงจะเป็นการรบกวนผู้อื่น คงให้จัดเลี้ยงพระและเลี้ยงเพื่อน ๆ วัยเดียวกัน ๕ – ๖ คน และขอให้นำเงินที่จะใช้จ่ายจัดงานนั้นไปร่วมทำบุญตามโรงพยาบาลและสถานสงเคราะห์ต่าง ๆ ซึ่งท่านได้มีศรัทธาไปบริจาคด้วยตนเองทุกแห่ง

ในด้านการศึกษา ท่านเป็นผู้ที่เห็นคุณค่าและประโยชน์ของการศึกษาเป็นอย่างดี จึงส่งเสริมและสนับสนุนให้ลูกหลานได้รับการศึกษาอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ จนสามารถช่วยตัวเอง มีหน้าที่การงานและอาชีพเป็นหลักฐานมั่นคง ขณะรับราชการหลวงบรรหารราชากรได้โยกย้ายไปหลายจังหวัด เมื่อกลับมาประจำอยู่ในพระนครแล้วยังได้รับอุปการะบุตรหญิงของเพื่อนข้าราชการต่างจังหวัดโดยให้พักพิงอยู่ด้วยขณะเข้ามาศึกษาต่อในพระนครจนสำเร็จการศึกษาก็หลายคน.

หลวงบรรหารราชากร มีนิสสัยรักความเป็นระเบียบ ตรงต่อเวลา ปฏิบัติตนเคร่งครัดต่อการรักษาสุขภาพอนามัยเป็นอย่างดี ดังนั้นจึงปรากฏว่าท่านเป็นผู้ที่มีพลานามัยสมบูรณ์ แคล่วคล่องว่องไวอยู่เสมอ แม้อายุจะล่วงเข้าปัจฉิมวัยแล้วก็ตาม กิจวัตรประจำวันของท่าน คือ ไม่นอนดึก ตื่นแต่เช้ามืด บริหารร่างกายแล้วเดินออกกำลังประมาณวันละ ๑ ชั่วโมงทุกวัน เลือกบริโภคแต่อาหารที่เป็นประโยชน์ ไม่นิยมของฟุ่มเฟือย ท่านไม่เคยป่วยไข้ถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อหลาย ๆ วัน เพราะเอาใจใส่สังเกตตนเอง

อยู่เสมอ ดังนั้นในราวปี พ.ศ. ๒๕๐๖ เมื่อท่านรู้สึกเหนื่อยง่าย และอ่อนกำลังลงผิดปกติ จึงไปให้นายแพทย์โรงพยาบาลศิริราชตรวจ พบว่าเป็นโรคเกี่ยวกับเส้นเลือดบำรุงหัวใจตีบ เลือดเดินไม่สะดวก จึงรับการรักษาและปฏิบัติตนตามคำสั่งของแพทย์อย่างเคร่งครัด จนหายเป็นปกติโดยไม่ต้องเข้าพักในโรงพยาบาลเลย ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ ๒๕๐๘ เกิดมีอาการปวดเสียดแน่นในท้องและหน้าอกและอาเจียน คิดว่าโรคเก่ากำเริบ แต่เมื่อไปรับการตรวจที่โรงพยาบาลศิริราชอีกครั้งหนึ่ง นายแพทย์ตรวจพบว่ามีก้อนเนื้อในช่องท้อง และแนะนำให้รับการผ่าตัด จึงเข้าโรงพยาบาลเมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๙ หลังจากทำการผ่าตัดครั้งนี้ จึงทราบแน่ว่าเป็นโรคมะเร็งที่ลำไส้ แต่นายแพทย์แนะนำว่าไม่สมควรแจ้งให้คนไข้ทราบ และได้แนะนำวิธีปฏิบัติรักษาตัว โดยหวังว่า หากร่างกายแข็งแรงพออาจจะทำการผ่าตัดให้อีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นเมื่อท่านกลับมาพักฟื้นที่บ้าน จึงพยายามปฏิบัติตนตามนายแพทย์สั่งโดยเคร่งครัด ในระยะแรกยังสามารถไปฟังธรรมที่วัดในวันธรรมสวนะ และเดินออกกำลังภายในบ้านเป็นปกติทุกวัน และระหว่างนั้นได้ไปรับการให้เลือดจากโรงพยาบาลเลิดสินเป็นประจำ แต่เนื่องด้วยท่านอยู่ในวัยชรามากแล้วสุขภาพจึงไม่ดีขึ้นตามที่หวังไว้ อาการของโรคมีแต่ทรงกับทรุดเรื่อยมา แม้ลูก ๆ จะได้พยายามทุกวิถีทางที่จะเยียวยาให้ชีวิตของท่านยืนยาวต่อไป หากแต่โรคร้ายนี้เกินกำลังและอำนาจใด ๆ จะต่อต้านได้ สุขภาพของท่านจึงเสื่อมลง ๆ หมดกำลังหมดแรง และหมดลมหายใจไปอย่างสงบเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เวลา ๑๓.๔๐ น. สิริรวมอายุได้ ๘๑ ปี ๘ เดือน ๑๓ วัน

คุณพ่อของลูก

วันศุกร์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๑๐ เป็นวันที่คุณแม่และลูกได้รับความเศร้าโศกอย่างสุดซึ้งในชีวิต คุณพ่อที่รักยิ่งได้จากพวกเราไปอย่างไม่มีวันกลับ ทั้ง ๆ ที่ลูก ๆ ก็ทราบกันดีและเตรียมใจพร้อมที่จะรับวาระแห่งทุกข์นี้มาเป็นเวลากว่าปีแล้ว ตั้งแต่เมื่อได้ทราบว่า คุณพ่อมีโรคร้ายเกาะกุมสังขารอยู่ และไม่มีทางใดจะรักษาให้หายได้ แต่ครั้นวันนั้นมาถึงเข้าจริง ๆ ลูกก็ตัดใจยังไม่ได้

คุณพ่อบังเกิดเกล้าของลูกได้ล่วงลับจากลูกไปแล้ว แต่ในความรู้สึกของลูกคุณพ่อยังคงอยู่กับลูกตลอดไป ยังคงเป็นมิ่งขวัญของลูก ลูกยังระลึกถึงคุณพ่อด้วยความอบอุ่นใจ พระคุณของคุณพ่อที่ได้เลี้ยงดู อบรมสั่งสอนลูกมาจนเติบใหญ่ ให้มีหลักฐานมีการงานอาชีพ มีฐานะที่จะเลี้ยงตัวรอดได้ทุกคน นับเป็นพระคุณที่สูงสุด ไม่อาจมีสิ่งใดเทียบ เพราะพระคุณที่เกิดจากเมตตาธรรมของพ่อที่มีต่อลูก เป็นการให้ด้วยความหวังดีอย่างบริสุทธิ์ใจโดยไม่หวังการตอบแทน คุณพ่อเลี้ยงดูลูกมาโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย–ยาก ให้การศึกษาแก่ลูกทุกคนเป็นอย่างดี แม้จะสิ้นเปลืองเท่าใดก็ยอม แต่ในส่วนตัวท่านเองกลับประหยัดทุกทาง ทั้งนี้ก็เพื่อความเจริญของลูกในภายหน้า อันจะเป็นการนำความสุขมาสู่คุณพ่อด้วย

คุณพ่อเป็นคนขยัน ไม่ชอบอยู่ว่าง และได้อบรมสั่งสอนให้ลูกหลานรู้จักพึ่งตนเองอยู่เสมอ คุณพ่อเป็นผู้มีศีลธรรม ยึดมั่นในความซื่อสัตย์และกตัญญู ไม่ทะเยอทะยานเกินฐานะ คุณพ่อรักการเป็นระเบียบและถี่ถ้วน จะทำอะไรต้องพิจารณาถึงผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบก่อน ถ้าหากมีช่องทางที่อาจจะเกิดการเสียหายได้ คุณพ่อจะไม่ยอมเสี่ยงทำเป็นอันขาด ทั้งนี้เพื่ออนาคตที่ดีของครอบครัว คุณพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี รักลูกรักเมีย สิ่งใดที่จะนำความร้อนใจมาสู่ครอบครัวคุณพ่อก็ละเว้นเสีย คุณพ่อไม่เคยทำสิ่งใดที่จะให้ผู้อื่นกล่าวร้ายหรือหมิ่นเกียรติได้ ในบางครั้งอาจจะเข้มงวดและตรงเกินไปจนทำให้บางคนไม่พอใจและเห็นเป็นความโง่ของท่าน แต่ลูก ๆ ก็ยินดีในการตัดสินใจของคุณพ่อ และภูมิใจในการที่ได้เกิดมาเป็นลูกท่าน

คุณพ่อเป็นร่มโพธิ์ของลูกหลานอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าลูกบางคนจะมีครอบครัวแล้วก็ตาม คุณพ่อก็ยังเป็นห่วงใย คอยฟังข่าวทุกข์สุข พร้อมที่จะยื่นมือโอบอุ้มช่วยเหลือเมื่อมีทุกข์ และยินดีด้วยเมื่อมีความเจริญก้าวหน้า ความเมตตาห่วงใยของคุณพ่อยังได้เผื่อแผ่ตลอดไปถึงหลานและเหลนทุกคน

คุณพ่อเป็นผู้มีกำลังใจเข้มแข็ง มีสติดี รักษาสุขภาพอนามัยอย่างเคร่งครัด ดังนั้นเมื่อมีอาการป่วยผิดปกติเกิดขึ้น ท่านมักจะรู้ตัวและรับการรักษาจากแพทย์ทันท่วงที ไม่ถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อหลาย ๆ วัน แต่อนิจจา เมื่อโรคร้ายก้าวมาสู่คุณพ่อมิได้รู้ตัวเลย กว่าจะทราบก็สายเกินไปที่จะรักษาให้หายขาดได้ ลูก ๆ เศร้าใจเป็นอย่างยิ่งที่ไม่สามารถจะช่วยท่านเหมือนที่ท่านได้ช่วยลูก ๆ มาตลอดชีวิต ได้แต่ตั้งใจสวดมนต์ภาวนาขออย่าให้ท่านต้องทนทุกข์ทรมาน และพยายามปรนนิบัติให้ท่านมีความสุขมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ในช่วงระยะเวลาที่เหลือแห่งชีวิตของท่าน คุณพ่อไม่ชอบนอนโรงพยาบาล ท่านมีความสุขและอบอุ่นใจที่ได้อยู่บ้าน ดังนั้น ลูกก็ต้องตามใจ และพาไปรับการให้เลือดที่โรงพยาบาลเลิดสินซึ่งอยู่ใกล้บ้านเป็นระยะ ๆ ตามความจำเป็น เพราะท่านยังสามารถเดินได้เอง จนกระทั่งก่อนถึงแก่กรรมประมาณ ๑ เดือน คุณพ่อขอร้องว่าหากท่านเจ็บหนักอย่าพาไปโรงพยาบาล ดังนั้นเมื่อท่านอ่อนกำลังลงมาก นายแพทย์จึงมาดูแลที่บ้าน ตลอดเวลาที่คุณพ่อนอนเจ็บอยู่ ท่านไม่ได้ทำความลำบากใจให้แก่ลูกหญิงที่เฝ้าพยาบาลอยู่เลย เพราะท่านมีสติดีและจิตใจสงบไม่มีห่วงกังวล ในที่สุดท่านอ่อนกำลังลงทีละน้อย และหมดลมหายใจด้วยอาการอันสงบ หมดความสามารถที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะเหนี่ยวรั้งท่านไว้ได้ต่อไป

คุณพ่อจากไปแล้ว แต่ลูก ๆ ยังจะต้องมีชีวิตอยู่ต่อสู้โลกต่อไปอีก ลูกขอตั้งปณิธานยึดมั่นคำสั่งสอนอันดีงามของคุณพ่อเป็นแนวทางปฏิบัติสืบไป ลูกขอตั้งจิตอธิษฐาน ด้วยอำนาจแห่งกุศลบุญราศีทั้งหลายที่คุณพ่อได้สร้างสมไว้ และประกอบกรรมดีตลอดมาพร้อมด้วยกุศลทานที่ลูกหลานและญาติมิตรได้ตั้งใจบำเพ็ญให้แก่คุณพ่อจงเป็นผลานิสงส์ดลบันดาลให้วิญญาณของคุณพ่อไปสู่สุคติวิสัยในสัมปรายภพโน้น เทอญ

จากลูก ๆ

ลูก ๆ หลาน ๆ บำเพ็ญกุศลสัตตมวาร

พระนิพนธ์

เรื่อง

เกิด กับ ตาย

ของ

สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายี)

มนุษย์ทุกคนเริ่มต้นด้วยการเกิด ถึงที่สุดด้วยการตาย เกิดกับตายจึงเป็นของคู่กัน สิ่งที่มีชีวิตต้องมีตายเป็นที่สุดทั้งนั้น ทั้งคนและสัตว์ทุกชนิด ไม่มีใครได้รับสิทธิพิเศษ โดยเกิดแล้วไม่ต้องตาย บางคนเกิดดี มีความสุขความเจริญ บางคนเกิดไม่ดี มีความทุกข์ความเสื่อม บางคนตายดีมีสติ ไม่หลงตาย มีคนรักคนนับถืออาลัยเสียดาย บางคนตายไม่ดี หลงตาย มีแต่คนเกลียดชัง ไม่มีใครรักใครนับถือ ที่เป็นต่างกันดังนี้ เพราะกรรมที่เขาทำไว้ จำแนกให้เป็นต่างกัน กรรมดี จำแนกหรือบรรดาลให้ดี กรรมชั่วจำแนกหรือบรรดาลให้ชั่ว ผู้ใดเกิดมาด้วยกรรมดีจำแนก ย่อมเป็นผู้มาดี มีความสุขความเจริญในปัจจุบัน และเมื่อมาดีแล้ว ทำกรรมดีในปัจจุบัน ย่อมเป็นอยู่ดี มีความสุขความเจริญตลอดอายุขัย เมื่อเป็นผู้อยู่ดีแล้ว เมื่อไปก็ไปดีอีก ฝ่ายผู้ใดเกิดด้วยอาศัยกรรมชั่วจำแนก ย่อมเป็นผู้มาไม่ดี มีความทุกข์ความเสื่อมในปัจจุบัน เมื่อมาไม่ดีแล้ว สำนึกตัวไม่ประมาท กลับทำกรรมดีในปัจจุบัน ก็ย่อมกลับเป็นอยู่ดี มีความสุขความเจริญ ถ้ามาไม่ดีแล้ว ยังไม่รู้สึกตัว ประมาทลืมตัว ทำกรรมชั่วซ้ำเติมลงไปอีก ก็ยิ่งตกต่ำทุกข์ยากเสื่อมทรามหนักลงไปในปัจจุบัน และเมื่อไป ก็ไปไม่ดีอีก

เพราะฉะนั้น ชีวิตปัจจุบัน ตั้งแต่เกิดถึงตายนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ควรระวัง จะมาดีหรือมาไม่ดีก็ตาม ถ้าได้พยายามทำดีไว้สม่ำเสมอแล้ว ย่อมไม่มีเวลาตกต่ำ มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง กรรมที่ทำด้วยจิตเป็นกุศล จัดเป็นกรรมดี มีความสุขเป็นผล กรรมที่ทำด้วยจิตเป็นอกุศล จัดเป็นกรรมชั่ว มีทุกข์เป็นผล โดยนัยนี้ จะเห็นได้ชัดว่า กรรมดีที่บุคคลทำไว้ ทั้งในอดีต ทั้งในปัจจุบัน ย่อมบรรดาลให้เขาเป็นผู้มาดี อยู่ดี และไปดี ไม่มีเวลาตกต่ำ และคนดีย่อมเป็นที่ต้องการของโลก เป็นอยู่ ก็เป็นที่รักใคร่นับถือ ตายไปก็เป็นที่อาลัยเสียดาย คิดถึงไม่รู้หาย.

เราทุกคนต้องการชีวิต ไม่ต้องการความตาย จึงพยายามทุกทางเพื่อให้ชีวิตเป็นไปโดยสวัสดี แต่เพราะชีวิตมีที่สุด คือ ความตาย ชีวิตกับความตายจึงเป็นคู่กัน วัน เดือน ปี ล่วงไปเท่าใด ชีวิตก็ยิ่งใกล้ต่อความตายเข้าไปเท่านั้น คนที่มีอายุมาก ก็คือชีวิตที่หมดไปมาก ที่เหลืออยู่น้อย คนที่มีอายุน้อย ก็คือชีวิตที่หมดไปน้อย ที่เหลืออยู่มาก ถึงกระนั้นก็ไม่แน่ เพราะคนตายได้ทุกวัย ในปฐมวัยก็ตาย ในมัชฌิมวัยก็ตาย ในปัจฉิมวัยก็ตาย ไม่ใช่มีชีวิตยืนยาวไปถึงปัจฉิมวัยทุกคน เราจึงไม่ควรประมาทมัวเมาในชีวิตว่าเรายังจะไม่ตาย เพราะเรายังเป็นเด็ก หรือเรายังเป็นหนุ่มสาว หรือเรายังไม่แก่

ความตายมี ๒ อย่างคือ กาลมรณะ ตายเพราะหมดอายุที่กรรมประมาณมาให้เป็นอยู่ได้ อกาลมรณะ ตายเพราะถูกอุปัททวะ คืออันตรายภายนอกเข้าตัดรอนเสียก็มี กาลมรณะ ไม่มีทางป้องกันแก้ไข ส่วนอกาลมรณะมีทางป้องกันแก้ไข บุคคลผู้ไม่ประมาท คือไม่ลืมตัวว่าเรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้ ย่อมระวังตัว ไม่ประมาทต่อโรคภัยไข้เจ็บ แม้จะดื่มน้ำหรือบริโภคอาหารก็เลือกดื่มแต่น้ำบริสุทธิ์ปราศจากโรค บริโภคอาหารที่ปลอดโรคภัย จะเดินทางไปไหน ๆ ก็ระวังตัวดี ไม่เลินเล่อ ก็ย่อมปลอดภัยอันตราย และเป็นผู้ไม่ประมาทในการกระทำความดีเตรียมไว้ให้พร้อม เพื่อเป็นสะเบียง คือ บุญกุศลที่จะช่วยตนให้เป็นผู้ตายดี มีสติ ไม่หลงตาย และมีสุคติสวรรค์เป็นที่หวังข้างหน้า ความตายไม่มีอะไรเป็นนิมิตรเครื่องหมายให้รู้ล่วงหน้าว่าใครจะตายเมื่อไร ไม่มีใครรู้ตัวเองว่า เราจะตายด้วยโรคอะไร ในเวลาไหน ที่ตำบลไหน ? เพราะฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนไว้ เพื่อตั้งอยู่ในความไม่ประมาทว่า

"อนิมิตฺตมนญฺญาตํ มจฺจานํ อิธ ชีวิตํ

ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีนิมิตเครื่องหมาย รู้ไม่ได้ว่าจะตายเมื่อไร

อปฺปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตา"

ชนผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย ชนเหล่าใดประมาท ชนเหล่านั้นเหมือนคนตายแล้ว

ทางปฏิบัติของผู้ไม่ประมาท คือรีบทำคุณความดีไว้ อย่าปล่อยให้โอกาสแห่งชีวิตที่ควรจะทำความดีล่วงไปเสียเปล่า

ความดีก็คือการกระทำใด ๆ อันไม่เบียดเบียนตนและบุคคลอื่นทั้งเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นอันมาก.

กตญฺญุตา
ความเป็นผู้กตัญญู

โลกคือประชาชน ตั้งอยู่ได้โดยอาการราบรื่นเป็นปกติสุข พ้นจากทุกข์ยากล่มจม ด้วยอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือ อุปการะ ความอุดหนุนเกื้อกูลกัน ๑ ปฏิการะ ความตอบแทนสนองอุปการะของท่าน ๑ เช่นมารดาอุปการะบุตรตนด้วยการเลี้ยงบำรุง ปกครองรักษาให้เจริญเติบโต จนสามารถช่วยตนเองได้แล้ว บุตรสำนึกรู้อุปการะคุณของท่านแล้ว แสดงความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น ตั้งใจปฏิบัติตามโอวาทของท่านผู้แนะนำพร่ำสอนให้เว้นชั่ว ให้ประพฤติดี ไม่ฝ่าฝืน ตั้งใจเล่าเรียนศิลปวิทยา เพื่อเป็นคนฉลาดตามประสงค์ของท่าน ทำตนให้เป็นที่เบาใจของท่านในปฐมวัย เมื่อพ้นปฐมวัยไปแล้ว เสร็จการศึกษาศิลปวิทยาแล้ว ตั้งใจประกอบอาชีพที่ชอบ เพื่อตั้งตนให้เจริญด้วยทรัพย์ ยศ เกียรติไมตรีและความสุข ด้วยความขยันหมั่นเพียรแสดงความเป็นคนดีให้ท่านเห็น ให้ท่านเชื่อถือไว้วางใจว่า จักเป็นผู้สามารถปกครองตนปกครองทรัพย์และดำรงสกุลให้เจริญได้ เมื่อท่านป่วยเจ็บ เอาเป็นธุระ พยาบาลรักษาเต็มกำลังสามารถ ให้ท่านได้รับการเยียวยาแก้ไขเต็มที่ไม่บกพร่อง เมื่อท่านแก่เฒ่าเอาเป็นธุระเลี้ยงดูให้เป็นสุข ช่วยทำกิจการแทน แบ่งภาระให้ท่านเบาแรงเบาใจ จึงจะอยู่เป็นสุขสบายด้วยกันทั้งสองฝ่าย หากบิดามารดาไม่อุปการะเลี้ยงดูและทะนุบำรุงบุตรด้วยเมตตากรุณาก็ยากที่บุตรจะมีชีวิตรอดมาได้ และยากที่จะเจริญมาได้ หรือหากว่าบุตรจะไม่สำนึกรู้อุปการคุณของบิดามารดาเมื่อท่านชราทุพพลภาพ บิดามารดาก็ต้องประสบความอนาถาแร้นแค้นทุกข์ยาก เพราะขาดผู้เอาเป็นธุระบำรุงเลี้ยง และถ้าบุตรมีอันเป็นเช่นนี้โดยมากแล้ว จักไม่มีใครปรารถนาจะมีบุตร เมื่อไม่มีบุตรเกิดสืบต่อรักษาพันธุ์มนุษย์ไว้โลกจักตั้งอยู่ไม่ได้ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าอุปการะกับปฏิการะเป็นของคู่กัน และเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งสำหรับโลก ขาดไม่ได้ และมิใช่แต่เพียงบิดามารดากับบุตรเท่านั้น ที่จะต้องทำอุปการะและปฏิการะแก่กัน แม้เป็นคนแต่มีหน้าที่จะต้องอุดหนุนกันแล้ว เช่น

ครูอาจารย์กับศิษย์เป็นต้น ซึ่งมีหน้าที่ทำให้เกิดความเกี่ยวข้องกันขึ้น ย่อมมีภาระที่จะต้องอุปการะและปฏิการะแก่กันตามหน้าที่ อุปการะได้แก่การทำดีต่อ ปฏิการะ ได้แก่การสนองดีตอบ เช่นครูอาจารย์บอกศิลปวิทยาให้ แนะนำสั่งสอนให้ศิษย์รู้จักผิดชอบชั่วดี ควรทำไม่ควรทำเป็นต้น ด้วยเมตตากรุณา ฝ่ายศิษย์สำนึกรู้คุณท่าน แสดงความเคารพไหว้กราบ เชื่อฟังคำสั่งสอน เคารพในการศึกษา ปฏิบัติหน้าที่ของศิษย์บริบูรณ์ไม่บกพร่อง บำรุงท่านให้เป็นสุขตามกำลังสามารถ ครูอาจารย์ก็รักใคร่ เอาใจใส่แนะนำพร่ำสอน ไม่หวงวิชาความรู้ มีเท่าไรถ่ายให้หมดด้วยเมตตากรุณา ปรารถนาให้ศิษย์ของตนเจริญความรู้ฉลาดและความสามารถ ศิษย์ก็ยิ่งหยั่งเห็นพระคุณก็ยิ่งเคารพนับถือและตั้งใจสนองคุณ เมื่อมีการทำดีต่อสนองตอบกันตามสมควรแก่หน้าที่ทั่วกันแล้ว โลกก็มีความสุขความเจริญ

ก็แลอุปการะและปการะจักเป็นไปสมบูรณ์ตามความต้องการของโลก ก็เพราะคุณธรรมคือเป็นผู้กตัญญูรู้อุปการคุณของท่านเป็นมูลเหตุ ให้เกิดความเป็นผู้กตเวทีตอบแทนสนองคุณท่าน หากขาดความเป็นผู้กตัญญูเสียแล้ว กตเวทีคือผู้ตอบสนองอุปการคุณก็ไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น กตญญุตาจึงเป็นคุณสำคัญยิ่งที่เกื้อกูลโลกให้เจริญ พระบรมศาสดาจึงยกขึ้นเป็นอุดมมงคลประการหนึ่ง

ความเป็นผู้กตัญญูกตเวที เป็นภูมิธรรมเป็นประเพณีของสัตบุรุษ คือคนดี เช่นมารดาบิดาเป็นผู้กตัญญูกตเวทีก็เป็นเยี่ยงอย่างแก่บุตรของตน นำให้ประพฤติตาม ดำรงความดีของวงศ์ตระกูลของตน นำให้ประพฤติตาม ดำรงความดีของวงศ์ตระกูลไว้มิให้เสื่อมทรามตกต่ำ ถ้ามารดาบิดาไม่แสดงภูมิธรรมของสัตบุรุษให้บุตรเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง บุตรก็ไม่ทราบ จึงยากที่บุตรจะทำได้ เพราะบิดามารดาเป็นครูอาจารย์ เป็นผู้นำของบุตร ต้องแสดงให้บุตรเห็นตัวอย่างในทางที่ดีทุกประการ เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่าความกตัญญูกตเวทีเป็นประเพณีของคนดี บุตรมีความกตัญญูรู้คุณของบิดามารดาตลอดถึงบุรพชนต้นตระกูลที่ได้ก่อสร้างทรัพย์สมบัติ และคุณความดีและช่วยกันรักษาทรัพย์สมบัติของชาติ เช่นแดนดินถิ่นประเทศไว้ให้ตนได้อยู่อาศัยเป็นไทแก่ตน แล้วตอบแทนสนองคุณท่าน ด้วยการดำรงรักษาทรัพย์และชื่อเสียงอันดีของตระกูลไว้ และทำให้เจริญเพิ่มพูนขึ้น ตนเองย่อมเป็นผู้เจริญถาวร

อนึ่ง ความเป็นผู้กตัญญูนี้ ย่อมหมายถึงความไม่ลบหลู่ท่านด้วย จะเป็นใครก็ตาม ถ้ามีคุณแก่ตนแล้ว ต้องไม่ลบหลู่ ต้องยกย่องและพยายามสนองคุณตามสามารถ เมื่อว่าโดยส่วนรวมคือประเทศชาติ อนุชนควรสำนึกรู้คุณบุรพชนในอดีตที่ท่านได้สละเลือดเนื้อและชีวิต สร้างประเทศชาติไว้ให้ตนได้อาศัยเป็นอนุชนที่ดี คือช่วยกันดำรงรักษาประเทศชาติของตนไว้ ด้วยพยายามทำตนให้เป็นผู้ฉลาดสามารถ มีความประพฤติดีตามคลองธรรมของพระศาสนา มีความขะมักเขม้นบากบั่นในการงานอันเป็นทางเจริญแก่ตนแก่ชาติ เมื่อทุกคนพร้อมเพรียงกันปฏิบัติเช่นนี้ทั่วถึงกัน ก็จักบรรลุความเจริญที่ตนมุ่งหวังทั่วกัน และได้นามว่าเป็นผู้กตัญญูกตเวทีต่อบุรพชนของตน และต่อประเทศชาติของตนพร้อมเพรียงกัน

อีกประการหนึ่ง ความเป็นผู้กตัญญูนี้ท่านหมายความตลอดถึงความเป็นผู้รู้คุณแห่งบุญกุศลที่ตนได้ทำไว้ อันส่งเสริมตนให้เป็นผู้เจริญอยู่ตลอดมาด้วย ข้อนี้เมื่อพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ก็เห็นว่าสมเหตุผล ควรรับรองปฏิบัติตาม คือถ้าบุคคลรู้คุณแห่งบุญกุศล คือความดีที่ตนได้ทำสืบต่อกันมาไม่ขาดสายอันเป็นเหตุดีที่ส่งเสริมตนให้เจริญรุ่งเรืองด้วยมนุญผลที่ตนต้องการปรารถนา แล้วก็จะตั้งใจและพยายามทำความดีที่จัดว่าเป็นบุญกุศลนั้นเสมอมา ไม่ทอดธุระละเลยเสีย เมื่อยิ่งทำความดี ความดีก็ยิ่งสำแดงผลให้เห็นชัด นำให้ทำดียิ่งขึ้น การรู้คุณแห่งบุญกุศลจึงสมควรจัดเป็นอุดมมงคลโดยแท้ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ปรารถนาความเจริญแห่งมนุญผลที่ตนปรารถนา จึงควรศึกษาให้รู้จักบุญกุศลนั้นกรรมคือการกระทำทางกาย วาจา หรือใจด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง มีเมตตากรุณานำให้ทำบ้าง มีปัญญานำให้ทำบ้าง มีศรัทธานำให้ทำบ้างเป็นต้น จัดเป็นบุญหรือกุศล เรียกบุญกรรมหรือกุศลกรรม รวมเรียกว่ากรรมดีหรือความดีในภาษาไทยของเรา กรรมดีนี้มีสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนกไว้ในจูฬกัมมวิภังค์สูตร ที่ตรัสแก่สุภมาณพบุตรโตเทยยพราหมณ์ มีใจความว่า ดูก่อนมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นผู้ทรามและประณีตต่าง ๆ กัน ความเป็นผู้มีโรคร้ายหรือไม่มีโรคเลย เป็นผลแห่งกรรมดีคือการไม่เบียดเบียนสัตว์ ความเป็นผู้มีผิวพรรณสวยงามน่าชม เป็นผลของกรรมดี คือความเป็นผู้ไม่โกรธ เพราะมีจิตเมตตา ความเป็นผู้มีศักดานุภาพ เป็นที่เคารพยำเกรงของคนทั้งหลาย เป็นผลแห่งความดีคือความเป็นผู้ไม่ริษยาในลาภสักการยศศักดิ์ของผู้อื่น

ความเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก เป็นผลแห่งกรรมดีคือความบริจาคเผื่อแผ่ปัจจัยแห่งความสุขแก่ผู้อื่น ความเป็นผู้มีตระกูลสูง เป็นผลของกรรมดี คือความเป็นผู้ไม่ดื้อกระด้างเย่อหยิ่ง เคารพไหว้กราบต้อนรับให้ที่นั่งหลีกทางให้แก่บุคคลผู้ควรเคารพไหว้กราบเป็นต้น ความเป็นผู้ฉลาดเฉลียว เป็นผลของกรรมดีคือความเป็นผู้เข้าหาสมณพราหมณ์ผู้รู้ผู้ฉลาดศึกษาให้รู้ว่าสิ่งไรเป็นกุศล สิ่งไรเป็นอกุศล สิ่งไรมีโทษ สิ่งไรไม่มีโทษ สิ่งไรควรเสพ สิ่งไรไม่ควรเสพเป็นต้น ส่วนกรรมชั่วและผลของกรรมชั่ว พึงรู้โดยนัยตรงข้าม

บุคคลเกิดมามีอายุยืน ปราศจากโรคภัย มีผิวพรรณสวยงาม น่ารักน่าชม มียศศักดิ์มีบริวาร มีทรัพย์สมบัติมาก ไม่ยากจน มีตระกูลสูง พอเกิดมาก็ได้รับความยกย่องนับถือของประชาชน และมีปัญญาฉลาดเฉลียวไม่โง่เขลา ย่อมแสดงให้เห็นกรรมดีอันเป็นมูลเหตุในอดีต ตลอดถึงปัจจุบันในชีวิตนี้ด้วยเมื่อสำนึกรู้ว่าตนเกิดมาดีสมปรารถนาของตนและของสกุล เพราะกรรมดีเป็นมูลเหตุ ไม่ควรมัวเมาในมนุญผลนั้นแล้วประมาทลืมตนแล้ว หยุดทำกรรมดีนั้นเสีย ควรพยายามทำกรรมดีนั้น ๆ สม่ำเสมออย่าให้ขาดสายได้ ผู้ปฏิบัติอย่างนี้แลชื่อว่าเป็นผู้สำนึกรู้คุณของบุญกุศล ได้นามว่าสัตบุรุษผู้กตัญญูอันเป็นคนดีและเป็นคนเจริญในพระพุทธศาสนา ความเป็นผู้รู้อุปการคุณของท่านผู้มีอุปการะก็ดี ความเป็นผู้สำนึกรู้คุณของบุญกุศลก็ดี จัดเป็นกตัญญูอันเป็นมงคล คือเหตุแห่งความเจริญอย่างสูงสุดประการหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

สิ่งที่ไม่รู้จักตาย

สมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายี)
วัดมกุฏกษัตริยาราม

บทความ

คำว่า *จริง* นี้ ออกจากศัพท์บาลี คือ *สัจจะ* จริงนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายที่เจริญแล้วต้องการ เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับไม่จริงคือ *ลวง* หรือ *ปลอม* หรือ *เท็จ* เช่นถ้อยคำที่เปล่งออกมาตรงต่อความจริง เช่นเห็นบอกว่าเห็น ไม่เห็นบอกว่าไม่เห็น มีบอกว่ามี ไม่มีบอกว่าไม่มี เช่นนี้เป็นความจริง (นี่เป็นความจริง) วาจา วัตถุที่จริงเช่น ธนบัตรของรัฐบาลซึ่งจ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ข้าราชการในวันสิ้นเดือน เป็นธนบัตรของรัฐบาลจริง ไม่ใช่ธนบัตรปลอมหรือธนบัตรเก๊ ทุกคนที่ได้รับเงินเดือนได้ธนบัตรที่จริงที่แท้ไปก็สบายใจ ถ้าไปได้ธนบัตรเก๊ ธนบัตรปลอมเข้าสัก ๕ บาท ๑๐ บาท ก็เดือดร้อนเป็นทุกข์ใจ นี้แสดงให้เห็นว่า ทุกคนไม่ชอบสิ่งที่ไม่จริง ไม่ชอบเท็จ ไม่ชอบปลอม ไม่ชอบเก๊

นอกจากวัตถุแล้ว คนก็ต้องการคนจริง เช่นเป็นตำรวจจริง ไม่ใช่คนแต่งตัวเป็นตำรวจปลอมมาปล้นราษฎร ต้องการทหารจริง ไม่ใช่ทหารเก๊ที่เอาเครื่องแบบทหารมาแต่งตัวแล้วก็ไปเที่ยวจี้เขาบนรถเมล์ รถราง ข้าราชการอื่น ๆ ก็ต้องการข้าราชการที่จริงไม่ใช่ข้าราชการปลอม เพราะข้าราชการนั้นเป็นบุคคลที่มีเกียรติ ถ้าเขารู้ว่าท่านเป็นข้าราชการที่มีเกียรติ เขาก็เชื่อถือไว้วางใจ เพราะฉะนั้นข้าราชการจึงต้องมีเครื่องหมายคือมีเครื่องแบบของตนเป็นกิจลักษณะ แสดงกระทรวง แสดงสังกัดเพื่อให้เขารู้ชัดว่าเป็นข้าราชการจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการที่ติดต่อกับประชาชน เช่นเจ้าหน้าที่สรรพากรที่ไปตรวจบัญชีตามร้านค้าต่าง ๆ นอกจากมีเครื่องแบบของข้าราชการแล้ว ยังจะต้องมีบัตรประจำตัวซึ่งทางราชการออกให้เพื่อรับรองว่าเป็นข้าราชการ หรือเป็นเจ้าพนักงานผู้ตรวจจริงไม่ใช่คนอื่นปลอมเข้ามา เครื่องแบบก็ดี หนังสือประจำตัวก็ดี ที่ออกให้แก่

ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ หรือพลเรือนนั้นก็เพื่อเป็นเครื่องยืนยันว่า ผู้นี้เป็นข้าราชการจริง เป็นทหารจริง ตำรวจจริง ข้าราชการแผนกนั้น ๆ จริง ถ้ารู้ว่าเป็นข้าราชการจริงแล้ว การทำผิดกฎหมาย ฉ้อราษฎร์บังหลวง หรือกดขี่ราษฎรด้วยใช้อำนาจไม่เป็นธรรมก็ไม่เกิดขึ้น เพราะข้าราชการย่อมมีวินัยเป็นเครื่องควบคุม และข้าราชการมีเกียรติเป็นเครื่องรักษาตัว ให้เกิดความละอายต่อความเสื่อมเกียรติของข้าราชการทั่ว ๆ ไป รวมทั้งตนเองด้วย เพราะฉะนั้นการที่บัญญัติเครื่องแบบของข้าราชการขึ้นให้แต่งกันทั่ว ๆ ไปนั้น ถ้าข้าราชการเคารพต่อความเป็นข้าราชการจริงของตนแล้ว ทุกคนจะยินดีพอใจในการแต่งเครื่องแบบ เพราะเป็นการแสดงตัวเองว่าเป็นบุคคลผู้มีเกียรติ แต่ก่อนนี้เมื่อรู้ว่าใครเป็นข้าราชการไปในที่ใด ท่านผู้เป็นข้าราชการนั้นมีกิริยามรรยาทเรียบร้อย แต่งตัวสุภาพเรียบร้อยถูกระเบียบ ไม่ใช่แต่งตัวเร่อร่าสกปรก และนั่งในที่ ๆ ควรนั่ง เลือกที่นั่งที่เหมาะสมแก่ฐานะของตนผู้เป็นข้าราชการ คนก็เคารพนับถือยำเกรง ไปในงานในการ เขาเชิญก็ตาม ไม่ได้เชิญก็ตาม เขาย่อมให้เกียรติ เช่นจัดเก้าอี้งาม ๆ เหมาะสมแก่ฐานะของข้าราชการให้นั่งไม่ต้องไปนั่งเบียดอัดแอกับประชาชนทั้งหลาย แม้ในทางราชการเองก็สงวนเกียรติของข้าราชการ เช่นขึ้นรถไฟ ก็ให้นั่งในชั้นที่เหมาะสมแก่ฐานะของตน ซึ่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย เพื่อไม่ให้เป็นที่ดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามของประชาชน เพราะฉะนั้นการแสดงตนเป็นข้าราชการด้วยการแต่งเครื่องแบบ ด้วยการแสดงภูมิฐานกิริยามรรยาทและความประพฤติอันสมเกียรติ ย่อมเป็นการรักษาตัวเองไม่ให้ถูกหลบหลู่ดูหมิ่นและให้เป็นที่ยำเกรงของชนทั้งหลาย นี่แสดงให้เห็นว่า เกียรติของข้าราชการนั้นจะเป็นที่ยกย่องนับถือ จะเป็นที่ยำเกรงก็เพราะข้าราชการเคารพต่อเกียรติของตนไม่ทำลายเกียรติของตนเอง เช่นชอบแต่งตัวลำลองไปนั่งดื่มเหล้าตามร้านเหล้า ผสมปนเปกับพวกขี้เมาอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ข้าราชการ ทำให้เห็นว่าข้าราชการหรือใคร ๆ ก็ตามไม่สำคัญเท่าน้ำเหล้าหรือน้ำเงิน ถ้าใครมีเงินแล้วก็จูงจมูกข้าราชการมาใช้ หรือมากินเหล้าร่วมโต๊ะกันก็ได้ ทำอย่างนั้นเป็นการทำลายเกียรติ ทำลายความเชื่อถือของตนเองให้หมดไป

ด้วยเหตุนี้แหละเครื่องแบบทั้งหลายทั้งปวงที่มีอยู่ในโลก ตั้งแต่เครื่องแบบพระสงฆ์ไปทีเดียว ย่อมเป็นเกียรติของผู้ทรงเครื่องแบบนั้น ๆ พระสงฆ์ได้รับความนิยมนับถือว่าเป็นผู้ประพฤติบริสุทธิ์ เป็นคนมีศีลมีธรรม มีเมตตากรุณา เป็นคนประพฤติดี ผู้แต่งเครื่องแบบของพระสงฆ์ไป คนก็เคารพนับถือยำเกรงเอื้อเฟื้อให้ความสะดวก แต่ผู้ที่แต่ง

เครื่องแบบพระนั้น แม้จะบวชถูกต้องตามวินัย ถ้าไปประพฤตินอกลู่นอกทาง ผิดวินัยมรรยาทของพระเข้าแล้ว คนที่เขารู้จักพระดี เขาก็ดูถูกดูหมิ่น เขาเคยไหว้ เขาพิจารณาความประพฤติอันไม่สมควรแก่พระไม่น่าไหว้แล้ว เขาก็ไหว้ไม่ลง ต่อไปเห็นพระที่ดี ที่นุ่งห่มเรียบร้อย มีกิริยามรรยาทอันเหมาะสมแก่สมณสารูปคือมีสังวไปในที่ ๆ ควรไปไม่ไปเบียดเสียดในที่ชุมนุมชน ไม่ไปฉันอาหารในร้านเหล้า ไม่ไปซื้อล๊อตเตอรี่ตามถนนหนทาง ไม่ไปดูม้าแข่ง ไม่ไปเที่ยวเขาดิน ไม่ใช้สตางค์อวดประชาชน เขาก็เห็นว่าเป็นพระที่ดีอยู่ในกรอบแห่งพระวินัย เขาก็เอื้อเฟื้อให้โอกาส เช่นพระไม่มีที่นั่ง เขาก็ลุกให้ที่นั่ง ให้ความสะดวกแก่พระทุกประการ นั่นก็เพราะเขาเคารพต่อพระ และเพราะพระเคารพต่อความเป็นพระของตัวเอง เมื่อว่าโดยใจความแล้วก็คือว่า ผู้ที่เป็นพระนั้นไม่ใช่สักแต่ว่าแต่งเครื่องแบบ ต้องเป็นพระจริง ๆ ตั้งแต่มีน้ำใจเป็นพระ คือมีน้ำใจอันประเสริฐรักความสงบเรียบร้อย รู้จักฐานะของตนว่าควรไปในที่เช่นใด ไม่ควรไปในที่เช่นใด แล้วไม่ประพฤติละเมิดเอง

เครื่องแบบของพระเป็นเครื่องรักษาพระ รักษาความนิยมนับถือพระ และพระต้องมีวินัยเป็นเครื่องรักษาฉันใดข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจที่ต้องมีเครื่องแบบนั้นก็เพื่อเป็นเกราะป้องกันตัว ไม่ให้คนดูถูกดูหมิ่น และเป็นเครื่องเตือนใจตัวเองให้รู้สำนึกตัวอยู่เสมอว่า เราเป็นบุคคลผู้มีเกียรติ ใคร ๆ เขาเห็นเครื่องแบบแล้วเขายำเกรง แต่ถ้าข้าราชการผู้มีเกียรตินั้นแต่งเครื่องแบบไปสำมะเลเทเมา หรือไปประพฤติผิดวินัยผิดกฎหมายให้ประชาชนเห็นแล้ว เขาก็สลดใจที่ข้าราชการนั้นเป็นคนชาติเดียวกับเขา และไปประพฤติผิดหลักของผู้เป็นข้าราชการ เป็นการเสื่อมเสียเกียรติของชาติไทยที่มีข้าราชการเลวทรามเช่นนั้น เพราะข้าราชการซึ่งเป็นบุคคลชั้นสูง ประพฤติตัวไม่น่านับถือแล้ว ก็ทำให้คนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ข้าราชการพลอยถูกเหยียดหยามไปด้วย เพราะฉะนั้น ข้าราชการจึงต้องรู้จักสงวนเกียรติของตน แต่งเครื่องแบบของตนให้ถูกต้องตามระเบียบตามวินัย และต้องรู้สถานที่ที่ควรไปและไม่ควรไป เพื่อสงวนเกียรติของข้าราชการไว้ ผู้ประพฤติปฏิบัติดังนี้แหละเป็นข้าราชการที่จริง คือเป็นข้าราชการทั้งจิตใจทั้งความประพฤติ และเครื่องแต่งตัวนี้ก็เป็นเรื่องของความจริง มนุษย์เรานับถือของจริงไม่นับถือของเก๊ ตั้งแต่ทองคำที่จริง เงินจริง ธนบัตรจริง ถ้อยคำที่จริง ทหารจริง ตำรวจจริง พระจริง ไม่ใช่ของปลอม หรือเป็นตัวจริง แต่ลอบไปทำผิดตรงกันข้ามกับที่ตนเป็น

จริง ที่สำคัญที่สุด ที่เป็นเครื่องแสดงน้ำใจคน ก็คือถ้อยคำ ได้แก่จริงวาจา ในโลกนี้ต้องการคนจริง คือคนมีความซื่อตรงสุจริต หรือคนมีสัตย์ เราจะรู้ว่าใครเป็นคนจริง เป็นคนมีสัตย์ เชื่อถือไว้วางใจได้ก็ต้องฟังถ้อยคำที่พูดออกมา คือพูดจริงตามที่เป็นจริง ไม่ปด ไม่หลอกลวงกัน ก็นับถือไว้เนื้อเชื่อใจวางใจได้ แต่ก่อนนี้เมื่อยังไม่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจ ทุกคนต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาว่าจะจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ และต่อชาติของตน ในกฎหมายอาญามีบทลงโทษแก่ผู้ที่ทรยศต่อพระมหากษัตริย์และต่อชาติของตน เพราะพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ ก็เพราะว่าคนเราทุก ๆ คนนั้น ถ้าพูดเฉพาะในตัวเองแล้ว ก็ต้องมีอวัยวะสำคัญ เช่นมีศีรษะเป็นที่รวมแห่งปัญญาความคิด เป็นที่รวมแห่งตาหูจมูกลิ้นปาก ซึ่งเป็นอายตนะสำคัญที่ต้องใช้เพื่อประโยชน์แก่ร่างกายเพื่อหาความรู้ความฉลาด เราจึงถือศีรษะเป็นของสูง และประเทศชาติก็ต้องมีศีรษะเหมือนกัน คือต้องมีบุคคลผู้เป็นประมุขนำ ซึ่งมีปรีชาเฉลียวฉลาดเหนือคนทั้งประเทศ มีคุณธรรมคือเมตตากรุณาต่อคนทั้งประเทศ มีจิตใจยอมสละสุขของตนเพื่อความสุขความพ้นทุกข์ยากเดือดร้อน และเพื่อความเจริญของคนทั้งประเทศ ผู้ที่ได้รับยกย่องให้เป็นพระราชาหรือพระมหากษัตริย์ ต้องได้รับความเห็นชอบของคนทั้งประเทศ โดยวิธีเลือกบุคคลผู้มีเชื้อสายของผู้เป็นกษัตริย์ ได้รับนับถือสืบต่อกันมา ได้อบรมจิตใจมาเพื่อเป็นผู้ยอมสละสุขส่วนตัว เพื่อทำประโยชน์สุขแก่อาณาประชานิกรทั้งประเทศ การที่ต้องเคารพจงรักภักดีซื่อสัตย์สุจริตต่อพระมหากษัตริย์นั้น ก็เพราะท่านเป็นประมุข เป็นผู้นำเป็นผู้รับผิดชอบ เป็นที่เชิดหน้าชูตาของคนทั้งประเทศ เมื่อทุกคนเคารพท่าน ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง ตามนิติบัญญัติประเพณีนิยมของชาติ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงรักษา โดยพระบรมราโชบาย บ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า พระมหากษัตริย์จึงเป็นเหมือนศีรษะของชาติ เราจึงเรียกพระองค์ว่า พระเจ้าอยู่หัว เพราะมีกฎหมายและขนบประเพณีเป็นแนวทางให้ประพฤติปฏิบัติ และมีศีลธรรมของศาสนาเป็นเครื่องคุ้มครองใจ เช่นมีหิริความละอายต่อบาป โอตตัปปะ ความสะดุ้งกลัวต่อโทษทุกข์ อันเป็นผลของบาปเป็นเครื่องควบคุมใจมิให้ประพฤติละเมิดศีลธรรมและกฎหมาย ตลอดถึงระเบียบขนบประเพณี เพราะมีความเคารพต่อผู้เป็นประมุข เคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง ขนบประเพณี ระเบียบและศีลธรรม ผู้เคารพนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้มีสัตย์ คือประพฤติตรงต่อความ

มุ่งหมายของตน คือทุกคนปรารถนาให้คนอยู่เย็นเป็นสุข ปรารถนาให้เพื่อนร่วมชาติเป็นสุข และต้องการให้ชาติของตนดำรงเอกราชอธิปไตยสม่ำเสมอไม่ตกเป็นทาสของชาติอื่น

ความเป็นผู้มีสัตย์ คือเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศีลธรรม และระเบียบทั้งหลาย ที่สร้างขึ้นเพื่อรักษาความยุติธรรมของคนทั้งชาติ ก็เป็นการเคารพต่อความจริง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสมมติขึ้น โดยความยินยอมเห็นชอบพร้อมกันว่า ถ้าประพฤติตามกฎระเบียบข้อบังคับนี้แล้ว ทุกคนจะพ้นจากความเบียดเบียนก่อทุกข์ พ้นจากความประพฤติอยุติธรรม เมื่อเคารพต่อกฎหมายระเบียบประเพณีศีลธรรมแล้ว กฎหมายระเบียบประเพณีและศีลธรรมนั้นเอง ก็รักษาทุกคนให้อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีใครเบียดเบียนใคร ไม่มีใครรอนสิทธิของใคร นี่เป็นความจริงตามสมมติ เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ได้มีโดยธรรมดาธรรมชาติ แต่มีขึ้นโดยผู้รู้ผู้ฉลาดพิจารณาเหตุผลบัญญัติแต่งตั้งขึ้น และรับรองประพฤติปฏิบัติกันทั่วไป สมมติแปลว่ารู้พร้อม คือรับรองกันทั่วทุกคน เช่นพวกเรามีรูปร่างอย่างนี้ มีขา ๒ ขา มีแขน ๒ แขน ลำตัวสูงขึ้นไปในอากาศ เรียกว่าคนหรือเรียกว่ามนุษย์ ผู้มีใจสูง นี่ก็เป็นสมมติที่รู้กันทั่ว ๆ ไปว่าสิ่งที่มีชีวิตมีลำตัวโด่งขึ้นไปในอากาศเหมือนต้นตาลละก็เป็นคน ส่วนที่ทอดตัวไปตามยาว มีขา ๔ ขา เดินไปตามดินละก็เป็นสัตว์ดิรัจฉาน แปลว่าผู้ไปโดยขวาง และสมมตินี้รับรองกันทั่วไปหมด แล้วเรานับถือคนว่าสูงกว่าสัตว์เหล่านั้น เพราะมีจิตใจสูง นี่ก็เป็นเรื่องรับรองว่าคนสูงกว่าสัตว์ ความเป็นผู้สูงนั้นสูงที่จิตใจ ไม่ใช่สูงที่รูปร่าง รูปร่างสูง แต่ถ้าจิตใจไม่สูงแล้วก็ไม่ตรงตามสมมติ เพราะฉะนั้นเราจะต้องเคารพสมมติที่เราได้รับมาแต่โบราณกาล นับแต่มีมนุษย์มาว่าเราเป็นมนุษย์มีใจสูง เมื่อทุกคนเคารพต่อสมมติทุกอย่างทุกประการที่มีไว้ตั้งไว้เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้าแล้ว สัจจะโดยสมมติก็คงจะเป็นคุณอำนวยประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น มนุษย์ไม่กลายเป็นสัตว์ดิรัจฉานไปเพราะมีจิตใจต่ำทราม ความเบียดเบียนกัน เพราะมีจิตใจต่ำทรามก็ไม่มี นี่เป็นสมมติที่ต้องเคารพนับถือ

สมมติ ทั้งหลายทั้งปวงย่อมมีหน้าที่ประจำ เช่นสมมติให้เป็นข้าราชการ ผู้เป็นข้าราชการก็มีหน้าที่แยกกันเป็นประเภท เช่นข้าราชการทหาร ก็มีหน้าที่ป้องกันข้าศึกศัตรูภายนอกไม่ให้เข้ามาเบียดเบียนประทุษร้าย หรือทำลายอิสรภาพเอกราชอธิปไตยของชาติ ในยามศึกสงครามผู้เป็นข้าราชการทหาร ตั้งแต่พลทหารขึ้นไปจนถึงจอมพล มีหน้าที่ยอมเสียสละเลือดเนื้อทรัพย์สมบัติของตนไปตายเพื่อคนทั้งชาติ แต่ถ้าทหารเหล่านั้นลืมสมมติของตัวเอง ลืมหน้าที่ของตัวเอง ได้รับสิทธิให้ใช้อาวุธพกอาวุธได้ในที่สาธารณะแต่กลับใช้อาวุธปล้นพลเมืองซึ่งไม่มีอาวุธ ทหารนั้นก็ทำลายสมมติของตนเองลงไปกลายเป็นโจรในเครื่องแบบประพฤติผิดกฎหมายต้องโทษทางคดีอาญาเหมือนกัน ตำรวจก็เป็นเช่นเดียวกัน ข้าราชการอื่นๆ ก็มีหน้าที่ซึ่งจำแนกออกไปเป็นกระทรวงๆ กระทรวงไหนมีหน้าที่อย่างไร ข้าราชการในกระทรวงทบวงกรมนั้น ก็ต้องรับหน้าที่นั้น ๆ หน้าที่ของใครอย่างไร ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บริบูรณ์ไม่บกพร่อง ตามที่ได้รับสมมติคือมอบหมาย ผู้นั้นก็เป็นข้าราชการจริงไม่ได้บกพร่องหรือไม่ได้เป็นจอมปลอม เมื่อเป็นอะไรเป็นจริงแล้ว ก็ได้รับความเคารพนับถือว่าเป็นผู้มีเกียรติ และเป็นผู้สร้างความเจริญ ความเป็นพระก็เป็นสมมติอันหนึ่ง คือพระเกิดขึ้นด้วยทำอุปสมบทกรรม ถ้าทำถูกต้องตามบทบัญญัติของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้เป็นพระถูกต้อง พระก็มีหน้าที่ปฏิบัติกาย วาจา ให้เรียบร้อยเป็นศีล ปฏิบัติจิตใจให้สงบระงับเป็นสมาธิ ปฏิบัติทำทิฐิของตนให้ตรงต่อทางพ้นทุกข์เป็นปัญญา เมื่อพระปฏิบัติหน้าที่ของตนบริบูรณ์แล้ว ก็ชื่อว่าเคารพต่อสมมติสัจจะแห่งความเป็นพระของตน ที่เราต้องเดือดร้อนยุ่งยากเพราะถูกพระเรี่ยไรจนบ่นป่นรำคาญ ก็เพราะพระไม่เคารพสมมติของตัวเอง ทำตัวเป็นขอทานบรรดาศักดิ์ ซึ่งบังคับให้เขาจำต้องให้ เมื่อพระประพฤติกันเช่นนั้นมาก ๆ พาให้เสื่อมความนิยมเลื่อมใส ไม่มีใครอยากทำบุญ ข้อนี้ฉันใด ผู้เป็นข้าราชการที่ได้รับยกย่องว่าเป็นบุคคลผู้มีเกียรติเป็นคนชั้นสูงของชาติ ถ้าไม่เคารพสมมติคือความเป็นข้าราชการของตนเองแล้วประพฤติละเมิดวินัยของข้าราชการ หรือละเมิดกฎหมายเสียเองตามอำเภอใจ โดยไม่คำนึงถึงเกียรติ เพราะเห็นว่าเกียรตินั้นเอาไปหุงต้มกินไม่ได้ ถ้ามัวรักเกียรติอยู่แล้วปากแห้งท้องแห้ง สู้ประพฤติตามความอยากความปรารถนาไม่ได้ ถ้าประพฤติกันดังนี้ทั้งหมดแล้ว ข้าราชการกลายเป็นโจรในเครื่องแบบไม่ต่างอะไรกับทหารตำรวจที่ใช้อาวุธไปปล้นเขา เพราะฉะนั้น ทุกคนที่ได้รับสมมติให้เป็นอะไร ต้องเคารพต่อสมมติของตนเอง จึงจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขเป็น

เครื่องประกอบแห่งความเจริญของชุมนุมชนที่รวมกันเป็นชาติบ้านเมือง นี้คือสมมติสัจจะ จริงทั้ง ๒ ประการ คือจริงวาจาและจริงสมมตินี้ เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ และต้องเคารพต่อความจริงทั้ง ๒ นี้ โดยไม่ปฏิบัติให้ผิด

จริงอีกประการหนึ่ง คือ จริงใจ จริงใจนี้สำคัญมาก ซึ่งพระบรมศาสดาของเรา ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งยากที่มนุษย์ทั้งหลายจะทำได้อย่างพระองค์ ก็เพราะมีจริงใจที่เรียกว่าสัจจาธิษฐานคือว่า ท่านเป็นคนจริงเมื่อเห็นว่าการครองราชสมบัตินั้นทำชีวิตให้เป็นประโยชน์ไม่ไพบูลย์เพราะในที่สุดจะต้องตาย ถ้าออกบวชได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ รู้ธรรมะอันเป็นเหตุไม่ตายแล้ว ทรงแนะนำสั่งสอนโปรดเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ที่สามารถรู้ธรรมได้ให้พ้นทุกข์ ชีวิตของพระองค์จะเป็นประโยชน์ใหญ่หลวง พระองค์ทรงรับรองความจริงใจของพระองค์เองแล้วก็สละราชสมบัติออกทรงผนวช นี้คือความเคารพต่อความจริงและความเชื่อใจตนเองเป็นเหตุให้ยอมสละ เมื่อออกผนวชแล้วก็ผนวชจริง ๆ แม้จะประสบความยากลำบากอย่างไรในการบำเพ็ญเพียรเพื่อบรรลุพระสัมมา-สัมโพธิญาณ ก็ไม่ทรงละสัจจาธิษฐาน ทรงยอมตายดีกว่าที่จะย้อนกลับเข้าหากามสุขสมบัติอีก ปรากฏตามสัจจาธิษฐานว่า กามํ ตโจ นหารู จ อฏฺฐิ จ อวสุสตุ เป็น อาทิ แปลว่า เลือดเนื้อในกายของเราจะแห้งเหือดหมดไปเหลือแต่หนังเอ็นกระดูกก็ตามที คุณพิเศษอันล้ำเลิศใดที่บุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยความพากเพียรของลูกผู้ชาย ด้วยเรี่ยวแรงของลูกผู้ชาย ด้วยความบากบั่นของลูกผู้ชาย ถ้าไม่บรรลุคุณพิเศษอันนั้นแล้วหยุดความเพียรเสีย จักไม่มีเด็ดขาด เพราะพระองค์เป็นผู้จริงดังนี้ จึงได้บรรลุของจริงอย่างประเสริฐ คือสัมมาสัม-โพธิญาณ และพบของจริงอันประเสริฐ คืออริยสัจจ์ นี่แสดงให้เห็นว่าคนที่จะสำเร็จกิจการอันเป็นประโยชน์ใหญ่น้อยทั้งปวงนั้นต้องมีจริงใจ จริงใจนี้ได้แก่เคารพต่อกฎหมาย เคารพต่อสิ่งอันมีค่าสูง ไม่ใยดีต่อสิ่งอันมีค่าต่ำ เช่นเกียรติเป็นของมีค่าสูงเมื่อมีอยู่แล้วนำความเคารพนับถือบูชาและเครื่องสักการะมาให้ ไม่อดหยากยากจน ส่วนทรัพย์นั้นเป็นอามิส เป็นเหยื่อเครื่องล่อให้ติดใจ แต่เป็นของที่ไม่ถาวร ถ้าได้มาในทางที่ดีที่ชอบแล้วก็ใช้หมดแต่ไม่ทำลายเกียรติ แต่ถ้าได้มาในทางที่ผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย ใช้หมดด้วยทำลายเกียรติให้หมดไปด้วย นึกถึงตัวแล้วใจหายวาบว่าเรานี้เป็นคนขี้ฉ้อขี้โกงคอร์รัปชั่นไม่ใช่คนดี แต่ซ่อนความจริงไม่ให้ใครเห็น แสดงตนว่าเป็นคนซื่อตรงสุจริต เพื่อให้คนอื่นเขาหลงเชื่อ แต่แท้ที่จริงในตัวเต็มไปด้วยความสกปรก นึกถึงตัวแล้วเศร้าหมองใจ

เพราะฉะนั้น ถ้าเทียบเกียรติกับทรัพย์แล้ว เกียรตินั้นมีแล้วทำให้ใจคอสบาย มีความอาจหาญภาคภูมิใจ นึกถึงตัวแล้วใจปลื้ม ไม่ได้หายวูบวาบ กลัวใครเขาจะรู้ความสกปรกภายใน นี่แสดงให้เห็นว่า จริงใจคือความเคารพต่อเกียรติ อันมีค่าสูงเหนือทรัพย์สินเงินทอง เหนืออะไร ๆ ทั้งหมดแม้กระทั่งชีวิตซึ่งมีที่สุดคือความตาย แต่เกียรตินั้นหาได้รู้จักตายไม่ เกียรติจะตั้งอยู่ได้ก็เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า

ธมฺเม ฐิตํ น วิชหาติ กิตฺติ

เกียรติคือชื่อเสียงอันงาม ย่อมไม่ละบุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรม

ธรรมในที่นี้ก็คือความเป็นผู้มีสัตย์ซื่อตรง สุจริต เคารพตัวเอง เคารพเกียรติของตัวเอง ไม่ต้องการให้ใครมาลบหลู่ดูหมิ่นได้

สัจจะ คือความจริงนี้เป็นหลักสำคัญที่สุดที่โลกต้องอาศัย มนุษย์ชาติเดียวกันก็ดีต่างชาติกันก็ดี ที่จะไว้เนื้อเชื่อกันได้เพราะมีความจริงต่อกัน ไม่เท็จไม่ลวงหลอกกันเพราะฉะนั้นในศีล ๕ ท่านจึงต้องมุสาวาทาเวรมณี คืองดเว้นจากการพูดปด พูดเท็จหลอกลวงกัน เพื่อรักษาความจริงให้เป็นที่ไว้ใจของกันและกัน ผู้จะอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะรับรองให้อุปสัมบันคือเป็นภิกษุ พระกรรมวาจาจารย์ต้องกำชับว่า อยนฺเต สจฺจกาโล ภูตกาโล เวลานี้เป็นเวลาจริง เวลาแน่นอนของท่านแล้ว สิ่งใดมีท่านต้องการบอกว่ามี สิ่งใดไม่มีท่านต้องบอกว่าไม่มี ไม่ต้องขวยเขินกระดากอายแล้วก็ถามอันตรายิกธรรมว่า เป็นขี้เรื้อน กุฏฐัง เป็นกลาก เป็นโรคสกปรกอะไรบ้าง เป็นหนี้ใคร เป็นทาสใคร เป็นไทยแก่ตัวหรือไม่ ก็ต้องบอกความจริง ในศาสนานี้ต้องการสิ่งจริง เพราะจริงเป็นแก่นสารแห่งสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มนุษย์ชาติทั้งหลายที่สัมพันธ์กันด้วยไมตรีหรือมีสนธิสัญญาต่อกัน ก็เพื่อเป็นบริวารแห่งสัจจะ คือแวดล้อมสัจจะความจริงให้มีหลักฐานเป็นเครื่องยืนยัน เพื่อไม่หลอกคดโกงเอารัดเอาเปรียบกัน หากจะมีการคดโกงเอารัดเอาเปรียบกัน ก็มีสัญญาเป็นเครื่องอ้าง เป็นเครื่องบังคับ เพื่อให้เกิดความละอาย เพราะชาติทั้งหลายไม่เท่ากัน ที่เป็นมหาอำนาจก็มี เป็นอนุอำนาจหรืออำนาจน้อยก็มี ถ้าไม่มีจริงต่อกันแล้ว ชาติใหญ่ที่มีกำลังเหนือกว่า ก็จะโกงเอารัดเอาเปรียบกดขี่ชาติเล็ก เพราะฉะนั้นทุกชาติจึงต้องมีสัจจะต่อกัน คือทำสัญญาเพื่อรับรองความซื่อตรงต่อกัน ถ้าทุก ๆ ชาติที่ทำสัญญากัน ทำด้วยน้ำใจจริง คือเคารพต่อสัจจะ ไม่เขียนสัญญาบิดเบี้ยงซ่อนเงื่อนต่อกันแล้ว เหตุการณ์วิวาทบาดหมางทำสงครามกันทั้ง ๆ ที่มี

สัญญาก็ไม่เกิดขึ้น สัญญาที่มีข้อขอดซ่อนเงื่อนนั้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ทำสัญญาไม่มีจริงต่อกัน ตั้งใจจะคดโกงกันแล้วจึงทำอย่างนั้น จึงคุ้มกันไว้ไม่ได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างมีน้ำใจจริงต่อกัน มีความซื่อตรงต่อกัน มุ่งบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อกันแล้ว เพียงแต่ตกลงเป็นมิตรกัน มีความหวังดีต่อกันแล้วก็ประพฤติตามที่ตกลงตามวิสัยของผู้เป็นมิตร แม้ไม่ต้องมีสัญญาให้มาอ้างที่หลังว่าเป็นเศษกระดาษ ก็คงจะเป็นมิตรต่อกัน ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลกันได้ เราทั้งหลายที่เป็นคนไทยด้วยกัน เรานับถือกันก็เพราะเป็นคนมีจริง คือเป็นคนไทยจริง ๆ ทั้งจิตใจและเชื้อชาติ เราก็ไว้วางใจว่าผู้เป็นไทยแท้จริงนั้น จะไม่ขายตัว ขายชาตินี่ก็เป็นเรื่องของความจริงอีก จริงจึงเป็นสิ่งที่จำปรารถนา ตั้งแต่โลกตั้งมานี้ จริงเป็นหลักสำคัญที่ให้มนุษย์เชื่อถือไว้วางใจกันตั้งแต่ทำจริงไป เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสสุภาษิตสอนไว้ว่า

สจฺจํ เว อมตา วาจา เอส ธมฺโม สนนฺตโน

สจฺเจ อตฺเถ จ ธมฺเม จ อาหุ สนฺโต ปติฏฺฐิตา

แปลความว่า คำจริงแลเป็นวาจาที่ไม่ตาย ข้อนี้เป็นธรรมะที่มีมาเก่าแก่แต่ดึกดำบรรพ์ สัตบุรุษคือคนดีคนสงบเรียบร้อยทั้งหลาย ได้เป็นผู้ตั้งมั่นแล้วในสัจจะที่เป็นอรรถเป็นธรรม

ที่ว่า คำจริงเป็นวาจาไม่ตายนั้น คือมนุษย์ในโลกทุกยุคทุกสมัยนิยมความซื่อสัตย์สุจริต นิยมความจริง ไม่นิยมความเท็จ ความหลอกลวง ความทรยศคดโกงต่อกัน ในอดีตกาลก็เคารพความจริง ต้องการความจริง ในปัจจุบันนี้เราจะคบใคร เราก็ต้องเลือกคบคนซื่อตรงสุจริต และคนพูดจริง จะไปร่วมงานร่วมการเข้าหุ้นเข้าส่วนกับใคร ก็ต้องเลือกร่วมกับคนที่ซื่อตรงจริง เป็นคนมีน้ำใจจริงไม่คดโกง ในกาลต่อไปคือในอนาคตกาล มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาในชั้นหลัง ก็ยังต้องการความจริง ไม่ต้องการความหลอกลวงคดโกงกัน เพราะฉะนั้น จริงจึงเป็นสิ่งที่ไม่ตาย ตั้งแต่วาจาจริงไป คือไม่ตายเสียจากความนิยมนับถือของโลก ส่วนของอื่น ๆ เช่นเครื่องแต่งตัวหรืออาภรณ์ ย่อมเป็นที่นิยมเฉพาะสมัยเฉพาะวัย ถ้าผิดวัยก็ไม่เหมาะสม ผิดกาลผิดสมัย ความนิยมก็เปลี่ยนแปลงไป ของที่ดีในสมัยนี้ กลายเป็นจืดชืดไม่ทันสมัยในกาลอื่น ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นวัตถุเปลี่ยนแปลงได้ แต่ส่วนจริงนั้นไม่มีเปลี่ยนแปลงเลย ยังเป็นที่นิยมอยู่เสมอ จึงชื่อว่าไม่ตาย เพราะฉะนั้น สัตบุรุษคือคนสงบหรือคนรู้เหตุผลตามความเป็นจริง จึงเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในสัจจะ คือความจริงที่เป็นอรรถและเป็นธรรม

ที่ว่าสัจจะต้องเป็นอรรถเป็นธรรมนั้น ถ้าจะเอาจริงในทางที่ผิดก็มีได้เหมือนกัน เช่นให้สัตย์ปฏิญาณต่อกันนัดหมายกันจะไปปล้นเขา รู้ว่าการปล้นเขานั้นเป็นการเบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ให้เดือดร้อนทุกข์ยาก แม้จะรู้ แต่เคารพต่อปฏิญาณหรือ สัจจะที่ตนได้ให้ไว้แก่เพื่อน แล้วไปร่วมปล้นกับเขา นับว่าเป็นผู้รักษาสัตย์จริง แต่เป็นสัจจะที่ไม่เป็นอรรถ คือไม่เป็นประโยชน์ เบียดเบียนเขาไม่เป็นธรรม คือชั่วร้ายไม่บริสุทธิ์ เศร้าหมอง สัจจะที่เป็นอรรถก็คือเป็นประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน ไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่ใคร ๆ สัจจะจะเป็นอรรถหรือประโยชน์ก็เพราะเป็นธรรมคือบริสุทธิ์ ผู้มีสัจจะนั้นเคารพต่อความถูก ไม่เคารพต่อความผิด ทำแต่ในสิ่งที่ถูกที่ชอบ สัจจะเช่นนี้จึงจะเป็นธรรม

เมื่อท่านทั้งหลายรู้ว่าสัจจะเป็นสิ่งที่มีค่าอันประเสริฐ มีในผู้ใดผู้นั้นเป็นผู้มีเกียรติควรแก่ความเชื่อถือไว้วางใจ เราเป็นข้าราชการ ควรจะเป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของประชาชนทั้งหลาย ที่เป็นอาณาประชาราษฎรร่วมชาติ ถ้าเขาไม่ไว้วางใจเพราะไม่เห็นความซื่อตรงสุจริตหรือเพราะข้าราชการประพฤติผิดวินัยของข้าราชการแล้ว แม้เพียงน้อยคนหรือไม่กี่เปอร์เซ็นต์ ก็จะทำให้ข้าราชการที่มีสัตย์มีศีลเป็นคนตรงคนจริงพลอยเสื่อมเสียเกียรติไปด้วย ด้วยเหตุนี้แหละ ข้าราชการจึงต้องมีลักษณะ มีเครื่องหมายเช่นมีเครื่องแต่งตัวเป็นระเบียบ มีกฎหมายบัญญัติระเบียบการแต่งกายไว้เพื่อเป็นเครื่องรักษาเกียรติของข้าราชการทุก ๆ คน นี้ก็เป็นความจริง ถ้าทุกคนประพฤติตามกฎหมายตามระเบียบข้าราชการแล้ว เกียรติของข้าราชการก็จะคงอยู่ เปรียบเหมือนพระที่เอาจีวรของตัวออก แล้วลอบแต่งตัวเป็นคฤหัสถ์แอบไปดูหนังดูละครแล้ว เขาก็ไม่นับถือ ถ้าผู้ปกครองรู้เข้าก็ไล่สึก เอาไว้ไม่ได้ ถ้าข้าราชการประพฤติอย่างพระ มีระเบียบควบคุมอย่างพระ หรือเคารพความเป็นข้าราชการ เหมือนพระที่ดีเคารพความเป็นพระของตนแล้ว เหตุการณ์ที่จะต้องถูกตำหนิติเตียนต่าง ๆ เพราะข้าราชการเป็นส่วนน้อยประพฤติไม่งดงามเสื่อมเกียรติก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น เมื่อเป็นข้าราชการก็ต้องเป็นให้จริง ด้วยคุณธรรมของข้าราชการ และเคารพทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นเครื่องแวดล้อมตนให้เป็นข้าราชการโดยสมบูรณ์ นี่คือเคารพต่อจริงโดยสมมติ เมื่อทุกคนเคารพสมมติคือความเป็นข้าราชการของตนแล้ว ชาติบ้านเมืองที่บ่ายหน้าไปสู่ความเสื่อม โดยเขาโทษว่าข้าราชการนี่แหละเป็นมูลเหตุ ข้าราชการก็เป็นอันเปลื้องตนพ้นมลทินไปได้ว่า

เดี๋ยวนี้ฉันก็ได้กระทำทุกสิ่งทุกอย่างตามระบอบของกฎหมายของวินัยทุกประการแล้ว ฉันอยู่ในศีลในธรรม ฉันอยู่ในระเบียบพร้อมแล้ว ฉันไม่ได้เป็นตัวการผู้ทำเสื่อมแล้วก็ภาคภูมิใจ ความประพฤติดีชั่วทั้งหลายเป็นสิ่งที่ปกปิดซ่อนเร้นไม่ได้ ย่อมมีคนรู้คนเห็น เพราะฉะนั้น บัณฑิตของไทยจึงได้กล่าวสุภาษิตเตือนใจไว้ว่า

อันความชั่วทุจริตปิดไม่อยู่ ย่อมมีผู้เจตจงจำนงผลาญ
เทพเจ้าเบื้องบนดลบันดาล ให้คนพาลพ่ายแพ้เป็นแน่เอย

เพราะโลกไม่ต้องการความชั่วทุจริต แต่ต้องการดีสุจริต และต้องการความจริง เพราะฉะนั้น คนชั่วคนทุจริตคนไม่มีจริงในตัว จึงต้องปกปิดซ่อนเร้น ไม่ให้ใครรู้ ไม่ยอมเปิดเผย แต่ถึงกระนั้นก็ต้องมีคนรู้ แม้จะยังไม่มีใครล่วงรู้ คนชั่วคนทุจริตคนไม่มีจริงก็ไม่เป็นสุข เพราะหวาดกลัวความชั่วของตนเองจะให้ผล ด้วยเหตุนี้แหละทุกคนจึงต้องศึกษาเรื่องสัจจะ คือจริงวาจา จริงสมมต และจริงใจ ให้เข้าใจทั่วถึงว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่โลกต้องการเพียงไร เป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ผู้ตั้งอยู่ในสัจจะอย่างไร เมื่อรู้เข้าใจดีแล้ว จักเป็นผู้ตั้งมั่นในสัจจะสม่ำเสมอ และจะชักนำอนุชนและบริษัทบริวารของตนให้เคารพสัจจะและตั้งมั่นอยู่ในความสัตย์ คือความซื่อตรงสุจริตต่อหน้าที่ของตนต่อสมมติของตน คนเป็นอะไรก็เป็นจริง แม้กระทั่งเป็นคนกวาดถนนก็ต้องเป็นให้จริง คือทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ถ้าพี่น้องชาวไทยทุกคนเคารพสมมติของตนจริงและทำจริงในหน้าที่ของตนทั่วกันแล้ว ชาติประเทศไทยก็เจริญรุ่งเรืองไม่ถูกตำหนิติเตียนว่า เป็นเมืองสกปรกโสมมทั้งคนทั้งสถานที่ อย่างเป็นที่อยู่ทุกวันนี้ ผู้เป็นข้าราชการเป็นบุคคลชั้นผู้นำ มีหน้าที่ที่จะต้องนำเขาในด้านแก้ความเสื่อมให้ถึงที่สุดของความเสื่อมกลับมีความเจริญเกิดขึ้นแทน ท่านจะทำสำเร็จก็เพราะท่านมีน้ำใจจริง เห็นอะไรไม่ดีจริงแล้ว ต้องพยายามช่วยกันงดเว้น และกำจัดให้หมดไป จริงมีที่ไหน ผลสำเร็จก็ย่อมมีที่นั้น จริงจึงเป็นสิ่งที่มีค่าสูงเหนือสิ่งทั้งปวง และเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย ผู้ใดเป็นคนจริง ผู้นั้นก็ไม่รู้จักตาย แม้ตัวตายแล้ว แต่ชื่อเสียงเกียรติคุณก็ยังหอมกรุ่นอยู่ด้วยความเคารพบูชาของโลก เช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย

คำนำของท่านเสฐียรโกเศศ

บัดนี้จวนจะถึงกำหนดเวลาขอพระราชทานเพลิงศพหลวงบรรหารราชากร (ทองอยู่ กนกากร) เจ้าภาพประสงค์จะตีพิมพ์หนังสือ เพื่อเป็นธรรมพลีบรรณาการเนื่องในงานสังสการศพ ตามธรรมเนียมประเพณีที่นิยมทำกันอยู่ และปรารภหนังสือซึ่งจะตีพิมพ์ว่าถ้าได้เรื่องที่ข้าพเจ้าเขียน ก็จะเหมาะด้วยประการทั้งปวง ข้าพเจ้าจึงเลือกเรื่องต่าง ๆ ที่เคยแต่งไว้มากเรื่องด้วยกัน ให้ไปเลือกเอาเองตามชอบใจ ดังมีเรื่องแจ้งอยู่ในเล่มหนังสือนี้ ซึ่งท่านผู้มีเกียรติกำลังอ่านอยู่

ลางทีจะมีผู้ข้องใจว่า ทำไมข้าพเจ้าไม่แต่งเรื่องใหม่ให้เฉพาะ เพื่อเป็นอนุสรณีย์ที่ระลึกแก่ท่านผู้วายชนม์ในฐานที่เป็นเพื่อนกันมา เมื่อครั้งยังหนุ่มแน่นในกรมศุลกากรซึ่งสมัยนั้นงานสุรายังรวมอยู่ด้วย ภายหลังเมื่องานสุราซึ่งคุณหลวงบรรหาร ฯ รับราชการอยู่ แยกจากกรมศุลกากรไปเป็นกรมสุราตามลำพัง แล้วพัฒนามาเป็นกรมสรรพสามิตอยู่เวลานี้ เราก็ยังติดต่อกันเป็นครั้งคราว ภายหลังเมื่อคุณหลวงบรรหาร ฯ เข้าเกษียณอายุครบ ๕๕ ปี และออกจากราชการแล้วเราก็พบปะกันบ่อยครั้ง แทบทุกเวลาเช้าก็ว่าได้ เพราะต่างเป็นนักเดินเช้าที่เข้มแข็งด้วยกัน ดังนี้ ชอบที่จะแต่งเรื่องหนังสือให้เป็นพิเศษ แต่ที่มิได้ทำเช่นนั้นก็เพราะงานพระราชทานเพลิงศพตกอยู่ในระยะเวลากระชั้น และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ข้าพเจ้ามีอายุล่วงเข้าเขตปัจฉิมวัยมามากแล้ว ปัญญาความคิดและกำลังวังชาก็เชื่องช้าเสื่อมถอยลงโดยลำดับ ทำอะไรไม่ได้มากเหมือนเมื่อก่อน แท้จริงลางสิ่งลางอย่างก็ทำไม่ได้เอาทีเดียว ผิดกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ในระยะก่อนปัจฉิมวัย เรื่องเป็นดังนี้ อย่าทักเลยว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ด้วยเป็นเรื่องธรรมดาสามัญมีอยู่ด้วยกันทุกคนเมื่อแก่เฒ่า

ท่านกล่าวว่า "ความสุขนั้น จะหาพบได้แต่ในอดีต" นี่เป็นคำกล่าวของฝรั่ง และเป็นความจริงในแง่ของปุถุชน เพราะความสุขที่ได้รับอยู่ในขณะปัจจุบันเป็นความสุขที่เกิดขึ้นชั่วขณะแล้วก็หมดไป ส่วนความสุขในอดีตเป็นความสุขที่ถาวรอยู่ได้นานกว่า ถ้าผู้ใดประกอบแต่คุณงามความดี มีความสุจริตซื่อตรงเป็นที่ตั้ง ครั้งใดเมื่อได้สำรวจ

ตัวเองถึงกรรมคือการงานที่ได้กระทำมาแล้ว ฟื้นระลึกและจำได้ ก็จะเกิดความสุขปีติเป็นที่บันเทิงใจขึ้นทุกครั้งไม่อยากให้ลืมเหมือนกรรมอื่น ซึ่งไม่ปรารถนาจะจำไว้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าคุณหลวงบรรหาร ฯ คงจะระลึกถึงความข้อนี้ได้ ไม่โดยตรงก็โดยปริยาย จึงเป็นผู้มีความสุขที่แท้จริง เพราะคุณหลวงบรรหาร ฯ เท่าที่ปรากฏแก่ข้าพเจ้ามา เป็นผู้มีคุณธรรมที่กล่าวนี้เสมอต้นเสมอปลายตลอดมา คุณหลวงบรรหาร ฯ แม้จะได้รับการศึกษาอยู่ในอันดับไม่ถึงขั้นชั้นปริญญาก็จริง แต่ด้วยคุณงามความดีมีความสุจริตเป็นที่ตั้งอย่างมั่นคงส่งผลตอบแทนให้มีความเจริญทั้งในทางราชการและส่วนตัว ได้ถึงขั้นเป็นข้าราชการชั้นพิเศษ และมีตำแหน่งเป็นรองอธิบดีกรมสรรพสามิต ผิดกับผู้ซึ่งมีการศึกษาสูงกว่าที่ไม่สามารถได้ขึ้นไปได้ถึงขั้นนี้ ก็คงมีอยู่หลายคน ซึ่งจะต้องยกพร่องในคุณธรรมที่กล่าวมาข้างต้น ว่าในทางส่วนตัว คุณหลวงบรรหาร ฯ เป็นผู้รู้จักเก็บหอมรอมริบ ไม่ใช้จ่ายเติบอย่างสุรุ่ยสุร่ายเกินความจำเป็น จึงส่งผลให้เป็นผู้แม้ไม่มั่งมีเกินอัตภาพ แต่ก็ไม่ขาดแคลนต่ำกว่าอัตภาพ อัตภาพในที่นี้ หมายถึงลักษณะความเป็นตัวตนของตนเอง เหตุนี้สุภาษิตจีนจึงกล่าวว่า "จนแต่ใจสะอาด ดีกว่ามั่งมีแต่ใจสกปรก" อย่างแรกทำให้เป็นตนของตนเอง อันได้ชื่อว่าเป็นคนมีภูมิธรรมเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์

บัดนี้คุณหลวงบรรหาร ฯ ก็ล่วงลับไปแล้ว แต่ทิ้งมรดกล้ำค่าไว้ให้แก่ลูกหลาน คือคุณงามความดีที่คุณหลวงบรรหาร ฯ ได้กระทำเป็นตัวอย่างไว้ให้ ถ้าลูกหลานได้รับมรดกล้ำค่านี้ไป และพยายามบำเพ็ญตนเอาอย่างให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จะประสบความเจริญได้ชื่อว่าเป็นผู้มีกตัญญูกตเวทีตอบแทนพระคุณท่านอันแท้จริง เพราะสิ่งทั้งหลายมีมาแต่เหตุ มีเหตุแล้วก็ต้องมีผล และผลก็จะส่งให้กลายเป็นเหตุ วนเวียนดั่งงูกลืนหางฉะนั้น

ด้วยอำนาจคุณงามความดีของท่านผู้วายชนม์ พร้อมทั้งกุศล ซึ่งบุตรหลานท่านผู้วายชนม์ได้บำเพ็ญด้วยกตเวทิตาธรรม อีกทั้งบุญราศีทักษิณานุปทานซึ่งเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศผลให้แก่ท่านที่ล่วงลับไปแล้ว จงเป็นอานุภาพรวมประมวลกันหมดนั้น ส่งผลเป็นพลวปัจจัยให้ท่านผู้วายชนม์ ดลแต่ความสุขสงบ ในสัมปรายภพโน้น ตลอดไปชั่วกาลนาน เทอญ,

เสฐียรโกเศศ

๒๖ เม.ย. ๑๐

วิญญาณ

คนโดยมากถือว่าเมื่อตายแล้วก็ไปเป็นผี อะไรตาย? ตอบอย่างกำปั้นทุบดินว่า สิ้นลมหายใจ ร่างกายไม่เคลื่อนไหวกระดุกกระดิกได้อีกต่อไป แล้วก็เน่าเปื่อยสูญสิ้นไป เพราะฉะนั้น ที่ว่าตายคือตายแต่ร่างกาย แต่เราซึ่งเป็นลม ๆ มองไม่เห็นตัวนั้นถือกันว่าไม่ตาย สิ่งที่เป็นลม ๆ นี้เดิมเราเรียกว่าขวัญ แต่เดี๋ยวนี้เราเรียกว่าวิญญาณ และวิญญาณนี้แหละถ้ายังไม่มาเกิดเป็นคนอีก ก็ไปเกิดเป็นผี วิญญาณนั้นมีรูปร่างเป็นอย่างไรก็ไม่มีใครเคยเห็น ถ้าเรานึกเอาก็เห็นจะมีรูปร่างกลม ๆ อย่างดวงไฟ เราจึงเรียกว่าดวงวิญญาณ และคงจะมีลักษณะแบน ๆ ด้วยเราจึงพูดว่าขวัญบิน คือขวัญหนีออกจากร่างกายไป เมื่อคนยังมีชีวิตหรือยังมีลมหายใจอยู่ ก็เรียกว่ายังเป็นอยู่หรือยังไม่ตาย เพราะวิญญาณสิงอยู่ ครั้นเมื่อตายแล้ว วิญญาณจะได้อะไรอาศัยเป็นร่างกายตัวตนเล่า และจะรู้ได้อย่างไรว่าเป็นใคร ตอบง่ายนิดเดียวว่า มีร่างเหมือนอย่างเดิมและแบบบางแต่โปร่งมาก เห็นได้แต่เงา ๆ เป็นลม ๆ เท่านั้น เรียกในภาษาสันสกฤตว่ายาตมัน เดิมแปลว่าลมหายใจ แต่เราเรียกว่าวิญญาณ เดิมแปลว่าความรู้สึก เพราะฉะนั้น เมื่อวิญญาณยังไม่มีโอกาสมาเกิดมีรูปร่างเป็นคนอีก ก็เป็นผีไปก่อน เหตุนี้ผีจึงไม่มีรูปร่างเป็นแต่ลม ๆ ถ้าจะมีรูปร่างเมื่อเป็นผี ก็เป็นรูปหากบันดาลให้เราเห็นไปเอง

เมื่อคนใดในครอบครัวซึ่งนับถือและรักใคร่ตายจากเราไป แต่เรายังมีความอาลัยคิดถึงอยู่ นึกขึ้นมาก็ใจหายถึงน้ำตาไหล ด้วยรู้สึกว่าไม่มีวันจะได้พบปะเห็นหน้ากันอีก แต่กระนั้นก็เชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายยังอยู่ และยังคอยดูแลเอาใจใส่คนเป็นคือลูกหลานให้ได้รับความสุข ความเจริญเหมือนเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ เมื่อมีความรู้สึกเห็นเช่นนี้ จึงจัดที่บูชาต้อนรับไว้บนเรือนเป็นเฉพาะสำหรับให้วิญญาณอยู่ และถือว่าที่ตรงนั้นศักดิ์สิทธิ์ ถ้าใครไม่ใช่ลูกหลานญาติพี่น้องโดยตรง จะกล้ากรายล่วงล้ำเข้าไปไม่ได้เป็นอันขาด นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นพิเศษเสียก่อนจึงจะเข้าไปได้ และจะต้องแสดงคารวะกราบไหว้เพื่อบอกกล่าวให้ผีรู้ ผีนั้นตามปกติจะได้รับเซ่นไหว้ทุกวัน เมื่อจะประกอบการงานอะไรซึ่งเป็นครั้งแรกหัวทีหรือเป็นงานสำคัญ ก็ต้องเข้าไปบอกกล่าวเล่าสิบให้ผีรู้เพื่อขอพรให้งานการที่ทำเป็นผลสำเร็จเรียบร้อย เมื่อถึงวันตรุษศารทก็มีเซ่นไหว้บูชาเป็นพิเศษ รวมความว่าเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เคยทำอย่างใดก็คงทำอย่างนั้นในเมื่อตายไปแล้ว คล้ายกับว่าผู้นั้นยังมีวิตอยู่.

ชาติก่อนชาติหน้า

— ๑ —

เคยอ่านเรื่องคนตายไปแล้วกลับมาเกิดใหม่ และจำความในชาติก่อนได้เป็นตุเป็นตะ เรื่องอย่างนี้มีทั้งที่เป็นเรื่องโบราณและเรื่องปัจจุบัน มีกล่าวเป็นหลักฐานไว้หลายรายดังแจ้งอยู่ในหนังสือแสดงกิจจานุกิจ ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เป็นผู้แต่ง และในหนังสืออื่น ๆ ก็มีกล่าวไว้บ้างเหมือนกัน คนที่ตายไปแล้วสิ่งที่เรียกว่า "เรา" ก็ตายไปด้วย เรื่องความจำความห่วงใยอาลัยรักที่มีอยู่ใน "เรา" ก็หมดสิ้นไป ไม่มีกลับคืนมาได้อีก สิ่งที่ยังเหลืออยู่ในเมื่อ "เรา" ตายไปแล้ว คือผลของกรรมที่ทำไว้อันเป็นปัจจัยให้ไปเกิดใหม่อีกต่างหาก หาใช่ว่า "เรา" เป็น "เรา" อีกต่อไปไม่ ดวงไฟดับ แต่ผลของไฟฟ้านั้นยังอยู่ ไฟดวงใหม่ก็เป็นดวงใหม่ หาใช่เป็นไฟดวงเก่าไม่ ชาวบ้านแม้ยอมรับความจริงในข้อนี้ แต่ก็ยังยึดถือและเชื่ออยู่ว่า "เรา" ของคนนั้นไม่ตายและไปเกิดใหม่เป็นอีกคนหนึ่งเท่านั้น เรื่องความจำความรักยังอยู่เสมอ ไม่มีหายไปไหน เมื่อมีความรู้สึกเช่นนี้ ผู้ที่อยู่หลังจึงต้องทำบุญอุทิศผลส่งไปให้ เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงความรักความอาลัย เพราะคิดเห็นว่าตายไปก็เพียงร่างกาย แต่ "เรา" นั้นยังอยู่เป็นเพียงเปลี่ยนที่อยู่ใหม่เท่านั้น ยังต้องกินยังต้องรักอยู่บางคราว "เรา" ไม่ไปไหน ยังป้วนเปี้ยนอยู่ในหมู่คนที่ยังเป็น ยิ่งกว่านั้นลางทีคนเป็นก็อาจจำ "เรา" ของคนตายได้เมื่อเข้าไปอยู่ในร่างกายหรือที่อยู่ใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเรื่องของผู้ที่ตายไปและเกิดมาใหม่จำความในชาติก่อนได้มากราย

เรื่องอย่างนี้อย่าสงสัยเลยว่าไม่เป็นความจริง เพราะมีผู้ที่เขาจำหรือระลึกชาติก่อนของเขาได้อยู่มากรายเป็นทำนองเดียวกับผู้ที่เคยเห็นผี ได้มีผู้เคยเห็นมาแล้วไม่ใช่น้อยรายเห็นเป็นตัวเป็นตนทีเดียว เพราะสิ่งที่จะเชื่อได้ต้องเป็นเรื่องเร้าความรู้สึกของเรา มีความรู้สึกอยู่แล้วว่าต้องเป็นจริง และเมื่อเชื่อแล้วต้องเป็นการดีแก่เราด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าตราบใดถือความเชื่อใดใช้ได้ความเชื่อนั้นย่อมอยู่เหนือเหตุผล และตราบนั้นความเชื่อนั้นก็เป็นจริง ถ้าเมื่อใดความเชื่อใดถือว่าใช้ไม่ได้ เมื่อนั้นความเชื่อนั้นก็ไม่

เป็นจริง จริงในที่นี้ คือจริงในแง่แห่งความรู้สึกของชาวบ้าน หลานชายยายมีกลับจากต่างประเทศ เล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ไปเห็นมา เป็นต้นว่าได้ไปเห็นเรือกำปั่นใหญ่โตมหึมา ในเรือมีสวนมีสระอาบน้ำ มีโรงละคร มีร้านขายของ และมีอะไร ๆ อีกมากมายซึ่งล้วนเป็นของแปลก ๆ ใหม่ ๆ ยายมีแกนั่งฟังแล้วก็เชื่อ เพราะแกรู้อยู่ว่าเรือโจรสหรั่งที่นางสุวรรณมาลีและสินธุ์สมุทรโดยสารไป ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรือที่กล่าวนี้ เป็นเรื่องเร้าความรู้สึกของแกให้คอยเชื่ออยู่แล้ว และทำให้แกรู้สึกรื่นรมย์เมื่อฟังแล้วจึงเป็นการดีแก่ตนในเมื่อเชื่อ ครั้นหลานชายเล่าเรื่องปลาบินได้ (ปลานกกระจอก) ว่าบินกันว่อนอยู่เหนือน้ำในท้องทะเล ถึงตอนนี้ยายมีทนฟังต่อไปไม่ได้ จึงร้องค้านเสียงหลงว่า "กูไม่เชื่อ กูไม่เชื่อ มีอย่างหรือปลาบินได้ เกิดมาชั่วพ่อชั่วแม่ก็ไม่เคยได้ยิน ถ้าเอ็งบอกว่าเห็นพระยานาคเล่นน้ำหรือเห็นนางเงือกอย่างนี้กูพอจะเชื่อได้บ้าง กูไม่เชื่ออ้ายเรื่องปลาบินได้ของเอง โกหกทั้งนั้น" เรื่องอย่างนี้เป็นเรื่องเก่า มีมาแล้วทุกสมัย เรื่องลางชนิดเราเชื่อได้ทันที เพราะต้องการเชื่ออยู่แล้ว ลางเรื่องต่อให้พระอินทร์มาเขียว ๆ มีพยานหลักฐานมายืนยันสักเท่าใดก็เชื่อไม่ได้ เพราะมันฝืนความรู้สึกนึกเห็นของเรา เหตุฉะนั้นความเชื่อลางอย่าง เราจะใช้ปัญญาไตร่ตรองหาเหตุผลเสมอไปไม่ได้ จะทำอะไรใช้ปัญญาไตร่ตรองแล้วจึงทำ ก็เป็นการดีดอกในลางคราว แต่ถ้าเป็นเรื่องปัจจุบันทันด่วนที่คอยเชื่ออยู่แล้ว ถ้ามัวแต่ใช้ปัญญาไตร่ตรองก็ไม่ทันกิน กว่าถั่วจะสุกงาก็ไหม้

ท่านกล่าวว่าถ้าเราเชื่อเราก็ไม่ต้องใช้ปัญญา ถ้าไม่สงสัยจะต้องใช้ปัญญาทำไม ขืนใช้มากไปหรือค้นคว้ามากไปก็ใกล้เข้าไปทางเป็นมิจฉาทิฐิ แต่ลางขณะเมื่อใช้ปัญญาเพื่อค้นคว้าที่สงสัย กลับเป็นผลให้เกิดความเชื่อก็ได้ เช่นในเรื่องคนที่จำชาติก่อนของตนได้ ทีแรกข้าพเจ้าก็สงสัยว่าคนที่เกิดมามีจำนวนนับได้เป็นโกฏิ ๆ แต่ไฉนคนที่จำชาติก่อนของตนได้จึงมีน้อยคนเต็มที และคนเหล่านั้นก็ไม่ใช่เป็นคนใหญ่โตมีชื่อเสียงหรือเป็นคนพิเศษอะไร แต่เป็นคนสามัญพวกชาวบ้านอย่างเรา ๆ ทั้งนั้น แล้วทำไมฝรั่งที่นับถือศาสนาคริสตัง และแขกที่นับถือศาสนาอิสลาม จึงไม่มีใครระลึกชาติได้ ก็เพราะเขาเชื่อว่าคนเมื่อตายแล้ว สิ่งที่เป็น "เรา" จะเวียนว่ายตายเกิดเหมือนกับของเราไม่มีจึงเป็นเรื่อง "ความเชื่อของข้าพเจ้าไม่ใช่ความเชื่อของท่าน แต่ส่วนความเชื่อย่อมเปรียบเหมือนดวงมณีอันมีเหลี่ยมอยู่รอบ" (มหาราชแห่งปติอลา) "นี้เป็นความจริงของข้าพเจ้า นั่นเป็นความจริงของท่าน" ล้วนเป็นความจริงด้วยกันทั้งนั้น ถือได้อย่าง

นี้ก็เป็นความสบายใจ ไม่ต้องมีใครต่อใครทะเลาะกัน ที่ทะเลาะกันเพราะเชื่อของเรา แต่ไม่เชื่อของเขาและเขาก็เชื่อของเขาและไม่เชื่อของเรา ถ้าไปขัดไปแย้งกันแล้วใครจะยอมใคร เมื่อไม่ยอมก็ต้องทะเลาะกัน ครั้นมาเมื่อเร็ว ๆ นี้ (พ.ศ. ๒๔๙๑) อ่านพบเรื่องอย่างนี้เข้าในหนังสืออังกฤษ ซึ่งชาวจีนคนหนึ่งแต่งไว้ ในนั้นเล่าถึงเรื่องชายชาวจีนชื่อจีนม้าหรือนายม้า อยู่ ณ เมืองเอี้ยงจิวตายไปแล้วมาเกิดเป็นคนใหม่จำความในชาติก่อนได้หมด ในเรื่องนั้นกล่าวถึงเหตุว่าทำไมนายม้าจึงจำชาติก่อนได้ เห็นว่าเป็นเรื่องควรเชื่อได้หรือเชื่อยังไม่ได้ก็ตามใจท่าน แต่ว่าเป็นเรื่องแก้ข้อขัดข้องที่ข้าพเจ้าสงสัยได้แง่หนึ่ง ดังมีเรื่องต่อไปนี้

นายม้าแห่งเมืองเอี้ยงจิวนอนงีบหลับไปในเวลากลางวันแล้วฝันว่า มีผู้มาเชิญตัวไปยังจวนเจ้าเมืองนายม้าก็ปฏิบัติตาม ครั้นไปถึงปรากฏว่าที่นั้นเป็นเมืองนรก ได้พบกับพระยายมและท่านบอกว่านายม้าสิ้นอายุขัยแล้ว จะต้องไปเกิดใหม่ในเมืองมนุษย์เป็นลูกชายเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองปักกิ่ง นายม้าเมื่อรู้ว่าตนตายไปแล้วก็เสียใจร้องไห้โฮแล้วเดินออกจากเมืองนรกไปโดยด่วน ไม่ทันได้พบกับยายเฒ่าเหมงและได้ดื่มน้ำชาอันลือชื่อของแก และเพราะไม่ได้กินน้ำชานี้เองเมื่อมาเกิดใหม่ในเมืองมนุษย์จึงจำความในชาติก่อนได้ครบถ้วน

ยายเฒ่าเหมงเป็นผู้อยู่ในเมืองนรก ผู้ที่ตกนรกใช้โทษกรรมแล้วจะถูกส่งตัวไปเกิดใหม่ เวลาผ่านออกจากนรกมา จะถึงศาลายายเฒ่าเหมงก่อน ยายเฒ่าเหมงจะต้องรับวิญญาณของคนเหล่านั้นด้วยอาการอันยิ้มแย้มและชงน้ำชาให้กินเปล่าถ้วยหนึ่ง ซึ่งขณะที่ใคร ๆ กำลังกระหายต้องการอยู่แล้ว เพราะออกจากเมืองนรกมาใหม่ ๆ ยังรู้สึกร้อนอยู่ น้ำชาที่ดื่มเข้าไปนี้เอง จะทำให้ผู้ดื่มลืมความหลัง จำความเดิมไม่ได้เมื่อมาเกิดเป็นคนใหม่ ผู้ที่ผ่านศาลายายเฒ่าเหมงมาจะไม่แวะและดื่มน้ำชาเป็นหาได้ยาก เพราะกำลังกระหายคอแห้งผากมาทั้งนั้น นาน ๆ จึงจะมีคนหนึ่งหรือสองคนที่ไม่ยอมกิน หรือไม่ก็ผ่านพ้นศาลายายเฒ่าเหมงไปโดยไม่ได้แวะกินน้ำชา ดังเรื่องของนายม้าซึ่งเล่ามาข้างต้น เพราะกำลังรีบร้อนจึงผ่านเลยมาไม่ได้แวะ

พอนายม้ามาเกิดใหม่ก็พูดได้ทันที ทำให้บิดาใหม่ของนายม้าและคนในบ้านตกตลึงพรึงเพริด และตกใจกลัวกันไปตาม ๆ กัน นายม้าเห็นไม่ได้เรื่อง ขืนพูดเป็นมาตั้งแต่กำเนิดจะเกิดเป็นอันตรายแก่ตน เพราะจะทำให้ใคร ๆ เห็นว่าเป็นเด็กอุบาทว์และถูก

ฆ่าตาย คิดเห็นเช่นนี้ นายม้าต่อมาก็ไม่พูด

ครั้นนายม้าเจริญวัยมีอายุเข้าโรงเรียนได้แล้ว ก็บอกให้ทราบว่าตนไม่จำเป็นต้องเล่าเรียนหนังสืออะไร เพราะอ่านมาหมดแล้วตั้งแต่ชาติก่อน และขอให้บิดาใหม่พาตนไปเมืองเอี้ยงจิวเพื่อพบกับภรรยาและบุตร ๆ ของตน

บิดาจึงพานายม้าไปเมืองเอี้ยงจิว ไปถึงนายม้าก็จำบ้านของตนได้ทันที ผู้เป็นหัวหน้าในครอบครัวแห่งบ้านนั้นออกมาต้อนรับเหมือนดังแขกที่แปลกหน้ามา และก็รู้สึกประหลาดใจที่เห็นเด็กอายุยังไม่ถึง ๘ ขวบร้องทักตนว่า "ลูกของพ่อ"

ชายหนุ่มเจ้าของบ้านตกตลึงและรู้สึกโกรธที่ถูกเด็กอมมือมาเรียกตนว่าลูก แต่เห็นเด็กคนนั้นน้ำตาคลอหน่วยและชี้แจงว่า "พ่อของเจ้าจริง ๆ นาไม่ใช่ใคร" แล้วก็อธิบายชี้แจงเรื่องอื่นอีกมาก ซึ่งเกี่ยวกับเมื่อครั้งตนยังไม่ตายได้ถูกต้องทุกอย่าง ในที่สุดนายม้าก็ได้มีโอกาสพบภรรยาเดิมของตน ขณะนั้นมีอายุมากแล้ว ได้พูดจาวิสสาสะกันได้ถูกต้องเหมือนกับว่านายม้าคนเก่ายังไม่ตาย

โดยเหตุที่เด็กม้ารู้หนังสือเป็นดีมาแต่ชาติก่อน ต่อมาไม่ช้าก็ได้ดีมีตำแหน่งหน้าที่สูง แม้ยังมีอายุอยู่ในวัยเด็กและเอาใจใส่เอื้อเฟื้อตระกูลแซ่ม้า โดยเฉพาะภรรยาเก่าอันเป็นที่รักในชาติก่อนของตน ซึ่งเวลานั้นมีวัยแก่ชรา

ด้วยอารามจะมาเยือนเมืองมนุษย์ นายม้าไม่ได้แวะดื่มน้ำชาที่ศาลายายเฒ่าเหมง จึงทำให้ต้องเดือดร้อนเป็นสองผักสองฝ่าย เพราะจำชาติก่อนของตนได้ ถ้าจำชาติก่อนไม่ได้ความกังวลต้องแบกภาระถึงสองครอบครัวก็ไม่มี ขืนจำชาติก่อนได้ก็ไม่ดีดังนี้ เพราะฉะนั้น ถ้าว่าตามแนวนี้ก็ต้องถือว่าคนที่มาเกิดและจำชาติก่อนของตนได้เป็นคนมีกรรมเพราะเรื่องในชาติก่อนที่จำได้ ต้องมีทั้งที่เป็นสุขและเป็นทุกข์ระคนกัน ก็เรื่องทุกข์นั้นใคร ๆ ก็ไม่อยากจะพบปะอีก เมื่อมาเกิดใหม่และจำความทุกข์ในชาติก่อนอีกด้วย มันก็แย่เท่านั้น แต่ก็แก้ว่าจะจำได้ก็แต่เมื่อเด็ก พอโตขึ้นก็ลืม ถ้าเป็นอย่างนี้ค่อยยังชั่วหน่อย เหตุนี้คนที่จำชาติก่อนได้ ในเรื่องที่กล่าวจึงมักมีแต่คนสามัญพวกชาวบ้าน ด้วยเป็นคนมีกรรมจึงจำชาติก่อนของตนได้ ที่จำได้อย่างพิเศษก็เคยมี คือจำได้ว่าตนเป็นลูกของตนเอง คือตนมีชาติก่อนตายไป ก็ปฏิสนธิเป็นคนในชาตินี้ต่อกันทันที ฟังแล้วแทบไม่น่าเชื่อ แต่จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็แล้วแต่ความเชื่อของท่าน ว่าต้องการจะเชื่อเหมือนที่เคยนึกเชื่อมาก่อนแล้วหรือไม่เท่านั้น

ในเมื่อเรื่องของชนชาติกรีกสมัยโบราณเขาเชื่อว่าผู้ที่ตายไปถ้าไปสู่คติโลก จะต้องไปดื่มน้ำในแม่น้ำแห่งหนึ่งอยู่ในแดนนั้น ชื่อแม่น้ำ Lethe เมื่อดื่มเข้าก็จะทำให้ผู้ตายไปนั้นลืมความเดิมในชาติก่อนหมด เพราะเขาเห็นว่าขืนจำความในชาติก่อนได้ ก็จะต้องจำเอาความทุกข์ยากในชาติก่อนไปด้วย ความสุขที่จะได้รับในปรโลกก็จะไม่เป็นความสุขโดยสมบูรณ์ ส่วนเรื่องจะมาเกิดใหม่และจำชาติเก่าของเขาจึงไม่มี เพราะเขาทำให้มันขาดตอนกัน คนที่ตายไปแล้ว จึงไม่กลับมาบอกคนที่ยังอยู่ในโลกนี้ได้ แต่ของเรา เรื่องชาติก่อนชาติหน้า ยังต่อเนื่องเป็นสันติอยู่ไม่ขาดตอน ถ้าเช่นนั้นคนที่ตายไปแล้ว ทำไมไม่มาบอกคนที่อยู่หลังให้รู้บ้างเล่า จะได้หมดเรื่องที่ต้องโต้เถียงกันเสียที ข้อนี้แก้อย่างขอไปทีว่า คนตายไปแล้วกลับมาบอกไม่ได้ เพราะด้วยความจำเป็นบังคับ เหตุด้วยเราไม่ได้เป็นเราคือเป็นคน ๆ เดียวกันอีกต่อไปแล้ว แม้จะจำความในชาติก่อนได้ แต่ก็ไม่อยากจะมาหา หรือถ้าหากอยากจะมาแต่ก็มาไม่ได้ กล่าวคือถ้าตายไปแล้วไปเกิดในแดนสุคติคือเป็นเทวดา เมื่อเห็นความเป็นไปและความเป็นอยู่ของมนุษย์ก็ขยะแขยงเหมือนเป็นมูตรคูถ มีแต่เรื่องเบียดเบียนคดโกงกันเลอะเทอะมาก จึงไม่อยากลงมาเกลือกกลั้วให้เปื้อนเปรอะ เหตุนี้เมื่อตายไปเป็นเทวดาแล้วจึงไม่ลงมาบอกให้รู้ นี่กล่าวเฉพาะสมัยนี้ ถ้าเป็นสมัยก่อนในเรื่องละคร เทวดานางฟ้าและคนเคยติดต่อกันเสมอ เพราะเมืองสวรรค์-และเมืองมนุษย์อยู่ไม่ไกลกันเหมือนเดี๋ยวนี้ ส่วนผู้ที่ตายไปตกนรกถึงอยากจะกลับมาบอกก็มาไม่ได้ เพราะถูกจองจำถูกลงโทษอยู่ในนรก ไม่มีโอกาสจะขึ้นมาบอกได้ แม้จะมาได้เป็นลางครั้งลางคราวอย่างนรกของจีน ซึ่งเขาปล่อยให้มาได้วันหนึ่งในกลางเดือน ๗ ของเขา (ชิดง่วยปั้ว) ก็เพียงแต่มากินเครื่องเซ่นแล้วก็กลับ ไม่ได้มาบอกอะไรให้คนที่อยู่ได้ทราบ เห็นจะเป็นอย่างนี้เอง คนซึ่งแม้ยังไม่ตาย เมื่อเห็นความสกปรกเลอะเทอะและความเสื่อมโทรมทางจิตใจของหมู่ชนส่วนใหญ่ ก็เกิดเบื่อหน่าย จึงได้หนีไปจำศีลกินวาตาอยู่เสียในป่า ห่างไปเสียไกล อย่าว่าแต่คนเลยถึงลิงที่ถูกคนจับมาเลี้ยงไว้ในบ้านในเมือง เมื่อมีโอกาสกลับไปอยู่ป่า ถูกเพื่อนถามว่าไปอยู่ในเมืองมนุษย์เห็นจะสบายดี ลิงตัวนั้นตอบว่าอย่าพูดถึงเลยล้างหูให้สะอาดไว้ดีกว่า เพราะเรื่องอะไรที่เลวทรามซึ่งในลิงไม่มี ก็ไปมีอยู่กับมนุษย์ที่ตนไปอยู่ด้วยทั้งนั้น แต่ว่าลิงที่กล่าวนี้เป็นลิงโพธิสัตว์ในชาดก จึงได้กล่าวเช่นนั้น

ข้าพเจ้ามีเรื่องระลึกและจำความหลังได้ มาเล่าให้ฟังอีกเรื่องหนึ่ง เป็นชาวจีนเหมือนกัน แต่เป็นโรคลืมจำความอะไรไม่ได้ ครั้นหายจากโรคก็จำความอะไร ๆ ที่ล่วงมาแล้วได้หมด แต่กลับเป็นเครื่องทำให้เดือดร้อน ในเรื่องเล่าว่า ชายคนหนึ่งชื่อฮั้วจือ เมื่อมีอายุได้กลางคนก็เกิดเรื่องขี้ลืมจำความอะไรไม่ได้ขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว รับสิ่งอะไรไว้เมื่อตอนเช้า พอตกเย็นก็จำอะไรไม่ได้ ให้อะไรแก่ใครไปในตอนกลางคืน พอวันรุ่งขึ้นก็ลืมหมด ลืมจนกระทั่งเดินหรือนั่ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นวันนี้พอถึงพรุ่งนี้ลืมสนิท บุตรภรรยาหาหมอดูมาดูก็แล้ว หาหมอเวทมนต์มาปัดเป่าก็แล้ว หาหมอยามารักษาก็แล้ว แต่ก็แก้ไม่ตกสักรายเดียว มีเพื่อนบ้านคนหนึ่งเป็นนักปราชญ์ขันอาสาจะรักษาให้หาย บุตรและภรรยาฮั้วจือดีใจสัญญาว่าถ้ารักษาหายจะแบ่งทรัพย์ของตนให้ครึ่งหนึ่ง นักปราชญ์ที่รับจะรักษากล่าวว่า "โรคอย่างนี้จะรักษาด้วยเวทมนต์หรือยาไม่ได้ จะต้องรักษาทางจิตของผู้ป่วยโดยตรง จะต้องเปลี่ยนจิตใจให้ไปเสียทางหนึ่ง ถ้าเปลี่ยนได้สำเร็จโรคก็จะหาย" กล่าวแล้วก็บังคับฮั้วจือไม่ให้นุ่งผ้า ให้เดินโทงเทงโทงเทกไปตามเรื่อง จนฮั้วจือขอนุ่งผ้า แกล้งให้ฮั้วจืออดข้าวจนแสนหิวถึงกับขอร้องกินข้าว แล้วเอาฮั้วจือเข้าขังในที่มืดตื๋อ จนต้องร้องขอแสงสว่าง เมื่อฮั้วจือแสดงอาการอย่างนี้ นักปราชญ์คนนั้นก็บอกว่า "รักษาหายได้แน่ แต่วิธีรักษาเป็นความลับสืบต่อกันมาหลายชั่วคน เพราะฉะนั้นจึงเปิดเผยให้ใครทราบไม่ได้" กล่าวแล้วก็ให้คนที่อยู่ในห้องออกไปให้หมด คงเหลืออยู่แต่ตนและฮั้วจือสองคนเท่านั้น เขาจะรักษาด้วยวิธีอย่างไรไม่มีใครทราบ ทราบแต่ว่าเขาอยู่กับคนไข้มาได้ ๗ วัน ก็รักษาฮั้วจือหายจากโรคลืม

ครั้นฮั้วจือเป็นปกติจำอะไรได้อย่างเก่า ก็แสดงอาการอาละวาดโกรธบุตรภรรยาขับไล่ไสส่งให้ออกไปเสียจากบ้าน แล้วยังเอาหอกไล่แทงนักปราชญ์คนที่รักษาตนด้วย เพื่อนคนหนึ่งจึงถามฮั้วจือว่า ทำไมจึงแสดงอาการแปลกผิดปกติเช่นนั้น

ฮั้วจือตอบว่า "เมื่อฉันไม่มีความจำก็ไม่มีความวิตกกังวลอะไร อยู่อย่างสบายไม่ต้องรู้สึกนึกถึงอะไรต่ออะไรในโลกอันกว้าง แต่มาบัดนี้ในทันทีทันใด เกิดจำอะไรทุกอย่าง แม้ล่วงไปแล้วตั้ง ๑๐ ปีก็ระลึกและจำได้ เรื่องเกิดเรื่องตาย เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องสุขเรื่องทุกข์ เรื่องรักเรื่องชัง มันเข้ามาปนกันยุ่งอยู่ในความจำและระลึกได้จนแยกกันไม่ออก เพียงแค่ในปัจจุบันเท่านี้ก็ยุ่งและเดือดร้อนพออยู่แล้ว ถ้าต่อไปถึงภายหน้าเอาเข้ามาผสมอีกจะไม่แย่ก็จะไปแย่เอาเมื่อไร นึก ๆ ก็อยากเป็นเหมือนเช่นเดิม จำอะไร

ไม่ได้ก็เป็นสุขสบายดี แต่จะกลับไปอีกก็ไม่ได้ เรื่องมันเป็นอย่างนี้แหละ จึงต้องขับลูกเมียทั้งโขยงให้มันออกไปเสียจากบ้าน"

ย้อนมากล่าวถึงเรื่องนายม้าอีกครั้งหนึ่ง เมืองนรกที่นายม้าเคยไปนั้น แม้นายม้าไม่เล่า ก็มีคนอื่นที่เขาเคยไปแล้วนำเรื่องมาเล่าให้รู้ เขาว่าเมืองนรกนั้นเป็นเมืองมีกำแพงล้อมรอบอย่างหัวเมืองใหญ่ของจีน และมีเจ้าพนักงานมีหน้าตาแปลก ๆ และน่ากลัวคอยควบคุมดูแลพวกผีสัตว์นรก ผู้ที่ได้ไปเห็นมาไม่ปรากฏชื่อเล่าว่า เมื่อเขากำลังนอนเจ็บหนักอยู่ วันหนึ่งมีชายแปลกหน้าแต่งตัวด้วยเครื่องขาวสวมหมวกฝาชีเข้ามาหา ในมือมีป้ายเป็นหมายเกาะตัวมาด้วย ชายคนเจ็บจึงจำเป็นตามชายแปลกหน้าคนนั้นไป เขาเอาชายคนเจ็บขึ้นบนเกวียนซึ่งมีผู้อื่นอยู่บนนั้นอีก ๓ คน เกวียนที่ไปแล่นเร็วมาก ไม่ช้าก็ถึงเมืองหนึ่งมีกำแพงล้อม เมื่อมาตามทาง ชายคนเจ็บได้คุยกับชายคนหนึ่ง ที่มาด้วยกันในเกวียนทราบว่า ชายคนนั้นเป็นนักศึกษามีความรู้มากชื่อเต๋งเป็นชาวหมู่บ้านถัดหมู่บ้านของชายคนเจ็บไป

เมื่อเข้าไปในเมืองแล้ว ก็ถูกนำตัวไปหาเจ้าเมืองเมื่อเห็นก็จำได้ทันทีว่า เจ้าเมืองคนนั้นคือพระยายม เพราะเคยเห็นรูปภาพของท่านอยู่บ่อย ๆ

เมื่อเวลาสอบสารบบชื่อ ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ในเมืองนรกดูพลาด ออกหมายเกาะชายคนเจ็บผิดตัวไป เจ้าหน้าที่จึงปล่อยตัวมา เขาเล่าว่าเดินมาตามถนนเป็นทรายถึงสวนขนาดเล็ก ๆ เห็นผู้หญิงสาวสวย ๔ คนเดินเข้าไปในสวนนั้นเขาก็เดินตามเข้าไปบ้าง โดยไม่ฟังเสียงผู้ที่กำกับพาตนมา เขารู้สึกว่าพอเข้าไปในสวนนั้นร่างกายของเขาก็กลายเป็นหมูไปทันที เพราะขณะนั้นแม่หมูกำลังคลอดลูกออกมา ๕ ตัว พอเขารู้ว่าตนไปเกิดเป็นหมูก็เอาหัวของตนฟาดกับเล้าตายไป แล้ววิญญาณของเขาก็หนีออกจากสวนนั้นกลับมาถึงบ้าน เห็นภรรยาของเขาร้องไห้อยู่ข้างศพตน พอวิญญาณของเขาเข้าไปในร่าง เขาก็ฟื้นได้สติและหายจากความเจ็บป่วย

ล่วงมาสองวันเขาไปที่โรงเตี๊ยมในหมู่บ้าน ก็ไปได้ความว่าแม่หมูที่นั้นออกลูกมา ๕ ตัว แต่ตัวหนึ่งออกมาไม่ช้าก็เป็นบ้าคลั่ง วิ่งไปชนรั้วเล้าตาย และเขาได้ความในวันหลังว่าที่ในหมู่บ้านถัดไป มีคนชื่อเต๋งตายไปในวันเดียวกับที่เขาตาย

เรื่องชายคนนี้ผิดกับของนายม้า ที่กล่าวมาข้างต้นเรื่องของนายม้านั้น ตายไปแล้วมาเกิดใหม่เป็นอีกคนหนึ่ง ส่วนเรื่องชายคนหลังเป็นแต่ตายไปชั่วคราว หรือสลบไป

แล้วก็ฟื้นกลับเป็นขึ้นมาใหม่ในร่างเดิมของตน เรื่องจึงได้ผิดกัน เรื่องหมูออกลูก ๕ ตัว และตัวหนึ่งตายไปและเรื่องนายเตงที่ร่วมเดินทางไปเกวียนเล่มเดียวกันเป็นหลักฐานสำหรับอ้างสนับสนุนยืนยัน ว่าเรื่องที่ชายคนนั้นเล่าล้วนเป็นความจริงทั้งนั้น ไม่มีความเท็จเลย เพราะถ้าเป็นความเท็จไฉนเรื่องจึงมาพอดี กับที่มีหมูออกลูกมา ๕ ตัว และตัวหลังตายไป และนายเตงที่อยู่หมู่บ้านถัดไปก็ตายจริง มีหลักฐานเป็นตุเป็นตะ เขาว่าถึงอย่างนี้ ทำไมจะไม่เชื่อ เพราะเรื่องอย่างนี้ไม่ใช่จะผูกขาดแต่ชาวจีน ถึงชาวไทยก็มี เรื่องของเราตายแล้ว ก็ไม่ได้ไปเมืองนรก แต่ว่าไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนเมืองสวรรค์ ดังเรื่องของชาวภาคพายัพเรื่องหนึ่งเล่าว่า เมื่อปีชวด เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ศักราช ๙๐๘ ชายคนหนึ่งนำธงรูปภาพผืนหนึ่งบูชาพระประธานในวัดแล้วนำธงไปแขวน แต่ตนเหยียบพลาดจากที่สูงตกลงมาตาย เพราะด้วยกุศลผลบุญที่ถวายธงเป็นพุทธบูชา ธงนั้นรับเอาชายคนนั้นขึ้นไปเกิดเป็นเทวดาปรากฏตนบนสวรรค์ ณ พระจุฬามณีเจดีย์ ขณะนั้นเหล่าเทวดามีพระอินทร์เป็นประธานพากันมานมัสการพระจุฬามณีเจดีย์ เห็นเทวดาหน้าใหม่แปลกมาทรงเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ดูงามยิ่ง เทวดาทั้งหลายก็ประหลาดใจ พระอินทร์ตอนนั้นไม่ได้ใช้ทิพเนตรทิพโสต จึงตรัสถามว่าได้ทำบุญสิ่งไรจึงมาเกิดเป็นเทวา เทวาหน้าใหม่จึงเล่าเรื่องให้พระอินทร์ฟัง พระอินทร์ตรัสว่าพระประธานองค์นั้นประเสริฐนัก เมื่อแรกสร้างพระอินทร์ยังเสด็จไปช่วยสร้างด้วย และตรัสต่อไปว่าอายุของท่านยังไม่ถึงที่ตายท่านจงกลับไปเกิดใหม่ในเมืองมนุษย์ก่อน เพื่อสร้างสมภารบารมีให้ยิ่งกว่านี้เถิด พระอินทร์ตรัสพอขาดคำ เทวดาหน้าใหม่ก็หายวับไปจากสวรรค์กลับมาเข้าร่างเดิมของตนและฟื้นคืนชีวิต เป็นอันว่าพลัดตกลงมาตายเวลาเช้าถึงเวลาจวนจะค่ำก็ฟื้นขึ้น จึงได้เล่าเหตุการณ์ที่ตนประสบให้ฟังว่านี้เป็นความจริง คนทั้งหลายได้ฟังก็สาธุด้วยอารมณ์ความเชื่อความศรัทธา

ข้าพเจ้ายังมีเรื่องจำชาติก่อนของพม่าอยู่ ๒—๓ เรื่องจะขอนำมาเล่าให้ฟังเรื่องหนึ่งเล่าว่า

เด็กหญิงคนหนึ่งมีอายุราว ๗ ขวบ ได้เล่าเรื่องให้ฝรั่งคนหนึ่งจดเป็นบันทึกไว้ว่าชาติก่อนตนเคยเกิดเป็นผู้ชายชื่อหม่องมอน มีอาชีพทางเชิดหุ่นละคร รู้จักเชิดหุ่นเป็นมาตั้งแต่ยังเป็นเด็กดูคนมอยู่ จึงทำให้ใคร ๆ สงสัยและพิศวงไปตาม ๆ กัน มารู้เรื่องกันขึ้นเมื่อเด็กคนนั้นมีอายุได้ ๔ ขวบ วันหนึ่งไปเห็นหุ่นโรงหนึ่งก็จำได้ว่า หุ่นในโรงนั้น

เป็นของตน จำได้จนถ้อยคำลางแห่งที่คนเชิดเจรจา ว่าเป็นถ้อยคำสำนวนของตน เด็กหญิงคนนั้นเล่าว่าเมื่อตนเกิดเป็นผู้ชายในชาติก่อน เคยมีภรรยา ๔ คน ตายไปก่อน ๒ คน อีกคนหนึ่งเลิกกัน ส่วนภรรยาคนที่สี่คงอยู่ด้วยกันต่อมา จนตนได้ตายจากไป เดี๋ยวนี้ภรรยาคนที่สี่ก็ยังมีชีวิตอยู่ และเป็นภรรยาที่ตนมีความรักมาก ภรรยาคนที่เลิกกันเป็นหญิงร้ายกาจ เมื่อเล่าถึงตรงนี้เด็กผู้หญิงคนนั้นเอามือชี้ให้ดูที่ไหล่ พลางพูดว่า "เพราะทะเลาะกัน มันคว้ามีดฟันถูกตรงนี้เป็นแผลเบ้อเร่อจึงต้องหย่าร้างกัน ผู้หญิงใจร้ายใครจะอยู่กับมันได้" ฝรั่งผู้ที่เล่าเรื่องนี้ กล่าวว่าเมื่อฟังแล้วก็รู้สึกแปลกใจมาก เพราะที่ไหล่ของเด็กหญิงคนนั้นมีปานดวงโต และมีผู้รับรองเรื่องว่า เคยมีเรื่องผัวเมียคู่หนึ่งทะเลาะกัน และเมียเอามีดฟันผัวถูกที่ไหล่เป็นแผลฉกรรจ์ตรงกันกับเรื่องที่เด็กหญิงคนนั้นเล่า

ภรรยาคนที่หย่าร้างกันและภรรยาคนที่รักมาก ยังมีชีวิตอยู่ทั้งคู่ และยังไม่แก่เฒ่าอะไร ภรรยาหลังเมื่อทราบเรื่องก็ต้องการให้เด็กหญิงคนนั้นไปอยู่กับตน ฝรั่งคนนั้นจึงถามเด็กหญิงว่า "ทำไมไม่ไปอยู่เสียด้วยกันเล่า เป็นเมียคนที่รักมากไม่ใช่หรือ เมื่อเป็นเมียที่ดีอย่างนี้ ก็ควรจะไปอยู่เสียด้วยกันอีกจะเป็นไร"

เด็กหญิงตอบว่า "นั่นเป็นเรื่องชาติก่อนหมดเรื่องกันแล้ว"

ตรงนี้ความเห็นเป็นคนละทางกับเรื่องนายม้าชาวจีนที่เล่ามาข้างต้น นายม้าจำชาติก่อนได้ และเอาเรื่องชาติก่อนมาถือเป็นอารมณ์ เรื่องจึงได้ยุ่งยากแก่นายม้า แต่เรื่องของเด็กหญิงชาวพม่า เรื่องชาติก่อนก็ชาติก่อนเป็นอันขาดตัดตอนกันแล้ว ที่จำได้ก็เท่ากับความฝันเท่านั้น เรื่องความรัก ความโกรธ ความเกลียดชังและเรื่องอะไรต่ออะไรในชาติก่อน ก็เท่ากับว่าได้ตายไปหมดแล้ว

อีกเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องเด็กชายเล่าให้ฝรั่งคนนั้นฟังว่า ตนจำชาติก่อนของตนได้ก็เพราะได้ไปเห็นผ้าไหมที่เคยใช้นุ่ง กั้นเป็นม่านอยู่ที่กุฏิพระ เป็นของผู้ตายซึ่งมีผู้นำไปถวายวัดเพื่ออุทิศให้แก่ตน เรื่องที่จำม่านได้เป็นอย่างนี้ เด็กชายคนนั้นเป็นบุตรของพ่อค้ามั่งมีคนหนึ่ง บิดาพาไปฝากวัดเพื่อบวชเป็นเณร พอเห็นม่านที่กั้นอยู่บนกุฏิซึ่งเป็นเรือนเครื่องผูกก็จำได้ทันที และชี้บอกว่าม่านนั้นเคยเป็นเครื่องนุ่งห่มของตน เด็กชายคนนี้เล่าให้ฝรั่งคนนั้นฟังว่า เมื่อชาติก่อนตนตายไปต้องร่อนเร่อยู่ในระหว่างความตายและความเกิดใหม่อยู่ตั้ง ๓ เดือน หารูปเกิดใหม่ไม่ได้ทั้งนี้ก็เพราะตนไปฆ่าไก่ตายด้วยความบังเอิญ

หากว่าถ้าได้ฆ่าด้วยเจตนาก็จะต้องมีบาปได้รับโทษหนักมากกว่านี้ทีเดียว ระหว่างที่ยังร่อนเร่เข้ารูปมาเกิดไม่ได้ ฅนถือเอาโพรงในลูกฅาลเป็นที่อาศัย ข้อเดือดร้อนก็ที่ตาลลูกนี้อยู่ใกล้ทางที่วัวจะต้องผ่าน เจ้าฝูงเด็กเลี้ยงเมื่อต้อนวัวควายออกมาท้องทุ่งในเวลาเช้ามักเอาไม้ตีลูกตาลลูกนั้นเล่น อยู่ในนั้นไม่มีความสุขเลย

เรื่องนี้แปลก ก็ที่เมื่อดับจิตชีวิตออกจากร่างแล้วยังไม่ไปเกิดใหม่ทันที เพราะบาปกรรมที่ทำไว้คือฆ่าไก่ตายตัวเดียวโดยไม่เจตนา และอะไรที่ไปอาศัยอยู่ในลูกตาลตอบได้ว่า "เรา" นั่นแหละที่เข้าไปอาศัยอยู่และ "เรา" นั้น คงมีขนาดเล็กมาก จึงเข้าไปอยู่ในลูกฅาลได้อยากทราบว่าเวลาเข้าไปอยู่นั้นมีตีนเดินหรือว่าเลื้อยคลานเข้าไป ตอบได้ง่ายนิดเดียว คือบินเข้าไป เป็นจำพวกเดียวกับขวัญบิน รกบิน เมื่อต้องร่อนเร่ไม่มีร่างอยู่ถึง ๓ เดือน ต้องกินอาหารอะไรหรือไม่ ตอบว่าเห็นจะต้องกิน มิฉะนั้นทำไมจะต้องมีเครื่องเซ่นเครื่องสังเวยหรือทำบุญเป็นทักษิณานุปทานอุทิศไปให้เล่าอะไร ๆ อย่างน้อยก็ต้องเหมือนกับคนเป็น เพราะเราจะรู้เรื่องของชาติก่อนหรือชาติหน้า ก็ต้องเอาเรื่องของคนเป็นเครื่องวัดเปรียบเทียบ ไม่ทำอย่างนี้ก็รู้ไม่ได้ ถ้าเราไม่รู้ก็พูดไม่ถูกและนึกเห็นไม่ได้

ลางทีเมื่อผู้หญิงจะตั้งครรภ์ มักจะฝันว่าใครต่อใครจะมาเกิดเข้าท้องตน เรื่องเช่นนี้เป็นธรรมดามีอยู่ถมไปในเรื่องต่าง ๆ ขุนช้างเมื่อก่อนจะมาเกิด นางเทพทองก็ฝันเห็นนกตะกรุมหัวเหม่ง คาบเอาช้างตัวเบ้อเร่อมาเข้าท้อง ไม่เห็นแปลกอะไรถ้าเราเชื่อมีด้วยกันทุกชาติทุกภาษา เรื่องของพม่าก็มี เมื่ออนุญาตเข้าท้องแล้ว และต่อมาเมื่อเกิดแล้วหญิงผู้เป็นมารดา ก็รู้ด้วยว่า ใครมาเกิด เรื่องอย่างนี้รู้ได้คนเดียว คือเจ้าตัวเท่านั้นคนอื่น ๆ จะรู้ด้วยไม่ได้ ด้วยเป็นเรื่องมาเข้าฝัน ตัวใครก็ตัวใครย่อมเป็นความจริงแก่ผู้นั้นคนเดียว และเป็นความรู้เฉพาะตัว บอกคนอื่นให้รู้ก็บอกได้ แต่จะเชื่อหรือไม่เชื่อก็แล้วแต่จะมีปัญญา และพื้นความรู้เท่าเทียมหรือตรงกันหรือไม่โปรดฟังเรื่องต่อไปเถิด

มีหญิงสาวคนหนึ่งไปผูกสมัครรักใคร่กับชายหนุ่มชาวต่างบ้าน ทั้งสองรักใคร่กันอย่างสุดสวาทขาดใจ ชายหนุ่มส่งคนไปสู่ขอต่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง แต่ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงไม่ยินยอมยกให้ ทำไมจึงไม่ยินยอม ข้อนี้ทราบไม่ได้ นอกจากคาดเอาว่าผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเห็นว่าชายหนุ่มคนนั้น ยังไม่เป็นผู้สมควรจะยกบุตรสาวให้ก็เป็นได้ เมื่อสู่ขอไม่สำเร็จ หนุ่มสาวทั้งสองจึงคบคิดจะพาหนีตามกันไป จักแหล่นจะหนีกันไปได้สำเร็จ เผอิญผู้ใหญ่ฝ่าย

หญิงทราบเรื่อง ออกติดตามไปทัน ยังไปไม่พ้นเขตหมู่บ้านจึงจับตัวบุตรสาวได้ แต่ชายหนุ่มหลุดหนีไป เพราะถ้าถูกจับได้ก็จะถูกลงโทษอย่างหนักตามกฎหมาย

เวลาล่วงต่อมา ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงก็บังคับให้บุตรสาวของตนแต่งงานกับชายอีกคนหนึ่ง ถึงแม้จะได้แต่งงานแล้ว หญิงคนนั้นก็ยังไม่วายคิดถึงคู่รักเดิม ได้อยู่กับสามีมาด้วยความผาสุก เพราะสามีเป็นคนดี จึงอยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น แต่ก็ไม่มีบุตร ล่วงมาหลายปีราว ๔ หรือ ๕ ปี ชายคู่รักเก่าเมื่อกลับไปหมู่บ้านของตนแล้ว ก็ยังไม่วายคิดถึงหญิงคู่รักในที่สุดล้มป่วยลงมีอาการหนักไม่ช้าก็ตายไป ไม่มีโอกาสได้เห็นหน้าหญิงที่ตนรักหนักรักหนาอีกนี้แต่ครั้งเดียว ฝ่ายหญิงเมื่อทราบว่าชายคู่รักเดิมตายเสียแล้ว ก็เสียอกเสียใจทุกข์โศรกมาก หมดอาลัยในความเป็นอยู่ของตน แทบว่าจะตายตามชายคู่รักไปด้วยแต่ว่าขณะนั้นกำลังเริ่มรู้สึกว่าตั้งครรภ์เป็นครั้งแรก จึงอุดส่าห์ผืนความเศร้าโศกไว้แล้วก็ฝันไป

ในฝันนั้นว่าดวงวิญญาณของตนออกจากร่างไปสู่ที่กว้างในอากาศ และได้พบปะกับดวงวิญญาณของชายคู่รักซึ่งตายไป เมื่อวิญญาณทั้งคู่มาพบกัน ต่างก็มีความยินดีด้วยกันเป็นที่สุด ในฝันนั้นว่าตนรู้สึกเศร้า ๆ เปล่าเปลี่ยวใจ เมื่อทราบว่าชายคู่รักตายเสียแล้วและเห็นโลกที่ตนอยู่เป็นสถานที่อันแห้งแล้งและหมดหวัง จึงอ้อนวอนชายคู่รักว่า ถ้าแม้จะมาเกิดใหม่ ก็ขอให้มาเข้าท้องที่กำลังตั้งครรภ์เถิด ทั้งสองจึงได้ร่วมอยู่ด้วยกันอย่างใกล้ชิดอีกครั้งหนึ่ง ในฝันนั้นว่าชายคู่รักได้ตกลงตามขอร้อง ว่าจะมาเข้าท้องเกิดใหม่เป็นบุตรของหญิงคู่รัก

เมื่อหญิงคนนั้นตื่นขึ้น ก็จำความที่ฝันไว้ได้ถ้วนถี่ ความปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ก็กลับมีมาใหม่อีกและก็มิได้แพร่งพรายเรื่องให้ใครทราบ เป็นแต่ว่าต่อจากนั้นมาก็ระวังรักษาตัวเป็นพิเศษ กินอาหารก็กินได้และระมัดระวังการกินเป็นอย่างดี และมักไปที่วัดบ่อย ๆ นำดอกไม้ไปบูชาพระ ตั้งความปรารถนาขอให้ลูกในครรภ์จงมีความงดงามความแข็งแรง ควรกับเป็นชายคู่รักมาเกิด เวลาล่วงมาเป็นลำดับเมื่อถึงกำหนด หญิงคนนั้นก็คลอดลูก แต่อนิจจา ความหวังที่ตั้งใจไว้ต้องหักสะบั้นลง เพราะเด็กที่คลอดออกมามีชีวิตหายใจอยู่ได้ชั่วขณะเดียว พอร้องแว้ ๆ ได้ไม่เท่าไรก็ตายไป ล่วงต่อมาอีก ๒–๓ ชั่วโมง หญิงผู้เป็นมารดาก็ตายตามไปด้วย แต่ก่อนที่จะสิ้นใจตาย ได้บอกเล่าแก่คนลางคนให้ทราบถึงเรื่องฝันเรื่องที่คู่รักมาเข้าท้อง และว่ายินดีจะตามคู่รักของตนไปได้บอกว่า

วิญญาณของทารกที่เกิดมา เป็นวิญญาณของชายคู่รัก เมื่อวิญญาณของคู่รักไม่สามารถอยู่ในร่างเด็กได้ต่อไป ตนก็จะไม่ขออยู่ในร่างของตนต่อไปเหมือนกันเมื่อเล่าให้ฟังพอสิ้นคำก็ตาตั้งผงะหงายสิ้นใจตายไปสู่แดนอันว่างเปล่า

เรื่องที่เล่ามานี้ ถ้าว่าตามความรู้สึกของคนสมัยใหม่ก็เป็นเรื่องรักชวนสลด เป็นเรื่อง "ความรักมีแรงกำลังเท่ากับความตาย น้ำตั้งร้อยสายลำธารก็ไม่อาจดับเพลิงแห่งความรักได้" เมื่อว่าในทางธรรม ความรักอย่างนี้แหละที่ผูกพันไว้ไม่ให้พ้นไปจากโลกนี้ได้ เมื่อเช่นนั้นก็จะดับได้ด้วยอะไรเล่า ก็ดับได้ด้วยน้ำในกระแสธารแห่งธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของท่านผู้ทรงศีลทรงความรู้ ซึ่งไม่มีความรักอย่างนี้แล้วเป็นผู้แนะให้ ไม่ใช่ข้าพเจ้าเป็นผู้แนะ เพราะข้าพเจ้ายังข้องอยู่กับความรักแนะไม่ได้ ข้าพเจ้าแม้รู้ว่าแขน ขา ตา หู จมูก ปากและอื่น ๆ อีกมากมาย เป็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายไม่ใช่ส่วนของใจ แต่ข้าพเจ้าก็ยังข้องอยู่กับส่วนต่าง ๆ อย่างนี้ไม่ต้องการให้สูญเสียไป เพราะเป็นเครื่องเกิดสัมผัสที่ทำให้ได้รับความรื่นรมย์มีความสะดวกสบาย เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงรักมัน เมื่อใดข้าพเจ้าตายไป เมื่อนั้นความรักเหล่านี้ก็หมดไป ถ้าจะมีความรักใหม่ ก็ต้องมีใหม่ในชาติใหม่ภพใหม่ ตราบใดที่ยังยึดถือว่าข้าพเจ้ายังต้องอาศัยรูปอยู่ ตราบนั้นข้าพเจ้าก็หนีความรักไปไม่พ้น มีความรักก็เดือดร้อน เพราะกลัวว่าความรักจะไม่อยู่ด้วยเสมอไป แต่ไม่มีความรักก็เดือดร้อนเหมือนกัน เท่ากับอยู่ในโลกที่แห้งแล้งไร้ความรักโดนทั้งขึ้นทั้งล่อง ทนอยู่ในโลกอย่างนี้ไหวหรือ ทำไมจะไม่ไหว ไม่ไหวจะทนมีชีวิตอย่างนี้ทำไม แต่อย่างไรก็ดี ถ้าพยายามบำเพ็ญตนด้วยดีให้เข้าสู่วิถีแห่งธรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อตัดความรักเหล่านี้ให้น้อยลง ๆ จนเป็นสมุดเฉทปหานหรือไม่ก็ประมวลความรักเหล่านี้ให้มันร่วมกันเสียเป็นอันหนึ่งอันเดียว ให้เกิดเป็นความรักอย่างใหญ่ คือ เป็นมหากรุณาแก่โลกได้เมื่อใด เมื่อนั้นก็เข้าวิถีที่ถูกทางอย่างที่ข้าพเจ้าคิดว่าถูก แต่ก็ยังทำไปไม่ได้ถึงไหน เพราะความรักของข้าพเจ้าไม่ใช่เป็นความรักอย่างพระโพธิสัตว์ในมหายาน แต่ยังเป็นความรักปุถุชนที่ยังข้องอยู่กับเรื่องของโลก พอเกิดโมโหขึ้นมาทีใด ความรักความกรุณาของข้าพเจ้าก็หดแคบเข้าหรือหายหมด กลายเป็นความเกลียดความชังขึ้นมาทันที

การจำชาติก่อนได้ไม่จำเป็นจะต้องเกิดใหม่เป็นคนแม้ไปเกิดเป็นสัตว์อื่นก็จำชาติก่อนได้เหมือนกัน ดังมีเรื่องเล่าว่า

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ก่อนอังกฤษได้ประเทศพม่าเหนือมาเป็นเมืองขึ้น เกิดคดีต้องขึ้นโรงศาลเรื่องหนึ่ง คือที่หน้าเมืองเยนานจองมีเกาะดอนอยู่ในแม่น้ำขนาดใหญ่ ๆ อยู่หลายเกาะ เกาะดอนเหล่านี้เวลาหน้าน้ำแห้ง เป็นแผ่นดินติดต่อกับฝั่งน้ำมีพงหญ้าขึ้นสูงอย่างหนาแน่น และเป็นที่อาศัยของฝูงเนื้อ ครั้นหน้าน้ำ น้ำขึ้นลบแผ่นดินอย่างรวดเร็ว กระทำให้ที่เหล่านั้นตัดขาดออกจากกันเกิดเป็นเกาะดอนขึ้น ฝูงเนื้อที่อาศัยอยู่ก็ตกค้างอยู่บนเกาะ มีพวกพรานพากันมาจุดป่าเผาหญ้าเพื่อต้อนฝูงเนื้อให้ออกจากที่กำบัง เมื่อฝูงเนื้อหนีไฟออกมากระโจนลงไปในแม่น้ำเพื่อว่ายหนีขึ้นฝั่งอีกข้างหนึ่ง ลางตัวก็หนีรอดพ้นไปได้ ลางตัวก็หนีไม่พ้นถูกพวกพรานฆ่าตาย แต่มีเนื้อตัวหนึ่งเพิ่งจะเริ่มรุ่นตะกอวิ่งหนีออกจากเกาะ ด้วยอารามตกใจกลัวเป็นที่สุด กระโดดจากเกาะลงไปในเรือที่จอดอยู่ เรือลำนี้เจ้าของเป็นคนหาปลาและอยู่ในเรือลำนั้นกับภรรยาด้วยอีกคนหนึ่ง ภรรยาชายหาปลามีบุตรชายคนหนึ่งซึ่งตนรักมาก แต่ตายไปเสียสักปีหนึ่งที่ล่วงมา บุตรชายคนที่ว่านี้เป็นคนมีความประพฤติเกกมะเหรกไม่สู้จะดีนัก เมื่อลูกเนื้อกระโดดลงไปในเรือภรรยาชายคนหาปลาเห็นเป็นว่าดวงวิญญาณของบุตรชายคนเกเรของตน สิงอยู่ในลูกเนื้อตัวนั้น มีแววตาด้วยความตกใจคล้ายจะบอกว่าให้ช่วยด้วย หญิงคนนั้นจึงโอบเข้ากอดลูกเนื้อตัวนั้นไว้ ซึ่งกำลังหอบเหนื่อยอยู่ และกล่าวคำปลอบปลุกขวัญ เมื่อพวกพรานเข้ามาจะขอเอาลูกเนื้อไป หญิงคนนั้นไม่ยอมให้และบอกว่า "นี่ลูกของฉันใครจะยอมให้ไปตาย" พวกพรานเห็นว่าพูดดี ๆ ไม่ยอมให้ จึงจะใช้กำลังแย่ง แต่หญิงคนนั้นก็ใจเด็ดไม่ยอมให้ ถ้าจะเอาไปให้ได้ก็ต้องเอาชีวิตของตนไปด้วย และพูดว่า "นี่ลูกของฉันจริง ๆ ไม่เห็นหรือเขาวิ่งตรงมาหาฉัน เพราะถ้าเขาไปทำอะไรได้รับอะไรเดือดร้อนมา ก็เป็นวิ่งมาหาฉันเสมอ ดูซิเดี๋ยวนี้เขายิ่งเป็นเด็กว่าง่าย ถ้าเป็นลูกเนื้อตามธรรมดาแล้วคงไม่มีอาการอย่างนี้" และความก็สมจริงดังที่พูด เพราะลูกเนื้อตัวนั้นเต็มใจอยู่ด้วยไม่หนีไปไหน พวกพรานเห็นว่าจะเอาลูกเนื้อไม่สำเร็จ จึงไปฟ้องร้องยังเจ้าเมืองและเกิดเป็นคดีขึ้นในโรงศาล ศาลสั่งให้ส่งลูกเนื้อไปขึ้นศาล ซึ่งขณะนั้นมีผ้าแดงผูกวออยู่ด้วยหลักฐานสำหรับพิสูจน์ว่าเป็นของใครเป็นธรรมดาย่อมไม่มีด้วยกันทั้งสองฝ่าย พวกพรานได้แต่อ้างว่าตนเอาไฟจุดป่าไล่ลูกเนื้อตัวนั้นออกมา ฝ่ายหญิงคนนั้นก็แย้งและยืนยันว่าลูกเนื้อตัวนั้นเป็นบุตรของตน

ศาลตัดสินชี้ขาดว่า " พวกพรานไม่มีสิทธิจะได้เนื้อตัวนี้ เพราะพวกตนพิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นวิญญาณบุตรชายของหญิงคนนั้นไปเกิดเป็นลูกเนื้อหรือไม่ ส่วนผู้หญิงคนนั้น

ก็ไม่มีสิทธิในเนื้อตัวนั้น เพราะพิสูจน์ไม่ได้ว่าเป็นบุตรของตนมาเกิดจริงหรือไม่ เพราะฉะนั้นให้กักเนื้อตัวนั้นไว้ที่ศาลก่อนจนกว่า จะมีผู้นำหลักฐานดีกว่ามาขอรับเอาตัวไป"

ตกลงทั้งโจทก์และจำเลยถูกไล่ออกจากศาลไป หญิงคนนั้นก็ได้แต่ร้องไห้ฟายน้ำตาด้วยเสียใจ ฝ่ายพวกพรานก็ได้แต่โกรธแค้น ลูกเนื้อตัวนั้นก็คงตกอยู่กับตุลาการ

ชาวพม่าซึ่งเล่าเรื่องนี้ให้ฝรั่งคนที่จดบันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า " ตัดสินอย่างนี้ไม่ยุติธรรม ที่ถูกควรจะมอบลูกเนื้อให้แก่หญิงคนนั้นไป นี่ต้องการจะเอาเป็นของตัวเสียเอง บ้านนี้มิฆ่าลูกเนื้อตัวนั้นกินเสียแล้วหรือ เจ้าหน้าที่มักเป็นเช่นนี้โดยมาก " เมื่อพูดแล้วก็นึกขึ้นได้ว่าฝรั่งคนที่ตนเล่าให้ฟังเป็นเจ้าหน้าที่ด้วยคนหนึ่งเลยทำหน้าปะเลี่ยน ๆ บอกว่าเจ้าหน้าที่ฝรั่งเป็นอีกอย่างหนึ่ง คงไม่ตัดสินอย่างนี้เป็นแน่

ฝรั่งคนที่เขียนเล่าเรื่องนี้ กล่าวต่อไปว่า ความเชื่ออย่างนี้เราจะหัวเราะเยาะก็ได้ไม่ยากอะไร ว่าเป็นความเชื่ออย่างเด็กเล็กก็นึกเห็นไปก็ได้ แต่ว่าเราไม่อยากให้ใครมายิ้มเยาะความเชื่อของเรา เราก็ไม่ควรยิ้มเยาะความเชื่อของคนอื่นซึ่งเป็นความเชื่อที่เขาเชื่อของเขาจริง ๆ เช่นนั้น ต้องเคารพในความเชื่อของเขา นี่เท่านั้นที่จะเป็นทางทำให้เข้าใจดีต่อกันและเห็นอกเห็นใจกัน เพราะไม่ว่าความเชื่อใด ๆ ถ้าลงได้เชื่อมั่นแล้ว ต้องเชื่อว่าอยู่เหนือข้อพิสูจน์ ล่วงพ้นจากข้อโต้เถียง ผู้มีปัญญารู้เหตุผลถ้าพูดถึงศาสนาที่เขาเชื่อเขานับถือ เขาก็เปลี่ยนความคิดเห็นทันที เสียงที่พูดก็เปลี่ยน หน้าตาอากัปกิริยาก็เปลี่ยนเป็นลักษณะอาการบอกให้เห็นว่าเขากล่าวด้วยความเคารพศรัทธา หาใช่กล่าวด้วยเรื่องเหตุผลข้อเท็จจริงในทางวิทยาศาสตร์ไม่ ผู้ที่เลื่อมใสในศาสนา ไม่ต้องการจะให้ใครมาวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาของตน เพราะเขาถือว่าเป็นเรื่องอยู่เหนือเหตุผล เป็นเรื่องจริงทางใจไม่จริงทางโลก ศาสนาที่แท้จริง คือความรู้สึกเห็นในทางอารมณ์ซึ่งมิต้องเหนี่ยวรั้งไว้ไม่ให้เลยขอบเขตไป เมื่อมีอยู่ในใจของใคร ก็ต้องรักษาไว้เป็นสิ่งอันมีค่าไม่อิจฉาริษยาใคร และจะได้ระหว่างคนสองจำพวก คือพวกที่ปล่อยให้มีความรู้สึกที่รุนแรงอยู่ในขั้นไม่พยายามเหนี่ยวรั้งไว้ เป็นพวกที่มีความศรัทธาเกินความพอดี คือพวกถือคณะเป็นที่ตั้ง อีกพวกหนึ่งเป็นพวกยึดถือคติอย่างโอมาไคยัมปราชญ์เปอร์เซียถือเอาอารมณ์ความรู้สึกแห่งความใคร่ในกามเป็นที่ตั้ง หรือไม่ก็เป็นพวกที่ใช้ปัญญาหาเหตุผลเอาเข้าประหารความรู้สึกให้หมดไป ถือแต่เหตุผลไม่มีความรู้สึกทางอารมณ์ก็เป็นนักปราชญ์ที่มีชีวิตอยู่แห้งแล้ง ถ้าถือเอาอารมณ์ความรู้สึกอย่างเดียวก็เป็นผู้งมงายเห็น

แคบเป็นผู้ครั่งศาสนาตามความเชื่อของตน เพราะฉะนั้นศาสนาที่แท้จริงและงดงาม จะถืออยู่ก็แต่ในผู้ที่อยู่ระหว่างบุคคลสองจำพวกนี้ คือเป็นผู้ที่ใช้ญาณปัญญาไม่ใช่เอาไว้เพื่อประหารความรู้สึกความศรัทธา คือให้เกิดความถ่วงความพอดีให้เหมาะแก่ชีวิต เพราะถ้าใช้ปัญญาความคิดน้อยไปก็เห็นแคบในศาสนา ถ้าใช้อารมณ์ความรู้สึกน้อยไปก็เห็นเป็นอย่างวิทยาศาสตร์ นี่เป็นความเห็นของฝรั่งคนหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าตัดตอนเอามาเสนอท่าน.

เมืองนรกของจีนที่นายม้าเคยไปดังเล่าไว้ในตอนต้นก็เหมือนกับเมืองนรกของชาติอื่น คืออยู่ลึกลงไปใต้ดิน นี่ก็เชื่อได้ว่าคงเป็นจริงเช่นนั้น ถ้าไม่จริงไฉนนรกของชาติต่าง ๆ จึงมาตรงกับของจีน คืออยู่ใต้ดินด้วยกันทั้งนั้น จะแตกต่างกันบ้างก็ที่นรกของจีนมี ๑๘ ชั้น ส่วนนรกของชาติอื่นมีจำนวนชั้นไม่ตรงกับของจีน ประหลาดอะไรกับจำนวนชั้น ดูแต่บนเมืองมนุษย์เถิด บ้านเรือนที่อยู่ก็มีจำนวนชั้นเป็นต่าง ๆ กัน กล่าวไปใยถึงในเมืองนรกจะไม่ให้มีแตกต่างกัน บ้านเรือนของมนุษย์ก็ยังมีเมืองฝรั่ง เมืองแขก เมืองจีน เมืองไทยเป็นต้น นี้มีฉันใด เมืองนรกก็ย่อมมีทั้ง นรกฝรั่ง นรกแขก นรกจีน นรกไทยเป็นต้นฉันนั้น เหตุนี้เมื่อท่านถึงเรื่องนรกจีน อย่าเพ่อด่วนติว่าไม่จริงไม่น่าเชื่อเพราะเห็นว่าไม่เหมือนกับนรกของท่านที่ท่านเชื่อ นรกของใครก็ของใคร จะให้มันเหมือนกันได้อย่างไร ขืนให้เหมือนกันหมดเป็นไม่ดีแน่ เพราะไม่มีที่เปรียบเทียบว่าของใครจะร้ายกาจยิ่งกว่ากัน เมืองต่าง ๆ ของมนุษย์มีอยู่มากเมืองที่เราไม่เคยไป ถึงเรายังไม่เคยไปเราก็รู้และเชื่อได้ว่ามีจริง เพราะมีผู้ที่เขาไปเห็นมาเล่าให้ฟัง ซ้ำลางทีก็ยังได้เห็นรูปภาพของเมืองเหล่านั้นด้วย เมืองนรกก็เหมือนกันถึงเรายังไม่เคยไปเห็นมา แต่ก็มีผู้ที่เขาได้ไปเห็นเองแล้วมาเล่าให้เราฟังซ้ำยังได้เห็นรูปภาพของเมืองนรกเหล่านั้นด้วย เราจะไม่เชื่อเพราะเห็นว่าหลักฐานยังไม่เพียงพอก็พูดไม่ได้ เพราะขืนพูดก็ขัดแย้งกัน ผู้ที่เขาจะคอยเชื่ออยู่แล้วก็อาจโกรธเอา เหตุฉะนั้น เรื่องเมืองนรกของจีนที่จะพรรณนาต่อไปนี้ต้องถือว่าเป็นเรื่องมีจริง ถึงเมืองนรกของชาติอื่นก็เช่นเดียวกัน มีจริงด้วยกันทั้งนั้น เพราะความจริงเป็นได้หลายอย่างและหลายแง่ จริงทางสัมผัสและจริงทางใจ จริงทางนึกเห็น จริงทางวิทยาศาสตร์และจริงทางปรมัตถ์ต่างก็จริงด้วยกัน จะไปขัดอัธยาศัยกันทำไมในความเชื่อซึ่งเป็นเรื่องของคุณค่าแล้วแต่ใครจะคิดในแง่ไหน

เมืองนรกของจีนอยู่ลึกลงไปใต้ดินกลางใจโลกซ้อนกันเป็น ๑๘ ชั้น มีนายหรือหัวหน้ายมบาลทำหน้าที่ตัดสินและควบคุมแบ่งเป็น ๑๐ ศาล แต่ละศาลแบ่งเป็น ๑๖ แดน

(นรกชั้นก้นบึงใช้เป็นที่ทรมานผู้ที่ได้รับคำพิพากษาจากศาลนรกอย่างโทษอุกฤษฏ์ ต้องถูกลงโทษร้ายกาจและรุนแรงที่สุดกว่าชั้นอื่น นี่ตรงกับนรกของชาติอื่นที่จัดเอาผู้ที่ตกนรกซึ่งเป็นผู้ทำบาปกรรมหนักหรือทำความผิดร้ายแรง เอาไว้ในนรกก้นบึงที่สุด อย่างที่เราเรียกว่าตกนรกอเวจี แล้วแถมต่อว่า ได้เถรเทวทัตด้วย นรกก้นบึงของเราเป็นไฟร้อนและแรงมาก แต่ของฝรั่งหนาวเฉียบเป็นที่สุด ของอินเดียมีทั้งร้อนที่สุดและหนาวที่สุด แล้วแต่จะเป็นนรกของชาติที่อยู่ในเขตร้อนจัดหรือหนาวจัด

ทางไปเมืองนรกนั้นมีหลายทาง แต่มีอยู่ทางหนึ่งซึ่งไปสู่เมืองนรกได้ มีประตูอยู่ที่เมืองเฟงตูในแคว้นเสฉวนใกล้ ๆ กับเมืองจุงกิง บนฝั่งเหนือของแม่น้ำยางซี กล่าวว่าที่ตรงนี้เคยมีถ้ำลึกลงไปใต้ดิน ไม่มีใครทราบว่าลึกมากเท่าไร ถ้ำที่กล่าวนี้เขากรุปิดเสียแล้ว เป็นเวลาล่วงมานานหลายปีที่ต้องกรุปิด เพราะมีเรื่องราวของชายหนุ่มคนหนึ่งมีความกล้าหาญมาก เข้าไปในถ้ำนั้นหายไปตั้งเดือน เมื่อกลับออกมาก็เล่าเรื่องให้ฟังว่าได้ไปถึงเมืองนรกพระยายมทรงต้อนรับให้เกียรติแก่เขาอย่างใหญ่ เพราะมนุษย์คนแรกที่ไปถึงเมืองนรกในร่างกายที่เป็นมนุษย์ หาใช่ไปแต่วิญญาณอย่างเดียวไม่

ที่ตรงปากถ้ำซึ่งไปสู่เมืองนรก ในสมัยโบราณราษฎรมักนำเครื่องกระดาษอย่าง-เครื่องกระดาษกงเต็กไปเผาเพื่ออุทิศส่งไปเมืองนรก ปีหนึ่งคิดเป็นจำนวนเงินไม่น้อยเรียก-กันว่าเสียส่วยให้แก่ยมโลก ถ้าผู้ใดละเลยก็จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บได้รับทุกข์ต่าง ๆ มาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๓ มีขุนนางคนหนึ่งชื่อ เล่ากัง มาเป็นนายอำเภอที่ตำบลซึ่งมีปากถ้ำนี้ นาย-อำเภอเมื่อทราบเรื่องที่ราษฎรประพฤติกันอยู่ ก็ออกคำสั่งไม่ให้ทำต่อไป ราษฎรก็ไม่พอใจ เข้าไปพูดกับนายอำเภอว่านายอำเภอสามารถไปเจรจาทำความตกลงกับเจ้าหน้าที่ในเมืองนรกได้ ว่าไม่ต้องเสียส่วยโดยเผาเครื่องกระดาษส่งไปได้แล้ว จึงจะยอมปฏิบัติตามคำสั่ง เล่ากังนายอำเภอถามว่า "จะไปเมืองนรกได้อย่างไร" ราษฎรตอบว่า "ไปทางก้นเหวในถ้ำนี้" เล่ากังถามว่าจะมีใครอาสาลงไปได้บ้าง ก็ไม่มีใครกล้าขันอาสา เล่ากังจึงพูดว่า "เมื่อไม่มีใครกล้าลงไป ฉันจะลงไปเอง เพราะฉันมีหน้าที่บำรุงสุขบำบัดทุกข์ให้แก่ราษฎรที่อำเภอนี้" ราษฎรก็ค้านว่าเป็นนายอำเภอผู้ปกครองควรจะใช้ให้คนอื่นลงไป ไม่บังควรที่นายอำเภอจะลงไปเอง เพราะอาจมีอันตรายได้ แต่เล่ากังก็ไม่ยอม สั่งให้จัดหาเชือกเส้นใหญ่มาแล้วก็มัดตัวให้แน่น เพื่อโรยหย่อนตัวลงไปในเหวลึก

ขณะนั้นหลีเอี้ยนซึ่งเป็นเลขานุการของนายอำเภอเล่ากัง รับอาสาขอติดตามไปเมืองนรกด้วย ราษฎรจึงช่วยกันหย่อนคนทั้งสองลงไปในเหว เมื่อหย่อนลงไปไม่เห็นอะไรนอกจากความมืด ยิ่งลงลึกลงไปก็มีความมืดยิ่งขึ้น ครั้นแล้วในที่สุดก็เห็นแสงสว่างอยู่ข้างหน้า ในบัดเดี๋ยวใจก็มาถึงสถานที่เป็นบ้านเมืองไม่ผิดอะไรกับบ้านเมืองมนุษย์ ผู้ที่อยู่ในเมืองนี้ก็เหมือนคนธรรมดาแต่ไม่มีเงาตัว และอาจเหาะลอยไปได้ตามใจ ขณะนั้นมีเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยเดินเข้ามาถามเล่ากังว่า "ท่านเป็นข้าราชการมาจากเมืองมนุษย์หรือไม่ใช่ ที่มานี่เพื่อประสงค์อะไร" เล่ากังตอบว่า "ข้าพเจ้ามาที่นี่ เพื่อขอร้องให้งดเลิกเก็บส่วยเมืองนรกแก่ราษฎรที่อยู่ในความปกครองของข้าพเจ้า" เสียงผู้ที่พากันมาออกพูดกันว่า "เป็นขุนนางตงฉินจริง ๆ" ส่วนเจ้าพนักงานผู้นั้นตอบเล่ากังว่า "ท่านต้องไปขอร้องกับท่านผู้พิพากษา เปา (เปาปุ้นจิ้น?) ซึ่งกำลังออกนั่งชำระความอยู่" แล้วก็พาเล่ากังเข้าไปยังหอใหญ่ มีชายชรารูปร่างและท่าทางมีสง่า แต่งตัวอย่างขุนนางกำลังนั่งอยู่บนบัลลังก์ศาล ท่านผู้นั้นพอเห็นเล่ากังก็ลุกขึ้นต้อนรับและเชิญนั่ง แล้วพูดว่า "โลกบนกับโลกล่างอยู่ห่างไกลกันเหมือนอิมกับเอี๊ยง ท่านมาถึงที่นี้เพื่อประสงค์อันใด เล่ากังลุกขึ้นจากเก้าอี้กล่าวว่า "การทำนาในอำเภอของข้าพเจ้านี้ไม่ได้ผลมาแล้วหลายปี ราษฎรถึงกับยากจน รัฐบาลก็ขาดประโยชน์รายได้ที่จะเอามาทำนุบำรุงราษฎร เพราะราษฎรไม่มีเงินจะเสียส่วยสาอากร เมื่อเป็นเช่นนี้ไฉนจะสามารถเสียส่วยสาอากรให้แก่เมืองล่างนี้อย่างไร ข้าพเจ้าจึงยอมเสี่ยงชีวิตลงมาอ้อนวอนขอความกรุณาจากท่าน" ท่านผู้พิพากษาเปายิ้มแล้วกล่าวว่า "เรื่องเสียส่วยสาอากรเมืองล่างนี้เป็นเรื่องของพวกเต้าหยินจัดให้มีขึ้น ไม่ใช่เรื่องของที่นี่ผู้ที่อยู่ที่นี่ก็ไม่ได้ผลอะไรในเรื่องส่วยสาอากรนี้ และก็ไม่สามารถจะบอกให้ทราบกันได้ ท่านเป็นขุนนางที่มีปัญญาความคิด เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของราษฎรที่อยู่ในความปกครองของท่าน คำร้องของท่านเป็นธรรมควรได้รับพิจารณาด้วยดี"

ขณะนั้นมีแสงสว่างเป็นรัศมีพวยพุ่งเข้ามา ท่านผู้พิพากษาเปาพูดว่า "ท่านกวนตี่ (กวนอู) เสด็จมาแล้ว ท่านและเลขานุการของท่านจงหลีกไปเสียชั่วครู่ก่อน" คนทั้งสองก็หลบออกไปข้างนอก เจ้ากวนอูมีหนวดยาวทรงเครื่องสีเขียวเสด็จอย่างมีสง่าเข้ามายังห้องชำระความ เมื่อแสดงความเคารพกับท่านผู้พิพากษาเปาตามธรรมเนียมแล้ว ทั้งสองก็นั่งลงปรึกษาข้อราชการด้วยเสียงอันเบาอยู่สักครู่หนึ่ง ทันใดนั้นเจ้ากวนอูก็พูดขึ้นว่า

"ได้กลิ่นมนุษย์อยู่ที่นี่" ท่านผู้พิพากษาเปาจึงทูลเรื่องให้ทราบ เจ้ากวนอูตรัสว่า "เขาเป็นขุนนางที่ดีมาก อยากจะพบเขาสักหน่อย" เมื่อมีผู้นำเล่ากังและเลขานุการเข้ามาแล้ว เจ้ากวนอูก็ได้สนทนาอยู่กับเล่ากังอย่างเป็นกันเอง และว่าเรื่องของคนเป็นในเมืองมนุษย์ว่ายุ่ง แต่เรื่องคนตายในเมืองนรกที่นี่ยังยุ่งยิ่งกว่านี้อีก

ขณะนั้นเลขานุการของเล่ากังเป็นคนกล้า แต่มีกิริยาวาจารุ่มร่ามไม่สุภาพ ก็พูดทะลุกลางขึ้นมาว่า "เดี๋ยวนี้พระเจ้าเล่าปี่เป็นอย่างไรบ้าง" การที่กล่าวพระนามเดิมของพระเจ้าแผ่นดินเช่นนี้ ถือว่าเป็นมารยาทชั่วร้าย ซ้ำกล่าวพระนามนี้ต่อเจ้ากวนอูด้วยแล้ว ก็เป็นความผิดร้ายแรงทีเดียว เมื่อเจ้ากวนอูทรงฟังแล้วก็ไม่ตรัสตอบ แสดงสีพระพักตร์โกรธ ลุกจากเก้าอี้ทันที ทรงแสดงเคารพต่อผู้พิพากษาเปาพอเป็นกิริยาแล้วก็เสด็จไป เมื่อเจ้ากรุงกวนอูเสด็จไปแล้ว ท่านผู้พิพากษาเปาก็พูดว่า "คนอุบาทว์พูดจาไม่รู้จักระวังปากคอ นี่จะทำอย่างไร ทำผิดครั้งนี้โทษถึงถูกฟ้าผ่าตาย ฉันช่วยไม่ได้ เพราะท่านบังอาจกล่าวพระนามฮ่องเต้ของเจ้ากวนอู เท่ากับสบประมาทอย่างแรงทีเดียว" เล่ากังอ้อนวอนท่านผู้พิพากษาเปาขอได้ช่วยเหลือ ในที่สุดท่านผู้พิพากษาเปาเสียอ้อนวอนไม่ได้จึงพูดว่า "อย่างดีพอจะช่วยได้เพียงให้ตายธรรมดาไม่ถึงกับต้องถูกฟ้าผ่าตาย" ว่าแล้วก็หยิบตราหยกขึ้นมาจากหีบอันหนึ่งมอบให้หลีเฮี้ยนเลขานุการและว่า "ท่านจงเอาตราหยกนี้แขวนห้อยหลังไว้ภายในเสื้อของท่าน" ครั้นแล้วคนทั้งสองก็ลาท่านผู้พิพากษาเปามา มีผู้ชักเชือกขึ้นมาจนถึงเมืองบนเมื่อมาถึงปากประตูเมืองเฟงตู หลีเฮี้ยนก็มีอุบัติเหตุเป็นลมตายทันที เมื่อเอาศพหลีเฮี้ยนเข้าโลงแล้ว ก็เกิดอาเพศฟ้าผ่าลั่นดังเปรี้ยงใหญ่ทำลายโลงและศพของหลีเฮี้ยนพินาศสิ้น คงเหลือแต่ซากศพตอนหลังที่แขวนตราหยก และตัวตราหยกเท่านั้นที่ไม่เป็นอันตรายอย่างไร

ตามประเพณีจีนนิยมฝังศพ ไม่ชอบเผาศพเพราะผู้ที่บาปหนา จะถูกฟ้าผ่าไหม้หมด เลยลามบ่ามไปถึงไฟธรรมดาด้วย ถ้าใครตายไปสงสัยว่าจะเป็นผีดุ จึงจะใช้เผาศพผู้นั้น จะได้ไม่มีตัวมารมารบกวนคนเป็นได้อีกต่อไป ดีเหมือนกัน

พระยายมที่ทรงปกครองเมืองนรกทรงฤทธิเดชมาก มีพระทัยดีกอปรด้วยเมตตากรุณาแต่ว่าเข้มงวด พระยายมมีพระยารองรวม ๑๐ ตน แต่ละตนมีปราสาทอยู่ในแดนแห่งตนไม่ปะปนกัน แลมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน ลางตนมีหน้าที่กำกับสารบบบัญชีเกี่ยวกับบุญกรรมความประพฤติดี และวาระสุดท้ายของบุคคลทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชาย ถ้าคนใด

ถึงวาระชีวิตขัย ก็ออกหมายบ้ายเรียกวิญญาณของคนนั้นมาเมืองนรก มอบให้เจ้าพนักงานเดินหมายไปเกาะเอาวิญญาณ เจ้าพนักงานที่ว่านี้แต่งเครื่องแบบขาวหรือดำและสวมหมวกแหลมรูปฝาชี อย่างที่เห็นกันอยู่ที่รูปกระดาษในเครื่องกงเต๊ก เขาเล่าว่าลางทีเจ้าพนักงานเพื่องผีไปเกาะเอาวิญญาณมาได้สวนไม่สำเร็จก็มี ถึงกับพระยายมกริ้ว ตรัสถามว่า "มันอย่างไรวะจึงมาแต่ตัวเปล่า ไม่จับเอาวิญญาณมาด้วย" เจ้าพนักงานพูดว่า "ได้โปรดเถิดพระเจ้าข้า ชายที่รับสั่งให้ไปจับ มีเมียปากร้ายมือไวอยู่สองคน ข้าพระองค์เข้าไปใกล้ชายคนนั้นไม่สำเร็จ เพราะกลัวปากกลัวมือหญิงผู้เป็นภรรยา แต่ถ้าพระองค์อดพระทัยรอไปอีกสักเล็กน้อยชายคนนั้นก็คงมาเอง ไม่พักต้องไปเกาะกุมตัวมา เพราะคงทนเมียน้อยเมียหลวงปากร้ายมือไวไม่ไหวแน่" ถ้าถือตามเรื่องนี้เมื่อใครยังไม่อยากตายไปนรก ก็ควรมีเมียอย่างนี้ลองดูบ้าง มีแต่คนเดียวก็พอ ไม่ต้องมีถึงสองคนเพราะผิดวัฒนธรรม

วิญญาณของผู้ที่ถูกหมายเกาะถูกคุมตัวส่งไปยังปราสาทของพระยารองในนรกตนใดตนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ว่าการและเป็นศาลได้สวนชำระคดีเสร็จในตัว ถึงที่นั่นเขาก็เอาบาปและบุญของผู้ที่ถูกคุมขังตัวไปชั่งดู แล้วตัดสินลงโทษ หรือให้ความชอบแล้วแต่บาปบุญฝ่ายไหนจะมีมากหรือน้อยกว่ากัน ผู้ซึ่งเมื่อยังมีชีวิตเป็นมนุษย์อยู่ทำแต่บุญกุศลดั่งที่มีจดไว้ในรายงานบัญชี ก็ได้รับความชอบส่งตัวไปขึ้นสวรรค์เป็นเทวดา ถ้าในสมุดประวัติของผู้ใดไม่มีดีมีแต่ความชั่ว จะถูกส่งไปลงโทษทุกข์ทรมานอยู่ในเมืองนรก หมดโทษแล้วก็ส่งไปเกิดเป็นสัตว์เป็นนกเป็นปลาหรือเป็นแมลง ถ้าใครไม่ทำบุญกุศลไว้เด่นเป็นพิเศษ หรือว่าทำบาปไว้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่รุนแรงอะไรก็ยอมให้มาเกิดเป็นคนได้ใหม่จะเกิดใหม่เป็นคนหรือเป็นอะไรก็แล้วแต่กรรมที่ทำไว้ คนผู้หญิงเมื่อยังมีชีวิตอยู่เป็นผู้ใจบุญสุนทาน มีความเมตตากรุณาคนยากจน เมื่อตายไปแล้วจะได้รับตอบแทนมาเกิดใหม่เป็นคนผู้ชายเพราะเขาถือว่าผู้ชายดีกว่าผู้หญิง นี่ข้าพเจ้าเห็นด้วยเต็มประตูเพราะข้าพเจ้าเป็นผู้ชายอยู่แล้ว และไม่อยากเป็นผู้หญิง ถ้าไม่ได้ไปเกิดเป็นผู้ชายก็ต้องไปเกิดเป็นผู้หญิงตามเดิม แต่เป็นผู้หญิงผู้ดีมีตระกูลมั่งคั่ง แล้วก็จะได้สามีที่ดีด้วยถ้าต้องการจะมี ถ้าผู้ชายคนใดทำบาปไว้เล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อมาเกิดใหม่จะหมดสิทธิพิเศษของตนจะมาเกิดเป็นผู้ชายอีกไม่ได้ ต้องไปเกิดเป็นผู้หญิงและลางทีอาจจะเกิดเป็นแพศยาด้วยก็ได้

ช่วยเต็มที่ คนเป็นหนี้แล้วไม่ใช้เขา ตายแล้วอาจไปเกิดเป็นลูกเจ้าหนี้ (เพราะเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นลูกของเจ้าหนี้อยู่แล้วคือเป็นลูกหนี้)

เพื่อจะได้ไปทำงานเอาเงินไปเลี้ยงบิดาเมื่อแก่แล้ว เป็นการชดใช้ปลดเปลื้องหนี้ โดยหลักเดียวกันถ้าเจ้าหนี้ตายไปก่อนลูกหนี้ เจ้าหนี้ไปเกิดเป็นลูกของลูกหนี้แล้วผลาญทรัพย์สินเงินทองของพ่อให้ฉิบหายวายวอดไป เท่ากับเรียกร้องชดใช้หนี้ที่มีติดกันอยู่ในชาติก่อน เพราะฉะนั้นความชั่วตามความเห็นของจีนก็อยู่ที่ฝรั่งว่า Virtue in calculation นั่นเอง

เรื่องวัฒนธรรมในเมืองนรกของจีน ถือว่าเกิดเป็นผู้ชายดีกว่าผู้หญิง นึกทีแรกว่าของเราไม่มีที่ไหนได้ของเราบอกว่า ถ้าคนใดล่วงศีลกาเมสุมิจฉาจาร เมื่อดับสังขารจะไปตกกุมภีนรก (นรกหม้อทองแดง) ๖๐๐ ปี แล้วขึ้นมาทนทุกข์เวทนาอยู่ในอสุทธินรกสิมพลี ขึ้นต้นไม้งิ้วหนามยาว ๑๐ องคุลี นายนิริยาบาลรุมกันทิ่มแทง แร้งการุมกันจิกกิน ครั้นสิ้นกรรมสิ้นเวรแล้ว ก็ไปเกิดเป็นผู้หญิง ๕๐๐ ชาติ เป็นกระเทย ๕๐๐ ชาติ เป็นสัตว์เขาตอนเสีย ๕๐๐ ชาติ ถ้าว่ากันตามหลักนี้ เกิดเป็นผู้หญิงทำบาปก็แย่มากอย่างนี้ ดับชีพแล้วจะต้องไปเกิดเป็นกระเทย หลุดจากกระเทยแล้วยังถูกตอนอีกด้วย อย่าเสียใจเลยว่าไม่เป็นธรรมแก่สังคม เพราะเป็นความคิดเห็นในสมัยหนึ่งไม่จำเป็นจะต้องเหมือนกับอีกสมัยหนึ่ง.

คนชั่วคนร้ายเมื่อตายไป จะได้รับโทษในนรกอย่างหนัก คนตระหนี่เหนียวแน่นใช้อุบายหลอกลวงและคดโกงเขาต่าง ๆ นานาเพื่อโลภลาภสะสมทรัพย์สินเงินทอง ตายไปจะได้รับโทษน่ากลัวคือถูกเอาเงินที่โกงเขาไปและสะสมไว้ได้ หลอมละลายกรอกเข้าไปในลำคอเป็นทำนองเดียวกับที่เราเรียกว่ากรอกน้ำทองแดง คนที่ยุยงให้ผัวเมียเขาแตกร้าวถึงหย่าร้างกันเรื่องเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจได้รับโทษในนรกโดยถูกเลื่อยตัวออกเป็นสองท่อน คนที่โกหกพกลมนินทากล่าวร้ายและป่าวข่าวให้เรื่องลืออันเป็นความเท็จ จนเกิดเป็นผลเสียหายใหญ่โต จะได้รับโทษในนรกถูกลากลิ้นให้ขาดออกมา หญิงใดไปมีความสัมพันธ์กับชายอื่นอันไม่ชอบด้วยประเพณีและไม่มีความซื่อตรงภักดีต่อสามี จะถูกจับตัวโยนลงไปในเหวซึ่งมีเหล็กแหลมปักอยู่สะพรั่ง ถูกลงโทษอย่างนี้ก็ต้องตาย แต่ตายแล้วก็เกิดใหม่และรับทุกข์ทรมานซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่อย่างนั้นเป็นเวลานานแสนนาน จนเกิดความ

ด้านและความชิน ก็จะทำไม่ให้รู้สึกเดือดร้อนเหมือนเมื่อรับโทษใหม่ ๆ คนที่ตกนรกและรับโทษเสร็จแล้วไม่ใช่จะหมดโทษเพียงเท่านั้น เมื่อถูกปล่อยจากนรกแล้ว อาจไปเกิดสัตว์เป็นนกเป็นปลาเป็นแมลง และจะต้องแวะศาลายายเฒ่าเหมงเพื่อดื่มน้ำชาไม่ให้จำความเดิมได้ ดังกล่าวมาแล้วในตอน ๑

เรื่องนรกของจีนที่เล่ามานี้ ถ้าเทียบกับนรกของเราเมื่อว่าโดยส่วนย่อยก็ผิดกันบ้าง ของเราเมื่อใครตายไปต้องไปหาพระยายมราชก่อน ไปหาได้อย่างไรไม่ปรากฏชัดผิดกับของจีนเขามีหมายมาเกาะตัวไป แต่ของอินเดียถ้าถือเอาจากเรื่องนางสาวิตรี ก็คือพระยายมนั่นเทียวที่เป็นผู้เอาเชือกบาศมาคล้องเอาดวงวิญญาณไป เห็นทีพระยายมจะมาจับเอาไปแต่เฉพาะในกรณีพิเศษ พระยายมจะทำหน้าที่จับเองเสียทุกรายไปคงไม่ได้ รายเล็ก ๆ น้อย ๆ น้อย ๆ ท่านคงมอบภาระแก่ผู้น้อย เว้นรายไหนเป็นรายสำคัญเป็นผู้มีบุญญาธิการท่านคงจะลงมือไปจับเอง ขืนปล่อยลูกน้องแต่ลำพังอาจไม่สำเร็จก็ได้ แม้แต่ตัวพระยายมเองก็ยังเสียรู้นางสาวิตรี เช่นเมื่อไปจับคล้องเอาดวงวิญญาณของสัตยวารผู้ภัสดาของสาวิตรีเป็นต้น เรื่องก็เป็นอย่างนั้น ตามปกติถ้าเป็นคนสามัญ เมื่อจิตรคุปต์ผู้ถือบัญชีในยมโลกตรวจดูบัญชีเห็นใครที่อายุขัยสมควรจะต้องตาย ก็ออกหมายไปเกาะเอาวิญญาณผู้นั้นเสนอต่อพระยายม ๆ ก็สั่งให้เจ้าหน้าที่ของท่านเรียกว่ายมทูตหรือกิงกระ แปลว่าคนใช้หรือบ่าวพระยายมเอาเชือกบาศไปคล้องวิญญาณไปชำระ. ส่วนของจีนถ้าจะไปจับใครพระยายมจะออกหมายสั่งจับ ไม่มีหมายไปจับให้ถูกต้องตามกฎหมายเห็นจะไม่ได้ เพราะอาจถูกเจ้าผีที่ดูแลคุ้มครองหมู่บ้านของผู้ที่จะถูกจับไม่ยอมให้จับก็ได้ เหตุนี้เจ้าผีประจำตำบลหมู่บ้านของจีนซึ่งเรียกว่าโท้ตี้หรือพระภูมิเจ้าที่จึงเป็นที่นับถือของชาวบ้านนัก เพราะท่านคอยคุ้มครองป้องกันให้แก่คนที่ประพฤติดี ถ้าเจ้าพนักงานเมืองนรกมีหมายมาจับใครในหมู่บ้าน ก็ต้องไปพบโท้ตี้เสียก่อนเพราะท่านถือบัญชีคนเกิดคนตายทั้งหมดในหมู่บ้านนั้นจะไปจับโดยพละการไม่ได้ เพราะฉะนั้นระเบียบพิธีของนรกจีนและนรกอินเดียจึงผิดกัน คราวนี้ต่างว่าโท้ตี้ท่านเกลียดเพราะมีอคติเราก็แย่ ยังไม่ทันหมดอายุขัยก็ต้องถูกจับเอาตัวไปได้ง่าย จะไปหวังว่าพระยายมท่านทำอะไรไม่มีผิดพลาด แต่เจ้าหน้าที่ของท่านก็อาจทำพลาดมาแล้วดังเรื่องที่เล่ามาข้างต้น

เมื่อวิญญาณของผู้ที่ตายมาถึงนรกแล้ว ของเรากล่าวว่าพระยายมราชจะสอบสวนบุญบาปของผู้นั้น ถ้าสอบสวนได้ความว่าเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ได้กระทำบุญมาอย่างไร

บ้างจะมีเทวดา ๔ องค์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นยมบาลผู้ถือบัญชีสำหรับจดบุญบาป (เทวดาเหล่านี้อยู่ในนรกไม่ใช่อยู่บนสวรรค์ ต้องเรียกว่าเทวดานรก) ก็จะ "เขียนชื่อผู้นั้นในแผ่นทองสุก แล้วทูนใส่เหนือหัวไปถึงพระยายมราช ๆ ก็จบใส่หัว แล้วสาธุการโมทนายินดีแล้วก็วางไว้บนแท่นทองอันประดับด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะ และมีสีอันเรืองงาม และผู้ใดกระทำบาปไซร้ เทวดานั้นก็ตราบัญชีลงในแผ่นหนังหมาและเอาไว้แห่งหนึ่ง" แล้วบังคับให้ผู้ยมบาลมาเอาตัวมันไปทรมานในนรกดั่งที่เคยพูดกันติดปากว่า "เอาหอกโตเท่าใบพาย แทงทะลุหูซ้ายตลอดหูขวา" และทรมานอย่างอื่นอีกหลายอย่าง สุดแต่บาปกรรมที่ทำไว้หนักหรือเบา ถ้าเอาบุญบาปมาหักกลบลบกัน ถ้าหนักไปทางบุญก็ไปขึ้นสวรรค์ ถ้าหนักไปทางบาปก็ไปตกนรกเสียก่อน ใช้โทษบาปหมดแล้ว จึงจะไปเสวยบุญของตนได้ ถ้าบาปและบุญเท่ากัน ก็ส่งไปเป็นยมบาล เดือนหนึ่งมีสบาย ๑๕ วันและตกนรก ๑๕ วัน

ฟังตามเรื่องที่เล่ามานี้ ถ้ามีบาปหนักเมื่อตกนรกใช้โทษบาปหมดแล้ว ก็ไปเกิดเป็นคนใหม่เสวยบุญของตน แต่ไฉนคนที่เกิดมาจึงมีฐานะและความเป็นอยู่ไม่เท่ากัน ก็จะต้องว่าบุญทำไว้แต่ละคนมีไม่เท่ากัน เมื่อมาเกิดใหม่การเสวยบุญของตนจึงผิดกัน อย่าเสียใจเลย เพราะบาปหรือบุญที่ทำไว้มันให้ผลช้าหรือเร็ว หมุนกันไปเป็นอย่างกงเกวียนกำเกวียน ถ้ากงเกวียนไม่หมุน เกวียนก็อยู่แค่นั้นไม่เคลื่อนก้าวหน้าไปอีก คนที่ได้สุขเสวยบุญแล้วนาน ๆ ก็เบื่อเห็นอยู่ที่ไม่ก้าวหน้า จึงต้องทำบาปเปลี่ยนสภาพความซ้ำซากอย่างเดิมเสียบ้าง เราต้องการแส่หาอย่างนี้จึงหนีจากสงสารวัฏฏ์ไม่ได้ ส่วนนรกจีนนั้นเมื่อรับทุกข์ทรมานในนรกแล้ว ก็ไปเกิดใหม่เป็นคนหรือเป็นอะไรนั้นใครเป็นผู้จัดสรรให้ไปเกิด ถ้าพระยายมเป็นผู้จัดการ ท่านถืออะไรเป็นหลักบรรทัดฐาน เมื่อไม่มีบอกไว้จึงต้องเดาว่าสุดแล้วแต่แรงบุญที่ทำไว้ในชาติก่อนแต่ก็ขัดแย้งกับที่กล่าวมาข้างต้น ว่าคนตายไปเมื่อยังเป็นหนี้เขาอยู่ ก็ต้องมาเกิดเป็นลูกของเจ้าหนี้ เพื่อใช้หนี้เขาหาใช่ว่าถูกลงโทษในเมืองนรกเพราะด้วยเรื่องเป็นหนี้นั้นเด็ดขาดไปแล้วไม่ คิดอีกทีก็ไม่ขัดแย้ง เพราะเมื่อไปตกนรกก็ไม่ได้รับโทษทรมานเท่าไรนัก จึงได้ส่งตัวมาเกิดใหม่เพื่อใช้โทษอีก

การสอบสวนของนรกจีน ดูจะสะดวกดีกว่านรกไทย เพราะเขาจดบุญบาปและความประพฤติไม่ว่าของใครไว้ก่อนตายแล้วทุกคน ไม่ต้องมาสอบสวนกันใหม่ให้เสียเวลาเพียงแต่เอาบุญและบาปมาชั่งดูก็รู้ได้ บัญชีมีสอบยันกันเป็นชั้น ๆ ไม่ต้องกลัวผิด

พลาด เพราะเป็นหน้าที่ของโท้ตี้หรือพระภูมิเจ้าที่องค์หนึ่งเป็นผู้จดไว้ เข้าใจว่าพระยายมจะได้เรื่องบุญบาปเหล่านี้ไปจากรายงานของโท้ตี้ ของเราเมื่อก่อนก็เป็นทำนองเดียวกัน เป็นหน้าที่ภูมิอารักษ์เทวดาเป็นผู้บอกบัญชีแก่ท้าวโลกบาล แต่ทำอย่างไรต่อไปไม่มีกล่าว (ดูพระราชกำหนดใหม่ จุลศักราช ๑๑๔) นอกนี้ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านของจีน ก็มีเจ้าซื้นหรือเจ้าเตาเป็นผู้คอยดูแลประจำครอบครัว ใครทำดีหรือทำระยำไว้อย่างไรเจ้าเตานำความไปรายงานเง็กเซียงฮ่องเต้บนสวรรค์ทรงทราบจนหมด เหตุนี้เวลาก่อนหน้าจะตรุษจีน ตามร้านเขามีขนมเหนียวไว้ขาย สำหรับใครได้ซื้อไปสังเวยเจ้าเตาพร้อมกับสิ่งอื่น ๆ ก่อนหน้าที่จะส่งเจ้าขึ้นสวรรค์ไปกินเลี้ยงตรุษจีน เพื่อเอาอกเอาใจท่านไว้ เมื่อท่านเสวยแล้วจะได้ไม่รายงานร้ายแก่ตน ยิ่งกว่านั้นที่สังเวยท่านด้วยขนมเหนียว (ซึ่งเพื่อนชาวจีนบอกข้าพเจ้าว่าเขาเรียกขนมปี๊ก๊วยเป็นขนมแผ่นแบน ๆ ทำด้วยแป้งข้าวเหนียวกวนจิ้มน้ำตาล เป็นจำพวกเดียวกับขนมกอลอจี้ แต่มีผู้รู้ทางคติญวณว่าเขาใช้ขนมอี๋) เมื่อท่านเสวยขนมอย่างนี้เข้าไปแล้วจะเหนียวเหนะหนะติดปากท่านท่านก็จะไม่พูดมากหรือไม่พูดทีเดียว เพราะถูกขนมเหนียวติดปากเป็นกาว เห็นทีเจ้าเตาจะไม่รู้จักล้างปากเช็ดปาก แต่ดีมากแก่คนที่สังเวย ต้องชมเขาสามารถในเรื่องปิดปากเจ้าเตาได้เป็นอย่างดี เรื่องอย่างนี้จีนเขาเก่งกว่าเรามากนัก

นอกจากปิดปากเจ้าเตาแล้ว เขายังมีอุบายอีกหลายอย่างสำหรับคุ้มกันตัวเมื่อไปสู่นรกเพื่อผ่อนหนักเป็นเบาหรือลางทีก็รอดพ้นการทรมานด้วยก็ได้ วิธีคุ้มกันตัวอย่างง่ายก็คือ จัดหาใบเบิกด่านหรือใบเบิกทางไปสู่เมืองนรกเป็นพิเศษ ใบเบิกทางนี้มีอยู่ตามศาลเจ้าต่าง ๆ เฮียกงซึ่งเป็นผู้ดูแลศาลเจ้า จะจัดออกให้แก่ผู้ต้องการ โดยมีตราเจ้าของประทับให้ถูกต้อง คิดค่าธรรมเนียมออกใบเบิกด่านเป็นมูลค่าแก่ผู้ขอตามสมควร เมื่อมีใบเบิกด่านติดตัวไปด้วย เมื่อตายไปก็มักจะได้รับการต้อนรับเป็นพิเศษในเมืองนรก แต่ใบเบิกด่านที่ได้ผลดีที่สุดคือใบเบิกด่านได้มาจากศาลเจ้าใหญ่ ในเมืองเฟงตูแคว้นเสฉวนเพราะอยู่ใกล้ปากทางที่จะไปเมืองนรก ถ้าใครมีกำลังก็อุตส่าห์ทำบุญยาตราไปถึงที่นั่น ถึงจะเสียค่าใช้จ่ายเดินทางและใบเบิกด่านแรงกว่าที่อื่นก็เต็มใจ เพราะได้ใบเบิกทางอย่างชั้นที่หนึ่งเป็นที่อุ่นใจแน่ใจกว่าได้จากที่อื่น จีนเขากล้าได้กล้าเสียและรู้จักพลิกแพลงอย่างนี้จึงจะเอาตัวรอด แม้จะไปตกนรกก็ไม่เดือดร้อนอะไรนัก เราจะยอมโง่ไม่พลิกแพลงเอาอย่างเขาบ้างหรือถึงจะต้องตกนรกก็คงไม่เป็นอะไรนัก ยิ่งกว่านี้การเดินทาง

ของผู้ตายไปก็สะดวกคือไม่ต้องเดินไป เพราะลูกของผู้ตายจะจัดสร้างเกี้ยวกระดาษอย่างเครื่อง-กงเต๊ก สำหรับจะได้นั่งไปมีคนหามเกี้ยวหัวท้าย ๔ คน คนเหล่านี้จ้างเอามาแต่ไหน แก้ว่าเอามาแต่เมืองผี เพราะฉะนั้นเขาจึงจัดเหล้าถ้วย ๑ ขนม-สะลาเปาก้อนหนึ่งหรือ ๒ ก้อน สำหรับเส้นผู้มาหามเกี้ยวแต่ละคนเท่ากับเป็นเงินค่า-จ้างหาม เมื่อคอแห้งจะได้จิบเหล้ากินเมื่อหิวก็กินสะลาเปา ถ้าจะถามว่าที่ให้ค่าจ้างล่วงหน้าไปนี้ ไว้ใจพวกผีที่เป็นผู้มาหามได้หรือ เพราะมันเป็นผีถ้ามันกินค่าจ้างคือกินเหล้าและขนมสะลาเปาแล้วหลีกเลี่ยงไม่ยอมหามเกี้ยวต่อไป จะว่าอย่างไร เห็นจะต้องแก้ว่าเรื่องอย่างนี้ผีดีกว่าคนไม่กล้าคดโกง เพราะกลัวถูกลงทัณฑ์ในเมืองนรกซึ่งรุนแรงหนักกว่าในเมืองมนุษย์แต่ผีที่เป็นตัวนาย ๆ เห็นจะไม่เป็นไรเพราะผู้ตายมีเงินบรรจุกำปั่นกระดาษไปด้วย สำหรับเอาเป็นกำนัลเพื่อซื้อโทษผ่อนหนักให้เป็นเบาได้ นอกนี้ญาติที่อยู่ในเมืองมนุษย์ยังทำกงเต๊กอุทิศบุญส่งไปให้ทุก ๆ ๗ วัน นับแต่วันที่ตายไปแล้วยังทำบุญใหญ่ ในวันครบ ๕๐ วันและร้อยวันที่ตายไปสมทบให้ไปด้วย ส่งไปมากอย่างนี้ยังไม่พออีกหรือ ผู้หามเกี้ยวมีเหล้าและขนมสะลาเปากินในเมื่อหิว ก็ผู้ที่นั่งไปในเกี้ยวจะไม่หิวบ้างหรือ เพราะหนทางแต่เมืองมนุษย์ถึงเมืองผีคิดว่าเห็นจะไกลมากอยู่ แก้ว่าไม่หิวเพราะเขาเซ่นด้วยเหล้าถึง ๔ ถ้วย ขนมสะลาเปาถึง ๔ ก้อน หรือ ๘ ก้อน นั่งเฉย ๆ ไม่ต้องทำอะไรยังได้กินมากกว่าผู้หามถึง ๔ เท่าตัว เพราะเป็นผู้อ่อนแอไม่อดทนหรือมีความจำเป็นกว่าผู้หาม จึงต้องกินมีปริมาณมากกว่า ตรงนี้ข้าพเจ้าแก้แทนเขาเองสงสัยว่าเหล้าและขนมสะลาเปาที่จัดให้แก่ผู้ที่นั่งและผู้ที่หามกินคงมีคุณภาพผิดกัน เพราะคนกินผิดชั้นวรรณะกัน ลางทีเขาทำเป็นรูปคนถือร่มและกางไปข้างหน้าเกี้ยวด้วยอีกคนหนึ่ง นี่ไม่ใช่อื่นไกลเป็นเรื่องอย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Snobbery มากกว่าอื่น เครื่องกระดาษกงเต๊กเดี๋ยวนี้มีรถยนต์แทนเกี้ยวการเดินทางไปนรกไม่ลำบากเหมือนเมื่อก่อนแล้ว ซ้ำลางทีก็มีเครื่องบิน คงใช้บินมุดดินไม่ใช่มุดฟ้า

ตรงนี้เกิดความคิดขึ้นแง่หนึ่งว่า ถ้าจะต้องตกนรกไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ และทางการไปนรกเปิดโอกาสให้เลือกได้ ว่าสมควรไปตกนรกของชาติไหน คนโดยมากเห็นจะเลือกไปตกนรกเจ๊กเป็นแน่ เพราะที่นั่นคงมีตลาดขายของกินของใช้ ไม่เช่นนั้นเขาจะเผากระดาษเงินกระดาษทองส่งไปให้เป็นอย่างเงินทองทำไม และในนรกคงมีสัตว์นรกที่มั่งมีและยากจนเป็นเปรตเป็นผีโซ และต้องมีขโมยด้วย มิฉะนั้นจะต้องบรรจุ

กำบั้นทำไม ที่เอาเงินไปเป็นกำนัลเพื่อซื้อโทษผ่อนหนักให้เป็นเบา ก็แสดงอยู่ว่าเรื่องของเจ้าหน้าที่ในเมืองนรกก็ไม่ดีไปกว่าในเมืองมนุษย์ จะเอาอะไรกันนัก เพราะเราจะรู้เรื่องเมืองมนุษย์เข้าไปปรับเทียบ มิฉะนั้นก็รู้ไม่ได้ว่าผิดกันอย่างไร คิดไปอีกแง่หนึ่ง นรกไทยเห็นจะดีกว่านรกเจ๊ก เพราะนรกไทยต้องรับโทษกรณ์ มีทุกข์ทรมานแสนสาหัสไม่มีส่างเป็นเวลานานตั้งนานหลายกัปป์หลายกัลป์อนันตชาติ เมื่อได้รับทุกทรมานไม่มีสร่างว่างเว้น เป็นเวลาเนิ่นนานเช่นนี้ก็เกิดความเคยชินเป็นอย่างเด็กด้านไม้ ถ้าจะมีความรู้สึกทุกขเวทนาแสนสาหัสก็ชั่วเวลาแรก ๆ เมื่อชินเสียแล้วเป็นเวลานานตั้งกัปป์ ๆ ความรู้สึกเป็นทุกข์เวทนาก็ไม่เป็นทุกขเวทนาอีกต่อไป เพราะสิ่งใดถ้าเลยขีดแห่งสุดยอดไป ก็กลายกลับมาอยู่ในแดนที่ตรงกันข้าม การฆ่าคนปล้นทรัพย์ เผาผลาญบ้านช่อง เป็นความชั่วร้ายและเป็นบาปถ้าฆ่าคนตั้งแสนตั้งโกฏิ และเผาผลาญบ้านเมืองให้วินาศแหลกลาญไป ก็ไม่ใช่ความชั่วร้ายไม่เป็นบาป ซ้ำผู้ที่ประกอบกรรมทำเข็ญเช่นนั้นกลับจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะสิบทิศเสียอีก เหตุนี้จึงคิดว่าตกนรกไทยดีกว่าตกนรกเจ๊ก

ศาลสอบสวนและชำระสะสางความผิดในเมืองนรกจีนมีด้วยกัน ๑๐ ศาล แต่ละศาลมีพระยาร้องจากพระยายมเป็นผู้นั่งเป็นประธาน เมื่อใครตายครบ ๗ วัน วิญญาณจะไปสู่ศาลต้นเพื่อสอบสวนเสียก่อน ตอน ๗ วันนี้สำคัญอยู่คนเป็นต้องช่วยคนที่ตายไปโดยทำบุญเพื่อขอความกรุณาต่อศาลอย่าให้รุนแรงนัก เพราะได้เผาสิ่งต่าง ๆ อุทิศส่งไปให้ผู้ตายแล้วเป็นอันมาก สำหรับผู้ตายจะได้นำไปใช้สอยอย่างไรก็ได้ ไม่ใช่ว่าผู้ตายยากจนไปแต่ตัว นี่คือต้นเหตุทำบุญ ๗ วัน นับแต่วันตายซึ่งเราได้มาจากของจีนไม่กี่สิบปีที่ล่วงมานี้ เมื่อก่อนนี้เราทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย เมื่อเผาจี่แล้วได้ ๗ วัน เราคงเห็นว่าช้านัก เพราะมาภายหลังสางทีเราก็เก็บศพไว้นานจึงเผา ไม่ทันใจจึงได้เอาทำบุญ ๗ วันอย่างของจีนมาใช้แทน

วิญญาณผู้ตายผ่านศาลต้นไปแล้ว ก็จะต้องไปสู่ศาลอื่น ๆ ทุกระยะ ๗ วัน ถ้าญาติผู้ตายมีกำลังจะทำบุญอุทิศไปให้ได้ก็ยิ่งดี แต่ถึงศาลที่ ๗ นี่สำคัญ คนที่ตายไปครบ ๕๐ วันจะต้องไปเผชิญกับศาลนี้ เพราะเขาว่าเงี่ยมล่ออ๋องหรือพระยายมท่านมานั่งศาลชำระเองท่านเป็นผู้มีความเที่ยงตรงนัก ถึงกระนั้นท่านได้ทำบุญ ๕๐ วัน อุทิศส่งไปให้ผู้ตายให้พิเศษยิ่งกว่าศาลอื่น ๆ ทุกศาลที่ผ่านมา ก็ทำให้อุ่นใจขึ้นได้มากอยู่ ทำบุญ ๕๐ วันของเราก็เอามาจากคติของจีนที่กล่าวนี้เหมือนกัน เพราะสิ่งใดเขาบอกว่าช่วยได้สำเร็จ ใคร ๆ

ก็คว้าเอาโกยเอาไว้ก่อนเพราะสบายใจ ถ้ามันไม่สำเร็จก็แล้วไปไม่เสียหายอะไรด้วยไม่สามารถจะเห็นได้และไม่รู้ได้ในเรื่องชาติหน้า

โทษที่ต้องรับในเมืองนรก ถ้าเป็นโทษไม่ซื่อตรงต่อสามีก็ถูกทุ่มทิ้งตัวลงไปในเหวหอก แต่ผู้ที่ไปเป็นชู้กับเมียเขาไม่กล่าวถึง ถ้าไม่ต้องรับโทษด้วยดูก็ไม่เป็นธรรม ลงโทษให้ไปเกิดเป็นหญิง ๕๐๐ ชาติอย่างนรกของไทย แต่ก่อนจะได้ไปเกิดเป็นผู้หญิงของเรากล่าวว่าต้องถูกลงโทษทั้งคู่ให้ตกไปอยู่ในขุมนรกโลหสิมพลีแปลว่านรกต้นงิ้ว เพราะในนรกนี้มีป่าต้นงิ้วอยู่มากมาย แต่ละต้นสูงตั้งโยชน์ มีหนามยาวตั้ง ๑๖ นิ้วอยู่ทั่วลำต้นและเป็นเปลวลุกอยู่ตลอดเวลาไม่มีดับ คนที่ทำชู้ด้วยเมียหรือผัวเขา ตายไปแล้วต้องไปตกนรกขุมนี้ ถูกยมบาลต้อนขึ้นต้นงิ้วไม่ขึ้นก็ไม่ได้ เพราะยมบาลเอาหอกและเหล็กแดงคอยแทงอยู่ ดังที่กวีกล่าวไว้ว่า "งิ้วนรกสิบหกองคุลีคมเหมือนกรีกรดกริบระริบริ้ว ใครสร้างกรรมทำชู้ด้วยคู่เขา ให้ร้อนเร่าร่างโรยอยู่โหยหิว ครั้นชีวันบรรลัยก็ไพล่พลิ้ว ไปขึ้นงิ้วยมบาลประหารแทง" ดังนี้แล้วยังมีแร้งปากเหล็กและหมานรกคอยฉกจิกและคอยไล่กัดอีกด้วย ที่ต้อนให้ขึ้นต้นงิ้วก็เพื่อให้ขึ้นไปหาชู้ของตนซึ่งปีนขึ้นไปก่อนแล้ว ครั้นปีนขึ้นไปก็ถูกหนามงิ้วบาดแทงทั่วตัวและถูกไฟลวกด้วย แขนขาขาดทนไม่ไหวก็หล่นลงมาทั้งคู่แต่ก็ไม่ตาย ยังถูกยมบาลเอาเหล็กแดงไล่แทงบังคับต้อนให้ขึ้นไปอีก ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่อย่างนี้ไม่มีสิ้นสุดจนกว่าจะหมดเวรหมดกรรม

เมื่อตกนรกได้รับโทษถูกทรมานสมควรแก่ความผิดแล้ววิญญาณก็มาเกิดใหม่ตามยถากรรม แต่พิธีการที่จะมาเกิดเป็นอย่างไรของเราดูเหมือนไม่มีกล่าว ที่จะให้เข้าใจว่ามาเองตามแรงบุญกรรม ส่วนของจีนเขาเอาวิญญาณยัดเข้าในช่องของกงจักรมี ๖ ช่องหรือ ๖ คติ แล้วกงจักรก็หมุดสลัดวิญญาณกระเด็นออกมาและไปเกิดเป็นคนหรือเป็นอะไรตามช่อง หรือคติทั้ง ๖ ที่วิญญาณพลัดเข้าไป ถ้าวิญญาณเข้าไปในช่องขุนนางก็จะไปเกิดเป็นขุนนาง ถ้าเข้าไปในช่วงสัตว์ตัวแมลงก็ไปเกิดเป็นตัวแมลงใหม่ดังนี้เป็นต้น ตรงนี้นึกสงสัยว่าทำไมจะต้องทำกันให้ประดับประเดิดอย่างนี้ ดูวิธีทำให้เกิดเป็นอย่างเสี่ยงทายไม้หมุนเข้าในประเภทการพนัน แล้วเมื่อหลุดกระเด็นออกมา จะต้องกินน้ำชาของยายเฒ่าเหมงเพื่อให้ลืมความเดิม แต่ลางทีก็ว่าถูกผลักให้ตกจากสะพานลงไปจม เด็กๆ อยู่ในแม่น้ำเมืองนรกพอผุดขึ้นมาก็ลืมความหลังหมด

ดวงวิญญาณที่หลุดออกจากช่องในกงจักรแล้วไปเกิดไปได้ด้วยท่าไหน ข้อนี้แก้ว่า

มีเรือสองลำเล่นล่องไปมาอยู่ในอากาศทุกวัน สำหรับส่งดวงวิญญาณจากประตูนรกไปสู่ยังที่ต่าง ๆ ตามที่วิญญาณนั้นจะไปเกิดเรือสองลำนี้มองไม่เห็นเพราะเป็นเรือทิพย์ แต่ก็บอกลักษณะได้ว่าเป็นเรือมีลักษณะอย่างเรือตะเภาธรรมดาของจีน และว่าถึงจะไม่ใหญ่โตเป็นเรือยักษ์จริง แต่ก็สามารถบรรทุกวิญญาณได้มากมาย เป็นจำพวกเดียวกับเรืออ๊ารกของโนอาห์ ในคัมภีร์เก่าของไบเบิ้ล ที่บรรทุกสัตว์ในโลกอย่างละคู่ได้หมดทุกชนิด (สมัยครั้งไบเบิ้ลสัตว์ต่าง ๆ ยังไม่มีมากชนิด เพราะเป็นเวลาเริ่มต้นของโลกยังไม่มี Evolution หรือวิวัฒนาการของพวกสัตว์จึงใช้บรรทุกอย่างละคู่ลงในเรืออ๊ารกได้สำเร็จ) เรือนี้แล่นไปในอากาศได้ลำพังเอง และในเรือแต่ละลำมีเอเย่นต์ หรือตัวแทนของเมืองนรกกำกับไปด้วยเพียงผู้เดียว มีหน้าที่สำหรับปล่อยวิญญาณโดยสารในเรือเพื่อไปเกิดใหม่ ตามที่พระยายมกำหนดให้ไปเกิด โดยอาศัยหลักของบุญและบาปที่ได้ทำไว้ในชาติปางก่อน พอถึงที่ซึ่งควรไปเกิด เอเย่นต์เมืองนรกก็จับเอาดวงวิญญาณออกจากเรือหย่อนลงไป ดวงวิญญาณก็ตกลิ่วลอยไปเข้าท้องผู้หญิงไม่ใช่เข้าท้องผู้ชาย เมื่อได้กำหนดเวลาก็พลุบออกมาจากท้องร้องแว้ ๆ แม้แต่จะจำความหลังสักนิดก็หาไม่ ถ้าเอเย่นต์เมืองนรกไม่ยอมปล่อยวิญญาณให้ไปเกิดแกล้งหน่วงเหนี่ยวไว้เล่นอย่างนั้นแหละจะว่าอย่างไร ก็เผากระดาษเงินกระดาษทองมาก ๆ อุทิศส่งไปให้ก็แล้วกัน

วิญญาณที่ไปเกิดใหม่ ถ้าไปเกิดเป็นผู้หญิง เมื่อว่าถึงระเบียบเก่าของจีน (จะใช้ว่าระเบียบระบอบระบบก็ได้มีให้เลือกใช้ตามใจ) ก็ถือว่าพ่อแม่ของเด็กนั้นซวยเต็มทีเท่ากับลงทุนค้าขายไม่ได้ผลกำไร ไม่เหมือนได้ลูกเป็นผู้ชาย เท่ากับลงทุนไปได้กำไรหลายเท่าตัว ทั้งนี้ก็เพราะไม่ว่าเรื่องอะไร ชาวจีนเป็นคิดถึงต้นทุนและกำไรก่อนเสมอ แม้แต่ลูกหนี้เมื่อตายไป เขายังไปคิดบัญชีกันถึงในเมืองนรกดังเล่ามาแล้ว เรื่องมีลูกก็เหมือนกันย่อมมีกำไรและขาดทุน ในทำนองเดียวกัน ถ้ามีลูกชายก็ได้กำไรงาม ถ้ามีลูกผู้หญิงก็ขาดทุนป่นปี้ เพราะลูกผู้หญิงเมื่อโตมีเรือนแล้วก็ไปกินแซ่อื่น ซ้ำยังต้องจับจ่ายใช้ทรัพย์ไปมากในเมื่อแต่งงาน ส่วนลูกผู้ชายเมื่อมีเรือนแล้วก็หาเมียมากินแซ่ของตน ผิดกับของไทยซึ่งถ้าเป็นลูกผู้ชายก็ไปนอนกลางดินกินเรือนหน้า ส่วนลูกผู้หญิงของเราเมื่อมีเรือน พ่อแม่อาจเรียกเอาสินสอดทองหมั้นจากฝ่ายชายได้มาก ๆ ได้กำไรเสียอีก ประหลาดอะไรกับมีลูกสาวหลาย ๆ คน ถ้าฝ่ายชายไม่มีเงินจะให้เป็นสินสอดทองหมั้น จะรับใช้แรงทำงานแทนเป็นอย่างเขยสู่เขยอาสาก็ได้ ถ้าเรามีลูกสาวมาก ๆ และมีที่ไร่นามาก ๆ ก็รวยเสียอีก

เพราะจะได้ใช้แรงงานของผู้ที่จะมาเป็นเขยสู่ต่างบ่าวได้สบาย เป็นเรื่องแต่งงานเงินไม่ใช่แต่งงานเมีย

มีคำกล่าวเป็นของเก่าของจีนอยู่ คนมีลูกผู้หญิงมากถึง ๕ คน แม้แต่โจรถ้าเป็นโจรสุภาพบุรุษ ก็ไม่เข้าปล้นบ้านนั้น เพราะสงสารด้วยเห็นครอบครัวนั้นมีความซวยอยู่แล้ว ไม่ควรจะไปปล้นให้เพิ่มความซวยขึ้นอีก ยิ่งกว่านั้นถึงจะเข้าปล้น ก็คงไม่ได้อะไรเป็นล่ำเป็นสันไปมากนัก เพราะเจ้าบ้านในครอบครัวนั้นต้องจับจ่ายใช้ทรัพย์สินเปลืองไปในเมื่อแต่งงานลูกสาว

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นระเบียบแห่งสังคมหรือความเป็นอยู่ของหมู่ชนสมัยก่อน จะนำมาเปรียบกับสมัยนี้ย่อมไม่ได้ เพราะสมัยก่อนตามปกติผู้หญิงต้องพึ่งผู้ชายทั้งทางเศรษฐกิจและทางคุ้มครองป้องกัน ระเบียบแบบแผนและขนบธรรมเนียมประเพณีตั้งขึ้น และบรรลุผลอยู่ได้อย่างถาวรเพื่อประโยชน์ความเป็นอยู่แห่งสังคม ซึ่งเรียกเป็นคำสมัยใหม่ว่าสถาบันต้องเป็นไปเพื่อให้เหมาะแก่สมัยและความจำเป็นของหมู่ ครั้นเวลาล่วงมานานประเพณีนั้นก็ต้องเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปตามกาลสมัย แต่ยังคงรักษารูปเดิมที่เป็นส่วนมูลฐานของสังคมไว้จึงสืบต่อไปเป็นประเพณีกันมาได้ สมัยนี้ระเบียบแห่งสังคมเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือผู้หญิงไม่จำเป็นต้องพึ่งผู้ชายในทางเศรษฐกิจเสมอไป เพราะถ้ามีวิชาความรู้และความสามารถก็อาจมีอาชีพเป็นอิสระแก่ตัวได้ ไม่ต้องง้อผู้ชายเหมือนเมื่อก่อน จะเอาความเป็นอยู่ที่ตั้งเป็นสถาบันขึ้นไว้มาใช้ในสมัยนี้โดยไม่มีเปลี่ยนแปลงแก้ไข ก็จะเหมาะสมได้อย่างไร เมื่อก่อนในเมืองฝรั่งผู้ชายต้องเกี้ยวผู้หญิง แต่บัดนี้กลับกัน ผู้หญิงต้องเกี้ยวผู้ชาย ผู้ดีสมัยเก่าเห็นก็ตกใจ และตกตะลึงว่าเป็นไปได้ถึงอย่างนี้ทีเดียวหรือ ถ้าไม่เกี้ยวผู้ชายก่อนโอกาสที่ผู้หญิงจะหาคู่ครองก็ยาก เพราะจำนวนชายฉกรรจ์มีน้อยกว่าผู้หญิง ด้วยไปตายเสียในมหาสงครามคราวที่แล้วเป็นจำนวนมาก ถ้ายังถือเป็นอย่างเดิมอยู่ก็เป็นที่เสียหายแก่ส่วนรวม พลเมืองก็จะลดจำนวนลง กำลังทางเศรษฐกิจและทางแสนยานุภาพเพื่อแข่งความเจริญกันในทางวัตถุธรรม (Materialism) ก็จะด้อยไปในที่สุดก็อาจสูญชาติได้ ยิ่งกว่านั้นผู้หญิงที่เป็นโสดหรือเป็นอิสระแก่ตน มีรายได้งาม ๆ อย่างนางเอกในภาพยนตร์จะยอมเป็นภรรยานอกทะเบียนกินน้ำใต้ศอกของผู้ชายหรือใครจะยอม ในที่สุดผู้ชายก็ยอมเอง จึงได้มีเรื่องผู้หญิงฟ้องหย่าผู้ชายบ่อย ๆ ไม่ถือว่าผิดจรรยามารยาทอะไร ในหมู่หญิง

ชาวฮอลลีวู้ด เป็นตรงข้ามกับสถาบันของอาหรับ ซึ่งสามีอาจหย่าภรรยาได้เมื่อไม่ชอบใจ มีใหม่กี่คนก็ไม่ผิดจรรยาของสังคม ที่เล่ามานี้เป็นเรื่องของเขาไม่ใช่ของเรา แต่เดี๋ยวนี้โลกติดต่อถึงกันหมดง่ายดาย ถ้าเราไม่แข่งเหมือนกับของเขาก็อยู่ไม่ได้ เราจึงจำเป็นต้องเอาอย่างของเขามาเป็นของเรา ดังที่เห็นกันอยู่ในบัดนี้ ถ้าไม่เอาอย่างเขาเราก็มีอันตราย เพราะวัฒนธรรมอย่างใหม่ของเขามีอำนาจรุนแรงด้วย เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุซึ่งต้องมีแข่งขันต้องมีรุกรานกัน ครั้นเราเอามาก็เท่ากับถอนต้นถอนรากเดิมของเรา ซึ่งเป็นอุดมคติและเครื่องคุ้มกันภัยของเรามาเก่าก่อน เป็นวัฒนธรรมที่สร้างสมอบรมและงอกงามในทางจิตใจอย่างแช่มช้า นับเวลาตั้งร้อย ๆ ปีขึ้นไป ถ้าทิ้งอย่างเก่านี้เสียรับอย่างใหม่มาในส่วนที่ไม่เหมาะแก่จิตใจและความเป็นอยู่ของเรา เพื่อหาอุดมคติอย่างใหม่แทนอุดมคติอย่างเก่าก็จะหาไม่พบเป็นแน่ เพราะเมื่อได้อย่างใหม่มาแล้วก็เกิดความดิ้นรนแสวงหาใหม่ต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุด ต้องมีแปลกมีใหม่และดีกว่าเก่าเสมอ ทั้งในทางสร้างและทางทำลายไม่อาจจะรู้ได้ว่าไปที่สุดลงที่ไหน เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำอย่างไร ก็มีอยู่ทางเดียวคือรับความคิดเห็นใหม่ ๆ ของเขามา แต่ในคราวเดียวไม่ทิ้งอุดมคติและเครื่องคุ้มกันภัยเก่าของเราและต้องบำรุงให้มีความเจริญคลี่คลายขยายตัว เพื่อเผชิญต่อความต้องการและความจำเป็นอย่างใหม่ ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น อุดมคติและเครื่องคุ้มกันภัยเก่าของเรานี้คือ "พุทธศาสนา" นี่เท่านั้นที่จะช่วยให้เรามีหวังบรรเทาความทุกข์ความเดือดร้อน ซึ่งต้องมีมาเป็นเงาตามตัวกับความเจริญก้าวหน้าในทางวัตถุธรรมของโลกปัจจุบัน อุดมคติเก่าของเราเป็นวิถีแห่งความสุขที่สุด สงบที่สุด แต่อย่างใหม่ก็เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดเหมือนกัน ถ้ายังต้องการจะมีชีวิตอยู่ในโลกสงสาร จะเฉยเมยไม่รับเอาไว้ก็ไม่ได้ ด้วยในโลกเวลานี้ต้องติดต่อกันหมดไม่ใช่อย่างบ้านใครอยู่ใครนอนเหมือนเมื่อก่อน แต่เมื่อรับเอามาแล้ว สิ่งที่ไม่พึงปรารถนาก็ต้องตามมาด้วยเป็นพรวนเป็นเงาตามตัว เมื่อมั่งมีมากความยากจนมากก็มีเป็นคู่กัน มีความสะดวกสะบายฟุ่มเฟือยมากเท่าใด ก็มีความเดือดร้อนลำบากตามมาด้วยตามส่วนของมัน เพราะเป็นเรื่องก่อให้เกิดความกระหายดิ้นรนอยู่เสมอ ๆ สำสมพอกพูนและทับถมกันอยู่เรื่อย ๆ หนัก ๆ เข้าก็เกิดเป็นตัวโตทรงตัวอยู่ต่อไปไม่ได้ ก็ทำลายลงเหมือนทำนบแตก กระแสน้ำแห่งกรรมก็ไหลบ่าท่วมเมือง มีคนตายนับเป็นโกฏิ ๆ มาถึงสองคราวในชั่วชีวิตของเรา เพราะฉะนั้นเรื่องชาติก่อนชาติหน้าของข้าพเจ้าในที่นี้ คือกาลภายหน้าในอนาคตย่อมขึ้นอยู่ที่การศึกษาและการศาสนา ที่ดำเนินทางเหมาะแก่ความเป็นอยู่และความต้องการของสังคม เข้าคู่กันไป แยกจากกันไม่ได้ ด้วยประการฉะนี้แล.

นอกฟ้าป่าหิมพานต์

ในภาษาอังกฤษ มีคำอยู่คำหนึ่ง คือ Imagination จะขอแปลว่า การคิดคะเน โลกเราเจริญก้าวหน้าด้วยศิลปวิทยาขึ้นได้ ก็ด้วยการคิดคะเน ถ้าไม่ใช่การคิดคะเนกันมาก่อน ป่านนี้เราก็ยังเหาะไม่ได้ เพราะไม่มีเครื่องบิน แต่กว่ามนุษย์จะคิดเครื่องบินขึ้นได้สำเร็จก็ต้องมีการคิดคะเนถึงเรื่องที่จะบินมาแล้วนมนาน จะเกิดมีนิยายนิทานที่กล่าวถึงสำเภายนต์ ล่องลอยไปในอากาศหรือวิเศษไปกว่านี้ก็คือเหาะได้เอง ไม่ต้องใช้เครื่องช่วยเหาะ แต่กระนั้นยังยกการเหาะได้เองนี้ ให้แก่พวกมีฤทธิ์มีเทวดา พิทยาธร คนธรรพ์และยักษ์เป็นต้น ส่วนมนุษย์ถ้าจะเหาะได้ ก็ต้องเป็นมนุษย์มีฤทธิ์ชั้นพิเศษ นี่ก็เป็นเรื่องการคิดคะเนอีก เรื่องเหาะได้นี้มักถือกันว่าเหลวไหลจนได้ชื่อว่าเป็นเรื่องนิยาย แท้จริงเป็นเรื่องการคิดคะเนของมนุษย์รุ่นเก่าที่ฝันถึงการบินนั่นเอง สมัยโน้นความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ยังมีน้อย การคิดคะเนก็ต้องเป็นไปตามส่วนของความรู้ในสมัยโน้น จนกว่าความรู้จะเจริญกว้างขวางขึ้นต่อมา การคิดคะเนจึงจะเจริญตาม ในที่สุดก็เหาะได้จริง ๆ เพราะฉะนั้นต้นเหตุแห่งความรู้ความเจริญก็เกิดขึ้นไม่ได้ การคิดคะเนนั้นต้องอาศัยสืบต่อกันมาเป็นขั้น ๆ เรื่องที่เล่ากันไว้ในนิยายนิทานก็เป็นความรู้ด้วยเหมือนกัน เพราะเป็นเรื่องการคิดคะเนของคนโบราณ ซึ่งเราในสมัยนี้ก็ยังใช้การคิดคะเนสืบต่อมาเหมือนกัน ต่างแต่ของเราเป็นการคิดคะเนที่เลื่อนขั้นขึ้นมาเท่านั้น

เรื่องนอกฟ้าป่าหิมพานต์ซึ่งจะเล่าต่อไป ก็เป็นเรื่องการคิดคะเนส่วนหนึ่งของคนโบราณ ที่พยายามจะให้เข้าใจถึงภูมิประเทศของโลกบางตอน ความรู้เรื่องโลกในสมัยโน้นไม่กว้างขวางเหมือนในสมัยนี้ เพราะยังสำรวจไปได้ไม่ตลอด โลกตอนใดที่ยังไปไม่ถึงก็ต้องใช้การคิดคะเนเอาไว้ที ลักษณะอย่างนี้ย่อมมีทั่วไปไม่ว่าชาติไร ต่างกันเพียงหยาบหรือประณีตเท่านั้น ความรู้เรื่องโลกในสมัยก่อน เรียกในภาษาอังกฤษว่า Cosmology ซึ่งเป็นความรู้ขั้นแรกของภูมิศาสตร์อย่างเดียวกับโหราศาสตร์ ซึ่งฝรั่งถือว่าเป็นความรู้ขั้นแรกของดาราศาสตร์ ความรู้เรื่อง Cosmology ของเราได้มาจากอินเดีย เรียกว่าไตรภูมิ

โลกสัณฐาน อันเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจฉัย ไตรภูมิในที่นี้ หมายถึงภูมิสาม ได้แก่สวรรค์ โลกมนุษย์ และนรก ฉะบับในภาษาไทย มีอยู่สองสำนวน คือ ไตรภูมิพระร่วง และไตรภูมิโลกวินิจฉัย เรื่องหลังนี้ได้ชำระรวบรวมขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เป็นหนังสือขนาดใหญ่ถึง ๒๕ เล่มสมุดไทย เคยพิมพ์ตอนต้นมาแล้วเล่มหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ในงานพระราชทานเพลิงศพพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์

ในที่นี้ จะไม่เพียรเล่าเรียนไตรภูมิวินิจฉัยให้ถี่ถ้วน และจะไม่เปรียบเทียบกับคัมภีร์ของพราหมณ์ ซึ่งมีข้อความแตกต่างกันอยู่มาก เพราะถ้าทำอย่างนั้น ก็จะเป็นเรื่องยาวเกินสมควรแก่ที่จะลงไว้ในหนังสือเล่มนี้จึงขอเริ่มต้นโดยให้ท่านคิดคะเน สมมุติเอากลางกระดาษที่อ่านอยู่นี้ เป็นเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระอินทร์อันเป็นเขาใหญ่ เข้าใจว่าเรียกมาแต่ก่อนว่า ผาหลวงแล้วให้ท่านนึกวาดเส้นเป็นวงกลมล้อมเขาพระสุเมรุนี้ เป็น ๗ รอบ มีระยะรอบแรกห่างจากเขาพระสุเมรุตามสมควรแล้วก็ลดระยะระหว่างรอบที่หนึ่งกับรอบที่สองให้แคบเข้าครึ่งตัวทำดังนี้เรื่อยเป็นลำดับไป จนถึงระยะรอบที่หกกับรอบที่เจ็ด เกือบใกล้ชิดกัน วงที่ล้อมอยู่ ๗ รอบนี้ ได้แก่ภูเขา ๗ ชั้นที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ เรียกรวมว่าเขาสัตตบริภัณฑ์มีชื่อแยกนับโดยลำดับจากเขาพระสุเมรุ คือ ยุคนธร (เพี้ยนเป็นยุคันธรและยุคุนธรก็มี) อิสินธรกรวิกสุทัสส์ เนมินธร วินตก และอัศกรรณ์ คุณสมบัติของเขาทั้งเจ็ดนี้มีต่าง ๆ กัน ซึ่งในคัมภีร์อธิบายไว้อย่างวิจิตรพิสดาร แต่จะยกไว้ในช่องว่าระหว่างเขาทั้งเจ็ดเป็นทะเล เรียกว่าสีสันดร มี ๗ ชั้น สีน้ำต่าง ๆ กันตามทิศ และ "ในสาครลึกกว้างทางวิถี แม้จะขว้างแววหางมยุรี ก็จมลงถึงที่แผ่นดินดาล อันน้ำนั้นสุขุมละเอียดอ่อน จึงชื่อสีทันดรอันไสสาร ประกอบหมู่มัจฉากุมภาพาล คชสารเงือกปลาและนาคินทร์ ผู้ใดข้ามนทีสีทันดร ก็ม้วยมรณ์เป็นเหยื่อแก่สัตว์สิ้น แสนมหาพระยาครุธยังเดิมบิน กว่าจะไปถึงถิ่นวิมานทอง" ที่พระยาครุธต้องบินข้ามสีทันดร เพราะมีวิมานอยู่บนต้นฉิมพลีคือต้นงิ้ว ที่เง่ผาแห่งหนึ่งของเขาพระสุเมรุ เขาพระสุเมรุนั้นตอนยอดเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่สถิตย์ของพระอินทร์ เหนือนี้ขึ้นไปมีสวรรค์อีกหลายชั้น แล้วถึงพรหมโลก ที่อยู่ของพรหมทั้งหลายมีหลายชั้นด้วยกัน พรหมในที่นี้หมายถึงพรหมทางพุทธศาสนา ซึ่งผิดกันกับพรหมของพราหมณ์ เขาพระสุเมรุมีสีเป็นทอง จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เหมทรี ซึ่งเราเรียกว่าภูเขาทอง ที่ต้นเขาพระสุเมรุ มีเขาตรีกูฏเป็นเขาสามยอดรองรับเขาพระสุเมรุอีกที เป็นทำนองคีมคีบเอาไว้ เขาตรีกูฏนี้เราเรียกว่า

ผาสามเส้า ใต้เขาพระสุเมรุเป็นนรก บนเขายุคนธรที่สถิตย์ของพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอาทิตย์พระจันทร์ ส่องโลกอยู่ในระดับเดียวกับยอดเขายุคนธรเมื่อ "พระสมุทรอุ้มบุศมาลี ข้ามคีรีแนวป่าพนาสัณฑ์ พระเหลียวดูอสุราไม่มาทัน พระสุริยันลับเหลี่ยมยุคนธร ก็แปลว่าลับดวงมืดลง และตามซอกเขายุคันธรแบ่งออกเป็นสี่ทิศ แต่ละทิศเป็นที่อยู่ของท้าวโลกบาล ท้าวโลกบาลของพุทธกับของพราหมณ์ผิดกับบางองค์

เมื่อเล่าเรื่องเขาพระสุเมรุ และเขาสัตตบริภัณฑ์โดยย่อมาแล้ว ก็ถึงตอนถัดเขาอัศกรรณ์ออกมา คือ ถัดเขาทั้ง ๗ ออกมานั้นเอง เป็นโลณสาคร คือ ทะเลน้ำเค็ม มีทั่วไปโดยรอบทุกด้าน พ้นโลณสาครก็ถึงขอบจักรวาฬ ซึ่งเป็นเหมือนดั่งกำแพงกั้น ถัดนั้นออกไปก็นอกขอบจักรวาฬ มีอะไรอีกในคัมภีร์ไม่ได้กล่าวแต่อาจเป็นจักรวาฬอื่นก็ได้ ใต้ทะเลสีทันดรตลอดจนใต้ทะเลโลณสาคร เป็นนาคบาดาล ที่อยู่ของนาคถัดลงไปอีกเป็นอสูรพิภพ ที่อยู่ของพวกอสูรโลณสาคร ซึ่งอยู่ภายนอกเขตเขาสัตตบริภัณฑ์นั้นมีสีต่าง ๆ กันทั้ง ๔ ทิศ ทิศเหนือเรียกว่าปีตสาคร สีน้ำเหลืองดั่งทอง ทิศตะวันออกเรียกว่าขีรสาครสีขาวเป็นน้ำนม ซึ่งมีพระนารายณ์บรรธมสินธุ์ คือประทับอยู่เหนือพญาเศษนาค และลอยอยู่กลางเกษียรสมุทร คือทะเลน้ำนม ทิศตะวันตก เรียกว่าผลึกสาคร ทิศใต้เป็นสีดำ เรียกว่านิลสาคร ในทะเลสีทันดร มีสัตว์น้ำขนาดมหิมาอยู่ ๗ พวก คือ มิติ มิติงคิลติมิงปิงคละ อานนท์ ติมินท์ อัชฌาโรห และมหาติมิในคัมภีร์ไม่ได้กล่าวว่า สัตว์เหล่านี้มีรูปร่างอย่างไรเป็นแต่อธิบายว่า มีขนาดใหญ่โตมากเพียงแต่ไหวหูข้างเดียว น้ำก็ไหวไปไกลตั้งพันโยชน์ ที่ดูเหมือนจะรู้จักชื่อกันมาก เพราะมีกล่าวไว้ในกาพย์กลอนบ่อย ๆ ก็คือปลามัติมิงค์ (ซึ่งคงเป็นชื่อเดียวกับติมิงคละ) และปลาอานนท์ ซึ่งหนุนชมพูทวีปอยู่ ถ้า "ปลากระดิกพลิกคลีบทวีปไหว เมรุไกรโยกยอดจะถอดถอน มัติมิงค์กลิ้งเล่นชโลธร คงคาคลอนคลื่นคลั่งฝั่งสินธู" ติมิงคลนั้นนัยว่าเป็นปลาวาฬชนิดหนึ่ง ในตำราพราหมณ์ว่าติมิเป็นปลาชนิดใหญ่มหึมา แต่ติมิงคิลใหญ่กว่า เพราะกลืนเอาปลาติมิได้ (ติมิ + คิละ–ผู้กลืน) แต่ติมิงคิลยังถูกติมิติมิงคิลหรือติมิงคิลกลืนได้อีกต่อหนึ่ง

ในปีตศาคร ทิศเหนือ มีทวีปรูปสัณฐานเป็นสี่เหลี่ยม ชื่ออุตรกุรุ ในขีรศาครทิศตะวันออก มีทวีปรูปสัณฐานเป็นวงกลมอย่างมะนาวตัด ชื่อบุพวิเทห ในผลึกสาครทิศตะวันตก มีทวีปรูปสัณฐาน เป็นดวงจันทร์ แรม ๘ ค่ำ ชื่ออมรโคยาน ในนิลศาครทิศใต้ มีทวีปรูปสัณฐานเป็นเรือนเกวียน หรืออีกนัยหนึ่งว่ารูปไข่ ชื่อชมพูทวีปอันเป็น

ที่อยู่ของมนุษย์พวกเรา ส่วนทวีปอื่นก็มีมนุษย์เหมือนกัน แต่รูปหน้าเป็นไปตามลักษณะรูปสัณฐานทวีป คือ คนในอุตรกุรุทวีป มีหน้าสี่เหลี่ยมคนในบุพวิเทหทวีปมีรูปหน้ากลม คนในอมรโคยานทวีปมีรูปหน้าเป็นพระจันทร์แรม และคนในชมพูทวีป มีรูปหน้าเป็นรูปไข่ นอกจากมหาทวีปทั้งสี่ ยังมีทวีปใหญ่น้อยรองลงมาอีกตั้งสองพันทวีป

ทางทิศเหนือของชมพูทวีปมีเขาไกรลาส (ของพราหมณ์รวมอยู่กับเขาพระสุเมรุและอยู่ในชมพูทวีป) มีสีสรรขาวสะอาด จึงได้ชื่อว่า รัชฎาทรี แปลว่าเขาเงินเราเรียกว่าผาเผือก ในตอนเหนือของชมพูทวีปนี้เอง เป็นเขตแดนของป่าหิมพานต์ ซึ่งประดับด้วยยอดเขามีกำหนดได้ ๘๔,๐๐๐ ยอด และเป็นป่าดงใหญ่ปกคลุมร่มรื่นด้วยรุกขชาติและติณชาติ วิจิตรด้วยมหานทีทั้ง ๕ และมหาสระอันรื่นรมย์ทั้ง ๗ มีชื่อ คือ สระอโนดาด มุณฑสระ รถกาลสระ ฉัททันตสระ กุณาลสระ มันทากินีสระ และสีหัปปาตสระ (ชื่อสระเหล่านี้ในคัมภีร์ต่าง ๆ มีบางชื่อผิดกัน) นอกนี้ยังมีสิ่งต่าง ๆ อย่างวิจิตรพิศดารเป็นที่อยู่ของ

"สินธพตลบเผ่น สิงห์โตกิเลนและมังกร
ราชสีห์ดูมีหงอน แก้วกุญชรและฉัททันต์
นรสิงห์และลิงค่าง อีกเชี่ยวกางและกุมภัณฑ์
ยักษ์มารชาญฉกรรจ์ ทั้งคนธรรพ์วิเรนทร
นักสิทธิวิทยา ถือคทาธนูศร
กินรินและกินนร รำฟ้อนร่อนรา
ห่านหงษ์หลวงเกษม อยู่ห้องเหมคูหา
พระฤาษีชีป่า หาบผลาเลียบเนิน

และยังมีอื่น ๆ อีกมาก เช่นต้นนารีผล ซึ่งบางทีเรียกเพี้ยนเป็นคำปากว่า มักกะลีผล เพราะออกผลเป็นรูปนารีงดงามห้อยย้อยเป็นระย้า พวกเพทยาธรเหาะมาปลิดเอาไปชม "พวกนักสิทธิฤทธิน้อย เอาไม้สอยเสียงอึง" และเกิดทะเลาะวิวาทกันเสมอ ผลไม้นี้พอถึงเจ็ดวันก็เน่า (ถ้าต้องการทราบว่าในป่าหิมพานต์ มีสัตว์อะไรอีกบ้าง ก็ควรดูในสมุดภาพสัตว์หิมพานต์ มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ)

บรรดามหาสระทั้งเจ็ดในป่าหิมพานต์ ที่ขึ้นชื่อลือชาก็คือสระอโนดาด สระนี้มีภูเขาแวดล้อมอยู่ห้าชั้นคือเขาสุทัสนกูฏ แล้วล้วนไปด้วยทองทั้งแท่ง ยอดง้ำดั่งปากกา

เงื้อมชะโงกบิดปกสระร่มรื่น เขาจิตรกูฏเราเรียกว่าผาลาย แล้วล้วนไปด้วยแก้วสัตตพิธรัตนมณี เชิงเขามีถ้ำเป็นที่อาศัยของพญาสุวรรณหงษ์ แวดล้อมด้วยบริวาร ๙๐,๐๐๐ ตัว เขากาฬกูฏ เราเรียกว่าผาดำ แล้วล้วนไปด้วยแก้วนิลมณี มีสีดั่งดอกอัญชัน เขาคันธ-มาทน์ เราเรียกว่าผาหอมหวานเรืองอร่ามไปด้วยแสงมณีรัตน์ "ประดับด้วยพฤกษาทรงสุคนธชาติสิบประการ" คือ รากหอมได้แก่กะลำพัก แก่นหอมได้แก่แก่นจันทน์ กะพี้หอมได้แก่ไม้สน เปลือกหอมได้แก่สมุนละแว้ง สะเก็ดหอมได้แก่ไม้ขวิด ยางหอมได้แก่กำยานใบหอมได้แก่พิมเสน ดอกหอมได้แก่ดอกบุนนาค ผลหอมได้แก่ลูกจันทน์และสรรพหอม

ถ้าถึงวันดับเดือนมืด เขาคันธมาทน์ก็เห็นปรากฏรุ่งเรือง มีครุวนาดังว่าถ่านเพลิง เชิงเขามีผาเงื้อมชะโงกเรียกว่านันทมูลเป็นที่พระปัจเจกพุทธทั้งหลายโปรดมาประทับและมีถ้ำสามถ้ำ คือสุวรรณคูหา มณีคูหาและรัชฏคูหา เขาลูกที่ห้า คือ เขาไกรลาศที่สถิตย์พระอิศวร

ขอบสระอโนดาตมีท่าน้ำสี่ท่า กอบด้วย "บันไดทองประดับด้วยแก้วมณี มีขะดานศิลาแก้วรองข้างใต้รอบเกลี้ยงเพียงงาม" และเป็นที่ชำระสะสรงแห่งเทพอัปสรกัลยาท่าหนึ่ง สำหรับเทพบุตรท่าหนึ่ง สำหรับยักษราชท่าหนึ่ง สำหรับวิทยาธรท่าหนึ่ง น้ำในสระนั้น "ใสนักหนาเห็นเงาปลา และใต้น้ำนั้นใสงามดั่งแก้วผลึกรัตน์" และมิรู้แห้งรู้เหือด มีทางน้ำไหลออกปากช่องเป็นรูปปากราชสีห์ ช้าง ม้า และโคอยู่สี่ทิศของสระน้ำที่ไหลออกจากปากสระเหล่านี้เกิดเป็นแม่น้ำหลายสาย ไหลวนผันไป โดยรอบของสระเวียนไปเบื้องขวากระทำประทักษิณสิ้นวารสามรอบแล้ว จึงแตกแยกออกจากกันไหลหลั่งถั่งไปยังที่ต่าง ๆ กล่าวคือ

(๑) ด้านตะวันออกของสระ ไหลออกจากปากราชสีห์ผ่านแดนตะวันออกของป่าหิมพานต์ ซึ่งมีราชสีห์อยู่มาก แล้วไปลงทะเล (ของพราหมณ์เป็นปากม้า)

(๒) ด้านใต้ของสระไหลออกจากปากโค ซึ่งในหนังสือมูลบลบรรพกิจกล่าวไว้ "ว่าพระมหาวารีนี้ใช่ใหญ่โต ไหลมาแต่ในคอโค แผ่ไปใหญ่โต มโหฬาล้ำน้ำไหล" (ของพราหมณ์เป็นปากนกยูง) เป็นลำแม่น้ำคงคามีชื่อต่างกันเป็นระยะ ๆ ตอนต้นไหลเซาะมาตามซอกเขา เรียกว่า อจินนคงคา แล้วกระทบหิน น้ำกระดอนโจนขึ้นไปในอากาศสูงได้ ๖๐ โยชน์ ตอนนี้เรียกอากาศคงคา หรือสวรรค์คงคา ผ่านไปบนสวรรค์ได้

๓๐๐ โยชน์ ถ้าฤดูมรสุมน้ำในอากาศคงคาถูกลมพัดตกลงมาเป็นฝน ถ้าถูกลมพัดแต่อ่อน ๆ ก็ตกลงเป็นน้ำค้าง ถ้าขณะตกลงมากระทบความหนาวเบื้องบนก็กลายเป็นลูกเห็บ แม่น้ำนี้เมื่อไหลไปบนสวรรค์แล้วก็ตกลงยังแผ่นดินโดยแรง เซาะดินเกิดเป็นสระใหญ่ เรียกว่า ติยังคคันธโบกขรณี แล้วไหลล้นขอบสระอย่างเชี่ยว เกิดเป็นระลอกกระฉอกซัด จึงได้เรียกชื่อว่าวหลคงคา ถึงตอนนี้ ไหลชอนซอนลงใต้ดิน จึงเรียกว่าอุโมงค์คงคา แล้วไปโผล่ขึ้นเหนือแผ่นดิน ไหลกระทบติรัจฉานบรรพตซึ่งเป็นเขามียอดรูปดังมือห้านิ้วที่กางออก น้ำตอนนี้ก็แยกเป็นห้าสาย เรียกว่าปัญจมหานทีได้แก่ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภูและมหี ไหลผ่านไปในแดนมนุษย์อยู่จนสุทะเล (ดูไตรภูมิพระร่วงหน้า ๒๑๑ ซึ่งมีข้อความบางแห่งผิดกัน)

(๓) ด้านตะวันตกของสระ ไหลออกจากปากม้าน้ำเป็นสีเขียว ผ่านแดนอันเป็นที่อยู่ของม้าสินธพได้แก่แม่น้ำสินธู (ของพราหมณ์เป็นปากโค)

(๔) ด้านเหนือของสระ ไหลออกจากปากช้างน้ำเป็นสีเหลือง ผ่านแดนอันเป็นที่อยู่ของช้าง

เมื่อได้พรรณนาว่าด้วยแดนทิพย์ หรือของไทยมาเพียงเท่านี้ ถ้าท่านจะอ่านกลอนต่อไปนี้อีกสักครั้งจะรู้สึกว่ามีความเข้าใจในข้อความที่กล่าวดีขึ้น

"ม่านนี้ฝีมือวันทองทำ　　จำได้ไม่ผิดนัยน์ตาพี่
เส้นไหมแม้นเขียนแนบเนียนดี　　สิ้นฝีมือแล้วแต่นางเดียว
เจ้าปักเป็นป่าพนาเวศ　　ขอบเขตต์เขาคลุ้มชะอุ่มเขียว
รุกขชาติดาดใบระบัดเรียว　　พริ้งเพรียวดอกดกกระกะดวง
เป็นมยุราลงรำร่อน　　ฝ่ายพ้อนอยู่บนยอดเขาหลวง
แผ่หางกางปีกเป็นพุ่มพวง　　ชะนีหน่วงเหนี่ยวไม้ชะม้อยตา
ปักเป็นหิมพานต์ตระหง่านงาม　　อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา
วินันตกหัศหันเป็นหลั่นมา　　การวิกอิสินธรยุคุนธร
อากาศคงคาชลาสินธุ์　　มุจลินท์ห้าแถวแนวสลอน
ไกรลาศสะอาดเอี่ยมอรชร　　ฝูงกินนรคนธรรพ์วิทยา
ลงเล่นน้ำดำดั้นอโนดาด　　ใสสะอาดเยือกเย็นเห็นขอบผา
หมู่มังกรล่อแก้วแพรวพรายตา　　ทัศนารำฤกถึงวันทอง"

"เมรุมาศหิมเวศสิงขร
อิสินธรยุคันธรภาคมหันต์
ไกรลาศวินันตกสัตตภัณฑ์
อัศกรรณจักรวาฬคีรี
ซึ่งเป็นขุนไศลในโลก
อีกหนึ่งโอฆสมุทไสศรี
สีทันดรสรภูวารี
ประกอบมีสัตว์ร้าย นานา
ช้างน้ำฉลามฉนากนาคราช
เงือกงูราหูกาจ ตัวกล้า
กุมภีร์ติมิงคเหรา
เพียนหมอ มัศยาโลมาวาฬ"

เรื่องนอกฟ้าป่าหิมพานต์ มีพรรณนาไว้ในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจฉัยโดยพิสดาร ถ้าต้องการจะให้ตลอดก็มีฉบับตัวเขียนอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติซึ่งจะอ่านดูได้ตามสบายใจ เรื่องชนิดนี้ขออย่าลืมว่าเป็นเรื่องคิดคะเนของคนโบราณ ซึ่งบางที

"We think our father's fools, so, wise we grow,
Our wiser sons no doubt will think us so"

Pope.

(พวกเราคิดบิดาเราฉงน
เราเป็นคนมีปัญญาจะหาไหน
บุตรของเราคงดีจริงยิ่งขึ้นไป
จิตใจเขาคงคิดเหมือนบิดา)

(พระนิพนธ์กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

อันรสปากหากหวานก็หวานเด็ด
บรเพ็ดก็ไม่มากเหมือนปากขม
มีดว่าคมก็ไม่มากเหมือนปากคม
รสหวานขมก็ไม่มากเหมือนปากคน

สุนทรภู่

ศาลเพียงตา และ พระภูมิเจ้าที่

ตรงปากช่องทางในป่า ซึ่งเป็นชะวากเขาชะเวิกไม้จะเข้าไปในดงในป่า หรือตรงหินผาหน้าชะง่อนที่เห็นเงื้อมตระหง่าน หรือที่ตรงธารน้ำเวิ้งว่างเป็นวัง เป็นห้วงน้ำลึกน้ำวนน่ากลัว หรือที่ต้นไม้ใหญ่ใบครึ้มมืดครึมเครือหรือสูงลิ่วเหล่านี้เป็นต้น ชาวบ้านมักถือว่าที่ตรงนั้นมีผีหรือเทวดาสิงอยู่ ก็ไปปลูกสร้างเป็นศาลสำหรับให้ผีหรือเทพารักษ์สิงสถิตอยู่ เป็นผู้คอยพิทักษ์ดูแลที่ตรงนั้นหรือบริเวณเขตแดนแห่งถิ่นนั้น ใครจะผ่านไปมาต้องหยุดแวะเพื่อบูชาลาไหว้ ขอความคุ้มครองป้องกันภัยให้พ้นจากอันตรายหรือจากภัยที่เกิดจากท่านจะโกรธเอา ถ้าใครขืนละเลยไม่แสดงเคารพบูชา ก็มักมีอันเป็นต่าง ๆ เมื่อจะหักล้างถางพงบุกเบิกป่าทำเป็นไร่เป็นนา หรือเมื่อแรกจะลงมือทำไร่ทำนา หรือเมื่อเก็บเกี่ยวได้ผลแล้ว หรือจะทำงานการที่เห็นว่าสำคัญและไม่ได้มีอยู่เป็นปกติประจำ เช่น สร้างบ้าน ปลูกเรือน พิธีเกิด แต่งงาน และตาย เหล่านี้เป็นต้น ถ้าไม่มีศาลผีหอผีเป็นประจำสำหรับเซ่นบูชา ก็สร้างเป็นศาลเพียงตา คือศาลชั่วคราวขึ้น เพื่อเป็นที่สำหรับสังเวยพลีบูชาขออนุญาตหรือขอความคุ้มครอง ให้งานการที่จะทำเป็นผลสำเร็จไม่ติดขัด ประพฤติกันอย่างนี้สืบกันมาจนเป็นประเพณี เมื่อสร้างบ้านปลูกเรือนแล้วก็ตั้งศาลหรือหอผีขึ้นไว้ประจำบ้าน เพื่อให้ผีหรือเทวดาซึ่งถือว่าท่านเป็นเจ้าของที่นั้นเป็นที่อยู่ และทำพลีบูชาเซ่นสรวงตามกาลเวลา ท่านก็จะให้ความคุ้มครองแก่เราให้ได้รับความสุขความสบาย ผีหรือเทวดาซึ่งอยู่ศาลนี้เรียกว่าพระภูมิเจ้าที่ หรือเรียกเป็นเฉพาะว่า พระภูมิบ้าน บ้านในที่นี้ในคำเดิมของภาษาไทยหมายถึงที่เราเรียกว่าหมู่บ้านเดี๋ยวนี้ เช่น บ้านหม้อ บ้านนา เป็นต้น ส่วนที่อื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่หมู่บ้าน ก็มีพระภูมิซึ่งมีศาลแยกเป็นประจำกันไป

ในตำราพระภูมิเจ้าที่ของเรากล่าวว่า พระภูมิเจ้าที่มีด้วยกัน ๙ องค์คือ ๑ พระภูมิบ้านเรือน ดั่งกล่าวมาแล้ว. ๒ พระภูมิรักษาประตูและหัวกระได นี่ตรงกับทวาราวรักษ์ทวารบาลของอินเดียและของจีน พวกเซี่ยวกางซึ่งทำเป็นรูปทหารหนวดยาว ถืออาวุธ

เหยียบสิงโตของเราก็อยู่ในจำพวกพระภูมิประตูและหัวกระได ที่โบราณห้ามไม่ให้เหยียบธรณีประตูเพื่อจะเข้าไปหรือออกมา ก็ถือว่าที่ตรงนั้นเป็นที่อยู่ของท่าน ๓. พระภูมิรักษาโรงบ่าวสาวหรือเรือนหอ ๔. พระภูมิโรงวัวควาย ๕. พระภูมิยุ้งข้าว ๖. พระภูมินา ๗. พระภูมิสวน ๘. พระภูมิลาน และ ๙.. พระภูมิวัด และเพื่อประโยชน์แห่งความนึกเห็นเป็นมโนภาพของชาวบ้าน ท่านจึงกล่าวว่า พระภูมิเหล่านี้ล้วนเป็นพี่น้องกัน แต่ชื่อบิดามารดาของท่านในตำราต่าง ๆ ไม่ลงรอยเป็นชื่อเดียวกัน แม้แต่ชื่อของพระภูมิทั้งหมด ส่วนมากก็ไม่ตรงกัน จะตรงกันแต่ชื่อของพระภูมิบ้านซึ่งท่านชื่อว่าพระชัยมงคล พระภูมิลางองค์ก็มีชื่อครึ่งอินเดียครึ่งไทย เช่นชื่อว่าพระเยาวแผ้ว พระภูมิที่มีศาลอยู่ทุกบ้านจะเป็นพระภูมิองค์เดียวกันหรือต่างองค์กัน ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ.

ที่มีพระภูมิถึง ๙ องค์ แสดงว่าที่ตรงไหนถือว่าสำคัญ ที่ตรงนั้นก็มีพระภูมิประจำรักษาอยู่ แต่ก็ไม่ใคร่เห็นทำเป็นศาลขึ้นไว้เป็นประจำตามปกติ นอกจากพระภูมิบ้านและพระภูมิสวน ที่อื่นซึ่งต้องการจะทำพิธีพลีบูชา ก็มักสร้างศาลโดยเฉพาะขึ้นชั่วคราว คือที่เรียกว่าศาลเพียงตา เมื่อก่อนนี้ตรงธรณีประตูมักทาสีแดง เพราะสีแดงเป็นสีเจ้าจึงแสดงว่าที่ตรงนั้นเป็นที่อยู่ของพระภูมิประตู ใครก้าวเข้าออกจะเหยียบธรณีประตูไม่ได้ ศาลพระภูมิสวนที่เคยเห็นก็เป็นอย่างศาลพระภูมิบ้าน ต่างกันแต่เอาไปปลูกสร้างไว้อยู่ห่างเขตเรือนเขตบ้านพอสมควรเท่านั้น แต่พระภูมิวัดออกจะไม่เข้ากับคติที่ถือกันว่าไม่สมควรให้มีในวัด เพราะวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องคุ้มครองอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องมีเจ้าผีดูแลรักษาอีกที การตั้งศาลพระภูมิจะตั้งกันเองไม่ได้ ต้องมีผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้รู้มาทำเป็นพิธีให้ ถ้าทำไม่ถูกพิธีหรือตั้งศาลใกล้ชิดเรือนเงาเรือนทับได้ พระภูมิก็ไม่มาอยู่คุ้มครองให้ นี้เห็นจะเป็นเพราะผีและคนอยู่ร่วมเรือนเดียวกันไม่ได้ ผีรังเกียจหรือคนรังเกียจก็ตามใจท่าน แม้พระพุทธรูปแต่ก่อนเขาก็ไม่เอาไว้ในเรือน เมื่อถึงวันครบรอบขวบปี ที่ตั้งศาลพระภูมิ คือวันสถาปนาหรือวันเกิด ก็มีบัตรพลีสังเวยประจำปีซึ่งในตำรากล่าวว่า ถ้าได้ทำก็จะเกิดความสุขสวัสดิพิพัฒนมงคลแก่ผู้ทำและผู้ที่อยู่ ณ ที่นั้น การสังเวยนี้เห็นทีแต่เดิมจะทำกันในวันขึ้นปีใหม่ เช่นวันสงกรานต์เป็นต้น ยังมีเค้าให้เห็นอยู่ ดังที่ยังทำกันอยู่ในลางท้องถิ่น พระภูมินั้นท่านชอบสังเวยหัวหมูและไก่ จนเรามีคำพูดว่า "พระภูมิกินไก่ ไก่กินปลวก ปลวกกินศาลพระภูมิ" รูปในเจว็ดพระภูมิของเรามักทำเป็นเทวดา ถือพระขรรค์ ลางทีทำเป็นรูปเทวดา หัตถ์หนึ่งถือสมุทรดำ อีกหัตถ์หนึ่ง

ถือแซ่ นี่คล้ายกับคติพระภูมิเจ้าที่ของจีนซึ่งของเขามีหน้าที่เป็นผู้รักษาทะเบียนมนุษย์ ผู้ใดในหมู่บ้านซึ่งอยู่ในท้องที่ของพระภูมิกระทำบุญหรือบาป พระภูมิก็จดลงเป็นบันทึกไว้ในทะเบียน ซึ่งจะกล่าวทีหลังในที่ต่อไป

มีคติถือกันว่าถ้าใครมาแต่บ้านอื่น จะมานอนค้างแรมที่เรือนใดบ้านใด จะต้องไปกราบไหว้บูชาพระภูมิเจ้าที่เสียก่อนเพื่อให้ท่านทราบเป็นคารวะ มิฉะนั้นท่านอาจเคือง-หาว่าไม่เคารพท่านก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนี้เมื่อผู้นั้นเข้านอนและหลับไปก็จะเกิดอาเพท รู้สึกอึดอัดหายใจไม่ใคร่ออกทันที เรียกกันว่าผีทับ ถ้าจะออกจากบ้านที่ไปพักนอน ก็ต้องไปบูชาลาไหว้พระภูมิ มิฉะนั้นไปตามทางอาจประสพความเดือดร้อนมีอันเป็นต่าง ๆ ก็ได้ ที่เขาถือกันเช่นนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับคนถ้าเราจะไปพักนอนที่บ้านของคนอื่น เราจะต้องพบปะขออนุญาตเจ้าของบ้านเสียก่อน เมื่อรุ่งขึ้นจะไปก็ต้องลาเจ้าของบ้าน นี่ก็เป็นธรรมดาของผู้ที่เป็นสุภาพบุรุษมีความบริสุทธิ์ใจ ไม่ใช่เป็นอย่างพลายแก้วในเรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งไม่ปรากฏว่าพระภูมิท่านโกรธ ที่ไม่โกรธเพราะพลายแก้วมีเครื่องรางและเวทมนต์กันตัว พระภูมิจึงทำอะไรไม่ได้ ขืนโกรธไปก็บ่วยการ อดใจไว้ได้ดีกว่า มีผู้หนึ่งมาแต่อื่นมาพักนอนค้างคืนที่บ้านข้าพเจ้า รุ่งเช้าทำตาตื่นถามหาที่ตั้งศาลพระภูมิ เพราะเมื่อคืนนี้เขาว่าเขาลืมบูชากราบไหว้พระภูมิ ตอกกลางคืนจึงเกิดเหตุหายใจไม่ออกอึดอัดเกือบตาย นี่ก็เข้าในข้อความที่เป็นคาถาแห่งหนึ่งว่า "พหุํ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ" แปลว่า "คนทั้งหลายถึงที่พึ่งเป็นอันมาก เช่นภูเขาและป่าทั้งหลาย" อันที่จริงชายคนนั้นซึ่งยังเป็นหนุ่มและมีการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ถ้าจะสวดมนต์เวลาก่อนเข้านอนเหมือนกับที่คนแต่ก่อนเคยประพฤติกันมา ถึงจะไม่ไปกราบไหว้พระภูมิเจ้าที่ก็ได้ เพราะมีพระพุทธคุณคุ้มครองอยู่ มีคติเกี่ยวกับพระภูมิอีกอย่างหนึ่งว่า พระสงฆ์นั้นเมื่อจะตายอย่าให้ท่านตายทับผ้าเหลือง ถ้าตายทับผ้าเหลืองไม่ดีเพราะจะไปเกิดเป็นผีพระภูมิเจ้าที่ เหตุนี้เมื่อพระสงฆ์จะตายหรือเรียกให้ถูกตามแบบแผนว่ามรณะภาพจึงต้อง "ประจุขาด" คือกล่าวคำลาจากสมณเพศเสียก่อน,

ตามคติของจีน เขามีพระภูมิเจ้าที่ประจำหมู่บ้านนี่ก็ตรงกับพระภูมิบ้านของเรา หมู่บ้านหนึ่งก็มีศาลพระภูมิศาลหนึ่งไม่ได้มีพระภูมิบ้านแยกกันมากมายทุกบ้านเรือนเหมือนในกรุงเทพฯ เพราะเรารวมหมู่บ้านให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เหมือนในถิ่นชนบทไม่ติด ด้วยมีคนหลายอย่างต่างภาษาและต่างชั้นวรรณะและมีจนต่างกันมาก ศาลพระภูมิ

บ้านในชนบทของเรา ตามปกติมักตั้งอยู่ข้างทางเดินห่างจากหมู่บ้านออกมาเล็กน้อยและคนที่อยู่ในหมู่บ้านเดิมก็ล้วนเป็นญาติหรือเกี่ยวดองกันทั้งนั้น เราพูดว่าคนบ้านนี้ชาวบ้านนั้น ก็ยังเป็นคำที่มีความหมายเดิมค้างอยู่ในภาษา ให้เห็นว่าบ้านเดิมหมายความว่าหมู่บ้าน ที่มาเรียกเรือนว่าบ้าน เป็นเรียกเคลื่อนจากที่เดิมไป

ผู้ที่เคยอ่านเรื่องจีนซึ่งแปลเป็นไทย ย่อมรู้จักพระภูมิเจ้าที่ของจีนดี คือที่เรียกว่า โท้ตี้ หรือ ทู้ตี้ แปลว่าเจ้าที่ หน้าที่ของทู้ตี้เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน ลางคราวมีผีร้ายมีฤทธิ์เดชมาก เข้ามาทำร้ายคนในหมู่บ้าน ทู้ตี้ต้านทานไม่ไหวก็ต้องหนีเหมือนกัน ผู้ใดในหมู่บ้านซึ่งอยู่ในท้องที่ของทู้ตี้เป็นผู้ดูแล บาปบุญคุณโทษประพฤติตนดีชั่วอย่างไร ทู้ตี้รู้หมดและจดบันทึกเป็นประวัติไว้ เมื่อมีเหตุอะไรเกิดขึ้นแก่คนนั้น ถ้าเป็นคนประพฤติดีทู้ตี้ก็จะช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบา ถ้าเป็นคนประพฤติชั่วทู้ตี้ก็ไม่ช่วย คติที่ถือกันอย่างนี้ก็เป็นการดี เป็นเครื่องช่วยไม่ให้คนที่เชื่อ ไม่กล้าประพฤติชั่วเพราะกลัวทู้ตี้ นอกนี้ทู้ตี้ยังมีหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นผู้รับเอาวิญญาณของชาวบ้านที่เพิ่งตายไว้ในพิทักษ์ และคอยแนะนำวิญญาณว่าควรจะประพฤติอย่างไรต่อไป เท่ากับท่านเป็นสหายที่ดีและเป็นที่ปรึกษาของวิญญาณ เพราะคนตายใหม่ ๆ วิญญาณก็เคว้งคว้าง ไม่มีใครแนะนำและช่วยเหลือ ก็ได้ทู้ตี้เท่านั้นซึ่งเป็นที่พึ่งที่กรุณา เป็นทำนองผีปู่ตาของภาคอีสานและผีปู่ย่าของภาคพายัพซึ่งจะกล่าวทีหลัง เมื่อมีใครในหมู่บ้านคนใดตายไป ญาติในครอบครัวจะพากันไปที่ศาล รายงานแจ้งข่าวให้ทู้ตี้ทราบเป็นทางการ เพื่อท่านจะได้รับรองวิญญาณของผู้ตายไว้ด้วยดี คราวนี้ถ้ามีใครเป็นแม่มดหมอผีต้องการจะใช้เล่ห์กระเท่ห์ทำให้ใครตาย ก็เขียนชื่อคนที่ต้องการจะให้ตายนำไปวางไว้ที่แท่นบูชาในศาล ตามทฤษฎีมีว่า เมื่อทู้ตี้เห็นชื่อในบัญชีรายชื่อคนตายก็จะต้องเข้าใจไว้ก่อน ถือว่าคนนั้นตายไปแล้ว จึงเตรียมการไว้รับวิญญาณ การเตรียมการรับรองวิญญาณนี้แหละ จะเป็นเหมือนแม่เหล็กดึงดูดเอาดวงวิญญาณของคนนั้นซึ่งยังไม่ตาย ให้ออกจากร่างไป ถ้าวิญญาณยังดื้อไม่ออกจากร่าง ทู้ตี้ก็จะประหลาดใจให้ว้าวุ่นเพราะด้วยความหวังดี กลัวว่าวิญญาณจะต้องเร่ร่อนไปไม่มีใครช่วยเหลือ ถ้าเป็นเช่นนี้ และเพื่อประโยชน์แห่งส่วนรวมของหมู่บ้าน รักษาไมตรีไม่ให้ทู้ตี้ต้องขายหน้า ก็มีอย่างเดียวเท่านั้นที่จะต้องกระทำ คือคนที่ว่านั้นยังไม่ตายจริง ก็ยอมตายเสียดีกว่า ทู้ตี้จะไม่โกรธได้และไม่ขายหน้า

นอกจากทู้ตี้ เขายังมีเจ้ากำแพงเมือง นี่ก็ตรงกับเจ้าหลักเมืองของเรา ถ้าอยากดูทู้ตี้และเจ้ากำแพงเมืองของกรุงเทพ ฯ มีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร ดูได้ที่ในวัดมังกรกมลาวาศ (เล่งเน่ยยี่) ที่ตึกหลังแรก อยู่ถัดท้าวโลกบาลทั้ง ๔ (ซี้ไต้เทียนอ๋อง) เข้าไปทางขวามือ และซ้ายมือ ที่ในเรือนของแต่ละครัว ยังมีเจ้าเตา (เจาซิ้น) ซึ่งผู้อยู่ในครอบครัวจะต้องเคารพบูชาอย่าให้ขาด คือเอาธูปไปปักไว้ข้าง ๆ เตา แต่ย้ายทิศตามฤดูกาลที่เจ้าสถิตทางทิศไหน เป็นทำนองเดียวกับพระภูมิเจ้าที่ของเราซึ่งนอนย้ายทิศทุกวัน ๆ และทำประจำเดือน เจ้าเตานี้สำคัญมาก เพราะใครจะทำอะไรในบ้าน เจ้าเตารู้หมดแล้วก็ปากมากด้วย ดีมิดีนำความขึ้นกราบทูลเง็กเซียนฮ่องเต้ผู้เสวยสวรรค์ในวันตรุษจีนปีใหม่ เหตุนี้ในวันตรุษจีนจึงต้องส่งเจ้าเตาไปกินเลี้ยงตรุษจีนบนสวรรค์เอาใจท่านไว้อย่าให้พูดมาก ลางคนรอบคอบ เขาถวายขนมเหนียว (ปี๋กวย) ให้ท่านกิน ขนมจะติดปากท่านเหนอะหนะไม่อยากพูดมาก เจ้าเตานี้จะเทียบกับ "แม่ก้อนเส้าเตาไฟ" ของเราได้บ้างกระมัง เพราะหญิงอยู่ไฟเมื่อคลอดลูกแล้ว จะต้องทำพิธีไหว้แม่ก้อนเส้าเตาไฟเสียก่อนจึงจะนอนอยู่ไฟได้.

ปราชญ์สรรเสริญว่าธรรมเป็นล้ำเลิศ
สุดประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งน้อยใหญ่
ธรรมคุ้มผู้ประพฤติเป็นธรรมไซร้
คงต้องได้ผลงามตามตำรา

สาวิตรี น ๒๕

๗
ตุ๊กตาสองตัว

มิสเตอร์ฮาริสสันมองข้ามรั้วบ้าน ก็พอดีเห็นเพื่อนบ้านสองคนผัวเมีย มีหน้าตาและท่าทางแสดงว่ากำลังทะเลาะกันและได้ยินคนทั้งสองใช้คำโต้เถียงกันอย่างรุนแรง แต่ล่วงต่อมาสักครู่ใหญ่คนทั้งสองก็กลับดีกัน เห็นผัวกำลังเช็ดน้ำตาที่แก้มเมีย มิสเตอร์ฮาริสสันเห็นแล้ว ไม่ปริปากบอกให้ใครรู้เรื่องผัวเมียเขาทะเลาะกันแม้แต่คนเดียว

คืนหนึ่งมิสเตอร์ฮาริสสันเห็นเพื่อนคนหนึ่งเดินโซเซกลับบ้านเพราะความเมาเหล้า รุ่งเช้าเพื่อนคนนั้นบอนกับมิสเตอร์ฮาริสสันว่า "แหมเมื่อคืนนี้เมาเหล้าจนครองสติไม่อยู่ ขายหน้าแท้ ๆ เข็ดจนตายเทียว เคราะห์ดีหน่อยที่ไม่มีใครเห็น" มิสเตอร์ฮาริสสันไม่เปิดปากพูดถึงเรื่องที่ได้เห็นแม้แต่คำเดียว

วันหนึ่งมีคนปากมากอยู่ไม่สุข นำความมาบอกมิสเตอร์ฮาริสสันว่า "แน่ะ! เจ้าเบราน์ เพื่อนบ้านของแกนินทาว่าแกเป็นไอ้ลาโง่" มิสเตอร์ฮาริสสันก็ไม่ว่าอะไรสักคำเดียว ถ้าเป็นบางคนก็ทนไม่ไหว คงไปต่อว่าต่อขานยันปากยันคอกันขึ้นให้แตกร้าวบาดหมางกัน

พระราชาองค์หนึ่งอยู่ในประเทศอินเดีย มีพระธิดาสวยที่สุด สวยอย่างนางเอกในเรื่องละคร แต่พระธิดาองค์นี้เป็นแขกอินเดีย ความสวยจึงเป็นเลิศของชาตินั้น กล่าวคือมีดวงพักตรหมดราคี ดั่งดวงเดือนในวันเพ็ญ นลาฏเหมือนรูปดวงจันทร์เมื่อแปดค่ำ ขนงโก้งดังคันธนูโก่ง ดั้งนาสิกเหมือนดอกงาหรือแล่งธนู กรรณเหมือนหินลับ ลูกธนูคือดวงตา โอฐแดงดั่งสีลูกทับทิม ทนต์เหมือนไข่มุกด์ฝังอยู่ในแก้วปพาฬ (หญิงแขกนิยมฟันขาวแก่แล้วจึงจะย้อมฟันให้ดำ) เนตรสุกใสเหมือนแววของตากวาง คอเหมือนรอยสังข์เป็นสามริ้ว (ดูตัวอย่างได้ในรูปเขียนเรื่องละครของเรา ที่คอพระคอนางเป็นปล้อง ๆ) บั้นนาภีย่นซ้อนกันเป็นสามชั้น กลางใจนาภีเหมือนน้ำวนแห่งแม่คงคา มีโลมาวลี (รอยขน) จากห้วงนาภีแล่นตลอดขึ้นไปถึงอุระ (นางแขกสวมเสื้อรัดสั้นเหนือสะดือเพื่ออวดรอยขนโลมาวลี ดูเสื้อนางละครของเราก็ได้ แต่ของเราไม่ต้องการอวดความงามอย่างนี้) กรอ่อนเหมือนสายบัวสองสาย เพลาเหมือนกาบกล้วย ตะโพกเหมือนวงเลี้ยว

แห่งรถ รวมความพระธิดาสวยอย่างนี้จึงเป็นที่หลงใหลใฝ่ฝันในบรรดาชายที่ได้เห็นพระโฉม ทั้งนี้ก็เพราะความงามของหญิงย่อมเป็นแก่นสารแห่งสังสารโลกที่ไม่มีแก่นสาร

พระราชาผู้มีพระธิดาแสนสวยองค์นี้ ได้ลั่นพระโอฐไว้ว่า ผู้ที่จะมาเป็นสามีนางจะต้องมีปัญญาสามารถจะเป็นคนมั่งมีเป็นคนดีมีตระกูล เป็นคนกล้าหาญ หรือเป็นคนสวย ซึ่งแต่ละอย่างก็เป็นของดีทั้งนั้น แต่ว่าในชั้นแรกต้องให้คนมีปัญญามาก่อน ลั่นพระโอฐออกมาอย่างนี้เป็นของง่าย แต่จะไปหาคนชนิดนี้ได้ที่ไหน เอาอะไรเป็นเครื่องพิสูจน์ว่ามีปัญญาหรือไม่มีปัญญา พระองค์จึงทรงออกอุบายว่า พระองค์มีตุ๊กตาอยู่สองตัว เหมือนกันทั้งคู่ราวกับพิมพ์เดียว ขนาดรูปร่างหน้าตาตลอดจนเสื้อผ้าที่ตบแต่งก็เหมือนกันหมด โปรดให้เอาตุ๊กตาสองตัวนี้ไปตั้งไว้ที่ตรงทวารท้องพระโรง แล้วรับสั่งให้ตีฆ้องร้องเป่าประกาศว่า ถ้าใครสามารถชี้ตุ๊กตาว่าตัวไหนดีกว่ากัน ถ้าชี้ถูกก็จะทรงยกพระธิดาให้ และอภิเษกให้เป็นรัชทายาท

ได้มีเจ้านายขุนนางและใคร ๆ พากันมาพิจารณาดูตุ๊กตาทั้งสองตัว แต่ก็ไม่มีใครสามารถบอกได้ว่าผิดกันที่ตรงไหน และตัวไหนดีกว่ากัน ตกลงเจ้าพนักงานพิธียังไม่ต้องเหนื่อยในเรื่องจัดเตรียมงานอุปภิเษกพระธิดาพวกวิเศษ (คนครัว) ก็ยังไม่ต้องจัดหาเครื่องเลี้ยง จนล่วงมาวันหนึ่งมีชายหนุ่มเป็นคนสงบเสงี่ยมตาไวแม่นยำ มีสติปัญญาสามารถใช้ความพิจารณาในข้อปัญหาที่ลึกซึ้ง ให้ลุล่วงไปด้วยความเพียร เมื่อทราบประกาศเป่าร้องก็เข้าไปในวังเพื่อตรวจดูตุ๊กตาทั้งสอง

ได้ยืนนิ่งเพ่งพิจารณาดูตุ๊กตาทั้งสองอยู่ช้านาน เพ่งดูลักเท่าไร ก็ไม่เห็นว่ามีผิดกันแม้แต่นิดเดียว ตา หู แขน ขา เสื้อผ้า และอะไรต่ออะไรก็เหมือนกันทุกอย่าง จะหาผิดเพี้ยนกันสักนิดก็หาไม่ เขาเดินกลับไปกลับมาอย่างทำนองคนที่คิดอะไรไม่ออก เอามือแตะหน้าผาก เดี๋ยวก็เกาศีรษะ ทำหน้านิ่วคิ้วขมวด กอดมือก็แล้วหลับตาก็แล้ว และทำกิริยาอย่างอื่น ๆ อีกหลายอย่างก็แล้ว ก็ยังคิดไม่เห็นว่าตุ๊กตาสองตัว มีผิดกันที่ตรงไหน

สักครู่ใหญ่ ชายหนุ่มลืมตาโพลง คล้ายกับว่าคิดออกแล้วปราดเข้าไปดูตุ๊กตาทั้งสองอย่างใกล้ชิด พิจารณาดูที่หูตุ๊กตา แล้วก็ดูที่ปาก ดูแล้วก็ก้มลงหาอะไรได้สักครู่หยิบเอาฟางขึ้นมาเส้นหนึ่ง แยงลงไปในรูหูตุ๊กตาตัวหนึ่งเขาแยงลงไปลึก จนฟางข้างหนึ่งโผล่ออกทางช่องปากตุ๊กตาแล้วฟางเส้นนั้นก็ล่วงออกมาทางปาก เขาหยิบฟางแยง

ลงในรูหูตุ๊กตาอีกตัวหนึ่ง คราวนี้ฟางไม่ออกมาทางปาก แต่หายเข้าไปในตัวตุ๊กตาไม่มีช่องทางจะออกมาทางปากได้ เขาเข้าไปบอกเจ้าพนักงานว่า เขาดูออกแล้วว่าตุ๊กตาตัวไหนดีกว่ากันขอให้เข้าไปกราบทูลพระราชาด้วย

เมื่อพระราชาเสด็จออกมาประทับหน้าปราสาท พรั่งพร้อมด้วยหมู่ข้าเฝ้า ซึ่งทุกคนก็ตั้งใจมาเฝ้าเพราะอยากรู้ ชายหนุ่มเข้าไปเฝ้าถวายเคารพ ใคร ๆ ที่เฝ้าอยู่เมื่อเห็นชายหนุ่มก็นึกชมเชยว่าเป็นชายสวยมีกิริยาเรียบร้อยละมุนละไม

พระราชาตรัสว่า "ดูก่อนชายหนุ่ม เจ้าจงบอกไปว่าตุ๊กตาตัวไหนดีกว่ากัน"

ชายหนุ่มกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ตุ๊กตาตัวหลังดีกว่าตัวแรก เพราะตัวแรกมีอะไรเข้าทางหูก็ออกมาทางปากหมด ส่วนตัวหลังมีอะไรเข้าทางหูก็ไม่ยอมให้ออกมาทางปากเลย ตัวหนึ่งปากอยู่ไม่สุขเห็นอะไรได้ยินอะไร ก็อดพูดไม่ได้ แต่อีกตัวหนึ่งไม่เอาเรื่องที่เห็นหรือได้ยินมากระจายพลายแพร่งเผยแผ่แพร่หลายให้ใครรู้เลย ผิดกันดังนี้แหละพระเจ้าข้า"

พระราชา "เจ้าหน้าที่เตรียมการพิธี ต้องให้คนมีปัญญาอย่างนี้อภิเษกกับลูกของเรา"

เป็นอันว่า เจ้าพนักงานพิธีก็มีธุระจะต้องทำ พวกวิเศษและใครต่อใครก็มีงาน ครั้นแล้วก็ถึงวันพิธีอภิเษก ทำกันอย่างใหญ่โตมโหฬาร ด้วยประการฉะนี้แล

เปรียบหนักชนกคุณ ชนนีคือภูผา
ใหญ่พ้นพสุนธรา ก็บเทียบบเทียมทัน
เหลือที่จะแทนทด จะสนองคุณานันต์
แท้บูชไนยอัน อุดมเลิศประเสริฐคุณ

(พระยาศรีสุนทรโวหาร)

เรื่องกระบองแดง

ที่ในพิพิธภัณฑ์ แห่งชาติมีกระบองไม้อยู่อันหนึ่งตั้งพิงแสดงไว้ในตู้ เป็นกระบองลงรักสีแดงมีขนาดใหญ่และยาวเหมาะที่จะแบกมากกว่าที่จะถือ กระบองนี้เป็นกระบองอาญาสิทธิ์สำหรับไปเก็บยาของหลวง ข้าพเจ้ารู้อยู่ว่าเมื่อก่อนนี้ ถ้าแพทย์หลวงต้องการเครื่องยาสิ่งใด ก็แบกกระบองแดงนี้ไปเก็บเอาต้นยาที่เขาปลูกไว้ตามบ้าน เจ้าของบ้านเห็นกระบองอาญาสิทธิ์ก็ยอมให้เก็บต้นยาที่ต้องการโดยดี ไม่มีใครกล้าขัดขวาง เพราะกลัวกระบอง อยากรู้ว่ามีความจำเป็นอย่างไรจึงต้องทำเช่นนั้น สืบถามไปก็ได้ความจากเพื่อนผู้สูงอายุคนหนึ่ง ซึ่งเป็นแพทย์มีชื่อเสียงทางวิชาแพทย์แผนโบราณ แต่บัดนี้ตายเสียแล้วได้หลายปี เขาเล่าให้ฟังว่า เดิมเมื่อครั้งยังเป็นหนุ่มเขาเป็นลูกหมู่อยู่ในกรมหมอ เคยเป็นผู้ถือกระบองแดงไปเก็บยาอยู่หลายคราว เมื่อก่อนนี้ถ้าพ่อรับราชการสังกัดอยู่ในกรมใดลูกเมื่อโตขึ้นเป็นหนุ่ม ก็ต้องเข้ารับราชการสังกัดอยู่ในกรมนั้น เป็นลูกหมู่ไปก่อน จนกว่าจะมีความดีความชอบเลื่อนชั้นเป็นใหญ่เป็นโตขึ้นไปในกรมนั้นแล้วแต่เรื่อง เขาเล่าว่าเมื่อเขาเป็นลูกหมู่อยู่ในกรมหมอ ต้องเข้าเวรรับราชการปีละ ๔ เดือน คือ ๓ เดือนเข้าเวรเดือนหนึ่ง ได้รับเงินปีเป็นเบี้ยหวัดปีละ ๑๒ บาทกินของตนเอง โปรดระลึกไว้ด้วยว่านี่พูดถึงสมัยโน้นไม่ใช่สมัยนี้ เพียงแต่สมัยเมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็ก มีอัฐไพเดียวคือเท่ากับ ๓ สตางค์ในสมัยนี้ ข้าพเจ้ายังกินก๋วยเตี๋ยวได้ถึง ๒ ชาม และก็เป็นชามใหญ่ด้วย ถ้าคิดถึงสมัยก่อนข้าพเจ้าขึ้นไป ได้เบี้ยหวัดปีละ ๑๒ บาทหรือเดือนละบาท ถ้าท่านไม่ใช่นักเลงเล่นเบี้ยเล่นโป คือเล่นการพนัน ในสมัยนั้นก็จะไม่รู้สึกเดือดร้อนในเรื่องใช้จ่ายอะไรนัก เพราะเป็นเรื่องทำกันเองกินกันเองแทบทั้งนั้น หาเรื่องจับจ่ายใช้เงินได้น้อยเต็มที ถ้าจะพูดไปความเป็นอยู่เช่นนี้มีความสุขสะดวกสบาย หรือมีความลำบากเดือดร้อนก็เป็นอย่างสมัยโน้น ความสุขความสดวกสบาย หรือความลำบากเดือดร้อนสมัยนี้ ก็อาจเป็นมีมากหรือน้อยอย่างสมัยนี้ตามส่วนของมัน ดวงตราที่ประดับอกไม่ว่าดวงใหญ่หรือดวงเล็กก็มีสองด้านด้วยกันทั้งนั้น

จะเล่าเรื่องกระบองแดงต่อไป เพื่อนของข้าพเจ้าเล่าว่า เมื่อเวลาเจ้านาย

ประชวรแพทย์หลวงประกอบยาถวาย ถ้าต้องการเครื่องยาลางชนิดที่เป็นของสด ๆ หาไม่ได้และไม่มีที่ขาย เช่น เถาหัวด้วน ใบพิมเสน เป็นต้น แพทย์เขารู้ว่าบ้านไหนมีปลูกไว้ก็ให้พวกลูกหมู่ที่อยู่เวรไปเอามา พวกที่ไปอย่างมากมีสองคน สวมเครื่องแบบตามที่ใช้กันอยู่ ถือเสียมหรือชะแลงสำหรับขุดและมีดสำหรับตัด และข้อสำคัญต้องแบกกระบองแดงไปด้วย เมื่อเจ้าของบ้านเห็นกระบองอาญาสิทธิ์ ก็ไม่ขัดข้อง โปรดนึกเอาเองเถิดว่าจะเป็นอย่างไร พอดีพอร้ายต้นยาที่ปลูกไว้จะไม่ตาย อาจถูกขุดถูกตัดอย่างไม่ปรานีถึงเสียหายตายหมดก็ได้ ภายหลังพวกแพทย์เขามีเครื่องยาเตรียมไว้เสมอ ร้านขายยาก็มีมากขึ้น เรื่องไปหาเครื่องยาอย่างวิธีนี้ก็เสื่อมไปเอง และมาเลิกกรมหมอเมื่อในรัชกาลที่ ๖ กระบองแดงก็เลยหายไปด้วย นี้เป็นเขียนอย่างที่เขาเล่าให้ฟัง เขาเล่ามาอย่างไรก็เขียนไปอย่างนั้น ไม่ได้สอบค้นอะไร เป็นแต่บันทึกเรื่องย่อ ๆ เอาไว้ที เพื่อไม่ให้เลือนและสูญไปจากความจำ

ปากเป็นเอก เลขเป็นโท โบราณว่า
หนังสือตรี มีปัญญา ไม่เสียหลาย
ถึงรู้มาก ไม่มีปาก ลำบากตาย
มีอุบาย พูดไม่เป็น เห็นป่วยการ

วิวาหพระสมุทร น. ๔๖

คำปรารภ

หนังสือเรื่อง "ไม่แก่" นี้ ข้าพเจ้าได้เขียนและพิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอุเทนเทพโกสินทร์ ฯ ผู้มีพระคุณยิ่งแก่ข้าพเจ้าแล้ว ๑๐๐๐ เล่ม เจ้าของโรงพิมพ์ผู้พิมพ์หนังสือนั้น มีความพอใจได้ขอพิมพ์ในทันที เพื่อแจกเอาบุญอีก ๑๐๐๐ เล่ม และต่อมาหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยประจำวันจันทร์ ได้ย่อข้อความสำคัญ ๆ และกล่าวสนับสนุนหนังสือนี้ลงในหนังสือพิมพ์นั้น โดยอ้างว่าได้มาจากหนังสือแจกในงานกฐินของพระนนท์ประชาซึ่งข้าพเจ้าไม่รู้จัก และไม่ทราบมาก่อนพิมพ์ทั้งสองราย เพราะข้าพเจ้าไม่หวงสิทธิ์ เป็นอันว่าหนังสือเรื่อง "ไม่แก่" นี้ได้มีผู้นิยมนำไปพิมพ์เผยแพร่ต่อจากข้าพเจ้าอีก ๓ ครั้งอย่างไม่เคยคิดว่า จะมีผู้นิยมกับหนังสือที่ผู้หัดเขียนขึ้นเป็นครั้งแรกถึงเพียงนั้น จึงทำให้ข้าพเจ้าปลื้มใจอย่างบอกไม่ถูก และขอขอบคุณท่านที่ช่วยเผยแพร่สมความปรารถนา จึงคิดว่าถ้าจะพิมพ์แจกอีกสักครั้งก็ไม่น่าจะเป็นการมากเกินไป หากจะเกิดคุณประโยชน์แก่ใครอีกสักคนหนึ่งเท่านั้น ก็เป็นที่พอใจแก่ข้าพเจ้า

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงตรวจแก้ไขตกเติมอีกบ้างเล็กน้อย เพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้เป็นงานที่ ๕ หากเกิดเป็นกุศลขึ้นในครั้งนี้อีก ข้าพเจ้าขอกุศลนั้นแก่ - - - - -

หมายเหตุ เจ้าภาพจัดพิมพ์เรื่อง "ไม่แก่" นี้ขึ้นเพื่อสนองกุศลเจตนาของหลวงบรรหารราชากร ผู้เขียนซึ่งได้ล่วงลับไปแล้ว ตามที่ได้ตั้งใจไว้ตั้งแต่ยังดำรงชีวิตอยู่ ว่าจะจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากคำปรารภ ซึ่งท่านได้เขียนเตรียมไว้ข้างบนนี้ หากแต่ยังไม่ได้จัดทำให้สำเร็จตามความตั้งใจ ดังนั้น หากหลวงบรรหารราชากรผู้ล่วงลับไปแล้ว จะได้ทราบด้วยญาณวิถีใดว่า ความตั้งใจของท่านได้บรรลุผลสำเร็จลงแล้ว ก็คงจะชื่นชมยินดี และหากเรื่อง "ไม่แก่" นี้ จะเกิดประโยชน์แก่ท่านผู้ใด แม้แต่เพียงเล็กน้อย เจ้าภาพขออุทิศส่วนกุศลนั้นแก่ท่านเจ้าของเรื่องแต่ผู้เดียว

ถ่ายเมื่ออายุครบ ๘๐ ปี

๓๘ ก.ค. ๐๘

ไม่แก่

หลังจากข้าพเจ้าออกจากราชการ เมื่อครบเกษียณอายุแล้ว นาน ๆ จะได้ไปพบปะเพื่อนฝูงในชุมนุมต่าง ๆ สักครั้ง พบกันทีไรมักถูกชมว่า "ไม่แก่" เสมอ ๆ แม้เวลาที่ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้อายุได้ ๗๑ ปีแล้ว ก็ยังว่าไม่แก่อีก คนที่เพิ่งรู้จักมักทายอายุผิดตั้ง ๑๐ กว่าปีเสมอ และถามว่ากินยาอะไร หรือเพราะเดินเช้า ๆ (มอนิ่งว๊อค ที่ข้าพเจ้าปฏิบัติอยู่) ข้าพเจ้าก็ตอบไม่ถูก เมื่อกลับถึงบ้านต้องพิจารณาตัวเองทุกทีว่าทำไมเขาจึงเห็นว่าไม่แก่ที่ตรงไหน คงเห็นเพียง ๑. ผมไม่หงอก ๒. แก้มไม่ตอบ ๓. ท่าทางยังคล่องแคล่วเท่านั้น

เหตุที่ผมไม่หงอกก็ไม่รู้ว่าเพราะอะไร แต่ได้ยินคนชอบพูดกันว่าใช้ความคิดมากผมจึงหงอกเร็ว ถ้าเช่นนั้นกลับกันเป็นเพราะข้าพเจ้าใช้ความคิดน้อย ผมจึงไม่หงอกละซี ข้าพเจ้าต้องขอให้พิจารณาใหม่ว่า ถ้าข้าพเจ้าใช้ความคิดน้อย ข้าพเจ้าจะผ่านเงินเดือน ๑๕ บาท มาจนถึง ๖๐๐ บาท ได้อย่างไร แต่ที่แก้มไม่ตอบเข้าใจว่าคงเป็นเพราะฟันของข้าพเจ้าถูกซ่อมอยู่เสมอตั้งแต่อายุ ๒๐ เป็นต้นมา ฟันหักไปเท่าใดก็ใส่ซ่อมเท่านั้น ไม่ปล่อยให้ว่างจนแก้มตอบเสียก่อน จนกระทั่งอายุ ๗๐ จึงถอนและใส่ใหม่เต็มทั้งปาก

ที่กิริยายังคล่องแคล่วนั้น เป็นเพราะติดนิสสัยมาตั้งแต่ยังเด็ก และคงประกอบด้วยการเดินออกกำลังกายเช้า ๆ ทุกวัน ตั้งแต่อายุ ๔๕ ปี เป็นต้นมาด้วยเป็นแน่ แต่ข้าพเจ้าแน่ใจว่าที่ร่างกายไม่แก่ ต้องประกอบด้วยเหตุผลอีกหลายอย่าง และบางอย่างหลายคนคงทำอย่างข้าพเจ้าไม่ได้

ที่ว่า "บางอย่างหลายคนคงทำอย่างข้าพเจ้าไม่ได้" นั้น เพราะข้าพเจ้าถือหลัก ๑. ประโยชน์ ๒. ประหยัด ๓. อดทน คือ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่ร่างกาย แม้สิ่งนั้นกลิ่นรสจะไม่ถูกปากถูกคอ หรือเป็นสิ่งที่ต้องกระทำด้วยความเหนื่อยยาก แต่เป็นการประหยัดรายจ่ายได้บ้าง ข้าพเจ้าก็อดทนกินและทำโดยไม่เบื่อหน่ายทอดทิ้งเสียจนกระทั่งบัดนี้ เมื่อมีผู้อยากรู้มาก ๆ เข้า และข้าพเจ้าไม่สามารถจะเล่าด้วยปากให้ฟังจนตลอดได้ จึงได้เขียนเป็นหนังสือขึ้นไว้ เพื่อให้ผู้ได้พบเห็นพิจารณาเอาเอง เมื่อเกิด

ศรัทธาจะปฏิบัติบ้างก็เชื่อว่าคงได้ผลไม่มากก็น้อย จึงขอเล่าถึงวิธีปฏิบัติตนตามที่เข้าใจว่าเป็นอุปกรณ์ร่างกาย "ไม่แก่" ตั้งแต่ต้นโดยละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

๑. บำรุงธาตุ ข้าพเจ้าได้ตำรายาอายุวัฒนะชื่อ "อนันตคุณ" จากเพื่อนขนานหนึ่งมานานแล้ว อยู่มาเมื่ออายุ ๓๐ ถึงเวลาหยุดราชการสำหรับตรุษไทย ๓ วัน ซึ่งทางการอนุญาตให้เล่นการพนันไพ่โดยไม่ต้องรับใบอนุญาตได้ และมีผู้ตั้งบ่อนเล่นกันมาก ถ้าออกจากบ้านเห็นบ่อนไพ่แล้วก็อดไม่ได้ คิดอยากจะหยุดเล่นไพ่สักตรุษหนึ่ง เลยคิดหางานทำอยู่กับบ้าน จึงเอาตำรายาอนันตคุณไปเจียดมา แล้วก็ลงมือตำยาด้วยครกหินตลอดเวลา ๓ วัน ก็ได้ผลโดยไม่ได้ไปเล่นไพ่ และได้ยากินด้วยตั้งแต่นั้นมา ยานั้นมีสรรพคุณทำให้ธาตุเป็นปกติ อุจจาระที่เคยผูกก็หายไปและเจริญอาหารด้วย เพราะเป็นยาคุมธาตุและย่อยอาหารได้ละเอียดดีมาก กินแล้วไม่มีอาการปวดมวนในท้อง ตื่นเช้าก็ไปส้วมอย่างสบาย ถ่ายชนิดเป็นมูลโคเท่านั้น ไม่ปรูดปราดเหมือนยาถ่ายทั้งหลาย **จะให้ระบายมาก**น้อยเท่าใด แล้วแต่ก้อนยาใหญ่เล็กเพียงใดตามความต้องการ ตามปกติใช้ขนาดก้อนเท่าเมล็ดพุทรา เลยทำไว้เป็นประจำบ้านมาจนทุกวันนี้ใช้กินเป็นพัก ๆ เมื่อเห็นว่าธาตุเป็นปกติแล้วก็หยุดเสียที ธาตุไม่ดีเมื่อใดก็กินไปใหม่ เพราะเชื่อแน่ว่า เมื่อธาตุดีเพราะอาหารถูกย่อยละเอียด ร่างกายย่อมเป็นสุขทุกคน ต้นตำราจึงเรียกว่า "ยาอายุวัฒนะ" เพื่อไม่ให้ต้องได้ถามเลยให้ตำรายาเสียด้วย ดังต่อไปนี้

ยาอายุวัฒนะ ชื่อ "อนันตคุณ"

ดีปลี	หนัก ๖	บาท
ยาดำ	,, ๓	บาท
มหาหิงค์	,, ๒	บาท
ขิงแห้ง	,, ๒	บาท
พริกไทย	,, ๒	บาท
กานพลู	,, ๕	สลึง
การบูร	,, ๕	สลึง
กระวาน	,, ๒	สลึง

ทำเป็นผง ผสมด้วยน้ำผึ้งให้เข้ากันพอปั้นเป็นก้อนได้ กินก่อนอาหารเย็นประมาณก้อนเท่าเมล็ดพุทรา จะน้อยหรือมากกว่าให้พอเหมาะกับความต้องการก็ได้กลืนกับน้ำเย็น เป็นยาย่อยอาหารแก้ท้องผูกดีนัก

(คนเป็นไข้ หญิงมีครรภ์ห้ามกิน)

๒. บุหรี่ ข้าพเจ้าสูบบุหรี่เป็นตั้งแต่อายุ ๑๒ – ๑๓ ปี และสูบติดมากในตอนปลาย จนประมาทตัวเองว่าในชาตินี้อดไม่ได้แน่ ติดจนกระทั่งลงจากบันไดบ้านต้องมีบุหรี่และไม้ขีดไฟติดมือ และนอนตื่นเวลาไหนต้องสูบเวลานั้น แม้ป่วยเป็นไข้ มีกลิ่นเหมือนสูบฟาง ก็ไม่ยอมอด บุหรี่ที่สูบก็เป็นยาฉุนมวนใบตอง และใบจาก จนลอกได้อย่างชำนาญยิ่งได้ใบจากบ้านพุมเรียง อำเภอเมืองไชยายิ่งดี เรียกว่าใบจาก ๒ กระดอง เพราะเมื่อลอกออกแล้วใบจาก ๒ ซีกคงติดแผ่นเดียวกัน มวนบุหรี่ได้มวนใหญ่ จนเกิดเป็นคำทายตามภาษาพื้นเมืองว่า "ใบจ๊าะไซ่ยาปูนอนด๊าย" เพราะว่ามันกว้างเสียจนปู่นอนได้

ต่อมาเมื่ออายุ ๔๐ ปี ระหว่างอยู่ที่เชียงรายจึงเลิกสูบทั้ง ๆ ที่ดูถูกตัวเองว่าเลิกไม่ได้ เพราะหมอห้าม และมีเพื่อนคนหนึ่งว่า "ผมเองเลิกได้ไม่เห็นยากเลย" จึงเกิดมานะเอาชนะใจตัวเอง โดยยึดหลักว่า "เขาก็คน เราก็คน" เท่านั้นก็เริ่มปฏิบัติ ในวันแรกตื่นนอนล้างหน้าบ้วนปากแล้วลงจากเรือนไปทำดินปลูกผักในลานบ้าน เพื่อให้ลืมบุหรี่ จนได้เวลาอาหาร อาบน้ำ กินข้าวแล้ว นึกอยากขึ้นมาก็สูบเพียง ๓ ครั้ง แล้วไปทำงานโดยไม่เอาบุหรี่ติดตัวไป เมื่อนึกอยากสูบก็จิบน้ำชาแก่ ๆ บ้าง กลั้วคอแล้วบ้วนทิ้งเสียบ้าง เวลาอาหารกลางวันไม่สูบเลย เวลาเย็นกินอาหารแล้วก็สูบอีก ๓ ครั้ง ต่อไปเมื่อนึกอยากสูบก็ใช้น้ำชาดื่มและกลั้วคอให้ฝาดเสียก็หายอยาก ผ่อนอยู่เช่นนี้ ๓ วัน เห็นว่าคลายความอยากลงบ้างแล้ว พอถึงวันที่ ๔ ก็หยุดเลย ต่อมาถึงวันที่ ๗ อยากทดลองดูว่าจะมีรสชาดเป็นอย่างไร แต่พอดูดอัดควันเข้าจมูกครั้งเดียวก็เมาขึ้นมาทันที เลยอดสูบเป็นเด็ดขาดได้ ตั้งแต่วันนั้นมาจนบัดนี้ไม่ได้แตะต้องอีกเลย

๓. สุรา ซึ่งทางแพทย์ก็ว่าให้โทษแก่ร่างกายอีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าก็ดื่มมาแต่รุ่นหนุ่ม ไม่เลือกว่า น้ำขาว น้ำกระแช่ และสุราอย่างใด เป็นแต่ว่าไม่หลงจนติด มีเพื่อนฝูงดื่มเมื่อใดเป็นดื่มด้วย แต่ก็ดื่มจุขนาดเบียร์ ๑ ขวด หรือวิสกี้ผสมแล้วเพียง

๔ เป๊กเท่านั้น ในบ้านข้าพเจ้าก็มีไว้รับรองเพื่อนเสมอ (แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีเลย) ถ้าไม่มีเพื่อนก็ไม่ดื่ม

๔. เครื่องดื่ม ใช้แต่น้ำชาจีนเป็นประจำ แต่ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ใบชามีราคาแพงมาก ชนิดราคาสองสลึงแต่ก่อน พอถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ ขึ้นจากสิบสลึงเป็นห้าบาทก็หยุดซื้อทันที เพราะรายได้ คือ บำนาญ รัฐบาลยังไม่พิจารณาเพิ่มให้ แต่สิ่งจำเป็นต้องกินต้องใช้ขึ้นราคาอยู่เรื่อย จนต้องขายของเก่ากิน จะเอาที่ไหนมาจ่ายไหว จึงต้องงดสิ่งที่ไม่จำเป็นเสียบ้าง สืบหาอย่างอื่นมาใช้แทน ก็ได้พบเถาวัลย์เปรียงซึ่งมีรสใกล้เคียงกับใบชา และหมอเขาว่าแก้โรคกระษัยได้ด้วย จึงใช้เถาวัลย์เปรียงแทนใบชาตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้ ประโยชน์ที่ได้แน่นอน คือ ลดค่าครองชีพ เดือนหนึ่งใช้เพียง ๑ กิโลกรัม ราคา ๒ บาทเท่านั้น ถูกกว่าใบชา ๑๐ กว่าเท่า และทั้งทำถวายพระที่อัตคัตใบชาเป็นประจำเสียด้วย พระท่านบอกว่าตั้งแต่ฉันเถาวัลย์เปรียงแล้วไม่เมื่อย วิธีทำ เอาเถาวัลย์เปรียงแห้งล้างน้ำให้สะอาด เอาขึ้นจากน้ำทิ้งไว้สัก ๑ ชั่วโมงพอให้อ่อนลงบ้าง แล้วเอามาสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตากแดดให้แห้ง เก็บไว้ ต้องการใช้เมื่อใดเอาใส่กะทะคั่วให้เกรียมก็ใช้ได้ ถ้าต้องการกลิ่นจะอบด้วยมะลิสด หรือผสมดอกเก๊กฮวย (เบญจมาศจีน) ก็จะได้กลิ่นชื่นใจจริง

ส่วนเครื่องดื่มอย่างอื่น เช่น น้ำชา กาแฟ โซดา และ น้ำอัดลมต่าง ๆ ไม่ติด เว้นแต่จำเป็นในบางครั้ง

๕. อาหาร กินข้าวสวยทั้งเช้าเย็นเป็นประจำ ส่วนกลางวันเป็นของว่าง กินข้าวบ้างเป็นบางมื้อ แต่เวลาก่อนอาหารเช้า แรก ๆ ก็กินนมสด นมกระป๋องบ้าง แต่เมื่อกรมวิทยาศาสตร์โฆษณาคุณภาพน้ำนมถั่วเหลือง ก็เปลี่ยนมายึดเอาน้ำนมถั่วเหลืองแทนตั้งแต่อายุ ๕๔ ปีเป็นต้นมา ก็รู้สึกว่าแข็งแรงดี และลดค่าครองชีพได้มาก

ส่วนวิธีทำตามตำราของกรมวิทยาศาสตร์ ข้าพเจ้าเห็นว่ายากไปหน่อย เลยดัดแปลงทำในวิธีที่สะดวกที่สุด คือ เลือกถั่วเอาเมล็ดลีบและเสียออก แล้วล้างน้ำให้สะอาด สงขึ้นตากแดดให้แห้ง เก็บไว้ จะบดหรือโม่เมื่อใดก็แบ่งเอามาตากแดดสัก ๓ ชั่วโมง เพื่อให้กรอบ แล้วโม่หรือบดร่อนเป็นแป้งไว้ เวลาจะรับประทานสัก ๑ ถ้วย ก็ตักแป้งถั่ว ๒ ช้อนโต๊ะ ใส่หม้อต้มกับน้ำ ๑ ถ้วย สัก ๑ ชั่วโมง เพื่อให้แป้งที่หยาบได้เปื่อยทั่วกัน ตักน้ำตาลทรายสัก ๒ ช้อนกาแฟใส่ถ้วยแก้ว ต่อยไข่ไก่ลงไป ๑ ฟอง ตีให้แตกดี แล้ว

รินน้ำนมถั่วเหลืองที่ต้มไว้ร้อน ๆ ใส่ลงไป คนให้เข้ากันก็กินได้ทันที จะมีรสมันและชุ่มชื่นดีมาก (การต้มนั้น ถ้าขึ้นเป็นฝาลอยหน้า นั่นคือไขมันที่เรียกว่าฟองเต้าหู้ อย่าทิ้งเสีย) ข้าพเจ้าใช้ดื่มเมื่อกลับจากเดินเช้า ๆ ทุกวันก่อนกินข้าว จนกระทั่งบัดนี้ก็ยังดื่มอยู่ไม่ได้ละเว้นไปดื่มอย่างอื่นเลย ด้วยความเชื่อมั่นในสรรพคุณ ตามที่กรมวิทยาศาสตร์รับรอง แม้เมื่อครั้งข้าพเจ้าถูกผ่าตัดอยู่ที่โรงพยาบาล ๔๙ วัน เมื่ออายุ ๖๐ กว่าแล้ว กลับมาพักฟื้นที่บ้าน ก็บำรุงด้วยน้ำนมถั่วเหลืองอย่างเดียวก็ได้ผลดี เชื่อว่ามีคุณประโยชน์จริงและช่วยลดค่าครองชีพด้วย นอกจากเวลาอาหารดังกล่าวแล้ว ไม่ได้กินอะไรจุกจิกนอกเวลาอีกเลย

๖. นอน โดยปกติแต่ก่อนนอนไม่เกิน ๔ ทุ่ม แต่เมื่อเริ่มสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีเครื่องบินข้าศึกมาทิ้งระเบิดลูกแรกที่ใกล้บ้าน ในเวลากลางดึก โดยไม่ทันรู้ตัว ตั้งแต่นั้นมาต้องเปลี่ยนเวลานอน โดยผลัดเปลี่ยนกับพวกลูกเฝ้ายาม เพื่อคอยปลุกให้หลบหนีลูกระเบิด ข้าพเจ้าต้องนอนตั้งแต่สองทุ่ม ตื่นตีสอง เฝ้าอยู่จนตลอดรุ่ง การปฏิบัติอย่างนี้เป็นเวลาแรมปี เลยติดเป็นนิสัยมาจนบัดนี้ คือนอนตั้งแต่สองทุ่มครึ่ง เมื่อหมดข่าววิทยุแล้ว ส่วนเวลาตื่นไม่มีกำหนดแน่ เพราะเหตุนี้จึงไม่ออกจากบ้านในเวลากลางคืนไม่ว่างานใดเว้นแต่จำเป็นจริง ๆ เพราะวันไหนนอนผิดเวลาแล้วนอนไม่ใคร่หลับ รู้สึกไม่ใคร่สบาย และนอนสายไม่เป็น พอตี ๕ ต้องตื่นเตรียมออกเดินออกกำลังเป็นประจำ

๗. เดิน คือ เดินเช้า (มอนิ่งว๊อค) เหตุที่ต้องเดินเช้า ๆ (ตั้งแต่อายุ ๔๕ ปี) ก็เพราะเมื่อข้าพเจ้าถูกโอนจากกรมสรรพากรไปอยู่กรมสุรา ซึ่งไม่เคยมีความรู้เรื่องสุรามาก่อนเลย จึงต้องพยายามค้นคว้าหาความรู้ โดยต้องนั่งทำงานจนเกินเวลา และแถมกลางคืนอีก ใช้เวลาคร่ำเคร่งอยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น ก็รู้สึกปวดหลังแทบทนไม่ไหว มีผู้มีคุณคนใดนึกไม่ออกเสียแล้ว แนะนำว่าให้เดินออกกำลังเช้า ๆ จึงลองปฏิบัติดูเมื่ออายุ ๔๕ ชั้นต้นลองได้ ๒ – ๓ วัน รู้สึกระบมและปวดขา แต่แข็งใจอดทนดูต่อมา พอล่วงได้ ๗ วัน ก็รู้สึกสบาย การปวดหลังก็หาย ตั้งแต่นั้นมาจนบัดนี้ไม่ต้องให้หมอนวดเพราะความเมื่อยอีกเลย เมื่อเห็นผลดังนี้ จึงเดินอยู่ทุกวันประมาณวันละ ๑ ชั่วโมง ถ้าเป็นวันอาทิตย์ก็เดินไกล ๆ เป็นเวลา ๒ – ๓ ชั่วโมงก็มี แม้ฝนจะตกบ้างเล็กน้อยก็ไม่เคยหยุด ถ้าไม่กางร่มไปก็เดินตามทางเท้าที่มีกันสาด แต่ถ้าฝนตกตามทางก็เดินตากฝนจนถึงบ้าน เมื่อ

เดินจนชินแล้ว ความเร็วก็เกิดขึ้นในตัว จนเดินได้เป็นระยะทาง ๖ กิโลเมตรต่อ ๑ ชั่วโมง เคยเดินจากถนนสุริยวงศ์ถึงปากน้ำ สมุทรปราการ ๒ ครั้ง เมื่ออายุเกือบ ๖๐ จึงติดเป็นนิสัย เดินไปไหนกับเพื่อนมักเดินล้ำหน้าเพื่อนเสมอ ถ้าให้ดียิ่งขึ้น ก่อนออกเดินควรคัดตัวเสียก่อน

๘. โรค โรคที่ร้ายแรงประจำตัวข้าพเจ้าไม่มี เคยเป็นโรคสำหรับผู้ชายบ้าง แต่พอรู้สึกเป็นขึ้นมา รักษาเพียง ๓ วันก็หาย แม้อยู่เมืองเหนือเป็นไข้ทุกปี แต่ก็ไม่ติดไข้ป่า เมื่อหมอตรวจพบปอดของข้าพเจ้าว่าเริ่มมีตำหนิจะเป็นวัณโรค ให้รีบรักษา เริ่มให้กินไอโอดีน วันแรก ๑ หยด แล้วทวีขึ้นวันละ ๑ หยดทุกวัน ข้าพเจ้ากินไปได้เพียง ๑๑ หยดก็หยุด เพราะมีรสขื่น กินยาก หมอว่าเป็นยาฆ่าเชื้อ และให้กินน้ำมันตับปลาค๊อดชนิดใส ข้าพเจ้ากินหมดไป ๒๐ ขวด กับ ๑ แกลลอนก็หยุด ไม่ปรากฏว่าโรคได้กำเริบขึ้นอีกเลย ต่อนั้นก็เป็นโรคไส้เลื่อน และต่อมลูกหมากโตทำให้ขัดปัสสาวะ ก็ให้แพทย์ผ่าตัดเสียตั้งแต่ยังอ่อน ๆ หายไป ต่อมาอีก ๒ ปี มีโรคปัสสาวะขุ่นข้นเป็นตะกอน มีสีเกือบดำและเหม็นจัด แต่ก็มาหายโดยกินยาแท๊ป – วิตา (วิตามิน) บีกรุ๊บ ของประเทศออสเตรเลีย กินได้ ๗ วัน น้ำปัสสาวะก็มีสีเหลืองใสสอาด ปราศจากกลิ่นเหม็น และที่เคยปัสสาวะบ่อย ๆ ก็หายไป เลยกินยานั้นเป็นประจำตัวมาจนทุกวันนี้ไม่ได้เว้น รู้สึกสบายดี ยังมีโรคหลอดลมอักเสบอยู่บ้างเล็กน้อย ไม่ร้ายแรงอะไร เหตุผลในการปฏิบัติตนของข้าพเจ้า มีเพียงเท่าที่เล่ามานี้ จะเป็นเหตุให้มีร่างกายแข็งแรง "ไม่แก่" ได้หรือไม่ ก็ขอท่านผู้ใคร่ต่อความสุขจงพิจารณาเอาเอง ทั้งนี้ไม่ใช่ข้าพเจ้าอวดตัว เพราะยังมีคนที่รู้จัก เกิดปีเดียวกับข้าพเจ้า เขามีร่างกายหนุ่ม และแข็งแรงกว่าข้าพเจ้าก็มี แต่จะเป็นเพราะอะไรไม่มีโอกาสได้สอบสวนดู แต่ถ้าจะเป็นตามที่บางคนชอบพูดว่า "เป็นบุญของท่านที่ได้สะสมมาแต่ปางก่อน จึงไม่มีโรคและสมบูรณ์อยู่เสมอ" ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบว่าจะตอบว่ากระไร

แถมท้าย แต่พออายุย่างเข้า ๗๙ ปี อาการของ "อนิจจังไม่เที่ยง" ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ ก็มาสำแดงความเสื่อมของร่างกายขึ้นที่หน้าอกของข้าพเจ้า โดยวันหนึ่งเมื่อข้าพเจ้าได้รับประทานอาหารกลางวัน แล้วออกเดินไปกิจธุระตามปกติ แต่พอเดินไปประมาณสัก ๑๐ นาที หรือระยะทางราว ๒๐ เส้นเท่านั้น ก็เกิดอาการจุกแน่นขึ้นมาที่กลางหน้าอก เหนือลิ้นปี่ขึ้นไปประมาณ ๓ นิ้ว จุกแน่นขึ้นทีละน้อย ๆ ยิ่งเดินยิ่งแน่น

จึงชลอฝีเท้าเป็นค่อย ๆ ย่าง อาการก็คลายลงจนไปกิจธุระได้สำเร็จ วันต่อ ๆ มาบางครั้งก็เป็น บางครั้งก็ไม่เป็น แต่เวลาเดินออกกำลังเช้า ๆ ไม่เป็น จะว่าเป็นเพราะเหนื่อยก็ไม่ใช่ เพราะเคยเดินตั้ง ๒ – ๓ ชั่วโมง ก็ไม่รู้สึกเหนื่อย จึงไปให้แพทย์ตรวจพบว่าเป็นเพราะเส้นเลือดบำรุงหัวใจตีบ เลือดเดินไม่สะดวก พร้อมกันนี้ยังมีอาการอื่น ๆ เกิดขึ้นอีก เช่นนัยตาซึ่งกลับแล้ว ไม่ต้องใช้แว่นก็อ่านหนังสือได้ กลับมัวมากลง หูก็อื้อได้ยินเบาลง จมูกก็ได้กลิ่นน้อยลง เป็นอันว่าได้รับสมบูรณ์จากการปฏิบัติดังกล่าวมาเพียงอายุ ๗๘ เท่านั้น แต่ก็ยังรู้สึกว่าได้เปรียบผู้อื่นอีกหลาย ๆ คนแล้ว เป็นอันพอที.

หลวงบรรหารราชากร

อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ

ปิดามารดา เป็นผู้ควรคำนับของบุตร

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ รุ่งเรืองธรรม 263 ถนนพระราม 6 ซอยมั่นสิน 2 พระนคร โทร. 71866
นายราส รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา พ.ศ. 2510